

Frederik III og Enevældens Indførelse.

Af

J. A. Fridericia.

Spørgsmaalet om den rette Forstaaelse af den Maade, hvorpaa Enevælden indførtes i Danmark 1660, er i den seneste Tid paa ny optaget til nøjere Drøftelse. Det er Justitsraad Bruun, der har Æren derfor, og alle ville indrømme ham, at hvad der tidligere forelaa i Literaturen, ikke gjorde hans Undersøgelser overflødige. Paa adskillige Punkter har han sikkert ogsaa berigtiget sine Forgængeres Anskuelser, men hvad der kan tvistes om, er, hvorvidt han har staaet tilstrækkelig frit overfor Sagen, og om hans store Interesse for Frederik III og hans Tilbøjelighed til at ville rense Kongen for de forskjellige imod ham rejste Beskyldninger, saaledes som den har vist sig i en Række af hans senere Skrifter, ikke maa siges at have ført ham for vidt. I en Afhandling i dette Tidsskrifts 5. Række 2. Bind vendte han sig navnlig imod Fr. Hammerichs Anklage imod Frederik III (i Nordisk Universitets-Tidsskrift 3. Bind 1857) for at have misbrugt den ham ved Arveregeringens Overdragelse givne Magt til paa en «maaske juridisk forsvarlig, men moralsk forkastelig»¹⁾

¹⁾ Anf. St. S. 163.

Maade at have indført den ubegrænsede Enevælde. Han søgte at godtgjøre, at det fri Arverige i og for sig betød det samme som Enevælden, og at den saakaldte Arveenevoldsakt af 1661 kun var en retlig Følge af, hvad der var foregaaet paa Stændermødet 1660¹⁾; Frederik III havde, efter hvad han selv havde lovet og hvad der ellers var sket, ingen hverken juridisk eller moralsk Grund til at dele sin Magt med andre Statsfaktorer. Der var ved Bruuns Afhandling det ubetinget fortjenstlige, at han efterviste, at Provisional-Ordonnancen af 4. Novbr. 1660, som man hidtil havde tillagt stor Betydning, fordi Kongen i den skulde have lovet at indkalde Stænderne, kun var et Projekt, ikke nogen af Frederik III udfærdiget Forordning. Men for øvrigt var hans Fremstilling ikke saa udtømmende og overbevisende, at man kunde vente, at hans Opfattelse for Fremtiden vilde blive den almengjældende. Gehejmearkivar Jørgensen udtalte da ogsaa lejlighedsvis i Forordet til sin Udgave af Aktstykker vedrørende Kongeloven og dens Forhistorie (1886), at Kongeloven «efter hele sit Indhold saa langt fra er en Indfrielse af de med Stænderne ved Arveyldingen og Haandfæstningens Kassation i Oktober 1660 truffne Aftaler, at den tværtimod maa siges at ville have været uden retligt Grundlag», hvis ikke Hyldingsbrevene af Januar 1661 vare komne imellem: «de inde-

¹⁾ Det vilde vistnok være det rigtigste at lade denne Betegnelse af Mødet afløse det moderne, men i Samtiden ikke brugte Ord Rigsdag. Det store Møde af Stænderne 1536 kaldtes Rigsdag (Kolderup-Rosenvinge, Samling af gamle danske Love IV, 161), men senere gik denne Benævnelse aldeles af Brug. Man talte kun om Stændermøder eller, naar Modsætningen mellem de almindelige og provinsielle Møder skulde fastslås, da om de første som Generalmøder (se for tidligere Møder f. Ex. den sjællandske Landebog, Univ. Bibl., Add. Fol. 96, og for Mødet 1660 Acta Consistorii 16. Septbr.).

holdt i Virkeligheden efter moderne politisk Sprogbrug et Plebiscit som Stadfæstelse paa et fuldbyrdet Statskup». Foranlediget herved har Justitsraad Bruun for nylig atter taget til Orde og i et selvstændigt Skrift «Enevældens Indførelse i Danmark og Kongelovens Tilblivelse» (Kbh. 1887) søgt at hævde sin tidligere Opfattelse.

I alt væsentligt er dette Skrift dog kun en Gjentagelse af, hvad han tidligere havde bragt frem; der findes i det ingen nye Argumenter af større Betydning, men Paastandene ere snarest mere tilspidsede. Og naar han dadler Historikerne for næppe altid at have draget Grænsen skarpt nok imellem, hvad der er Historie og hvad der er Ret, kunde man vistnok med mere Grund bebrejde ham, at han ikke har taget tilstrækkeligt Hensyn til den historiske Baggrund. I alt Fald indtil den seneste Tid har dog den historiske Fortolkning af statsretlige Akter været opretholdt ogsaa af Juristerne, og de Forudsætninger, hvorpaa Akterne hvilede, været med til at bestemme Opfattelsen af disse.

Hvorom alting er, Spørgsmaalet om Forstaaelsen af Begivenhedernes Sammenhæng 1660 og deres yderligere Udvikling indtil Kongelovens Givelse 1665 er saa vigtigt for Opfattelsen ikke alene af Frederik III og hans Raadgivere, men ogsaa af hele det Grundlag, hvorpaa vort Lands Forfatning hvilede i henved 200 Aar, at en videre Drøftelse af det formentlig ikke er uberettiget. Den følgende Undersøgelse skal nu lige saa lidt som Bruuns indlade sig paa de almindelige sociale og politiske Forhold, der bevirkede, at Enevælden kunde indføres og kunde bestaa; hvad der derimod skal være dens Hovedopgave, er at søge at fastslaa, hvad vi virkelig vide, og at belyse den virkelige Betydning af de forskjellige Stadier i Udviklingens

Gang. Til Grund for den har derfor ligget et Forsøg paa en Berigelse og en kritisk Vurdering af Kilderne. Meget vil sikkert altid blive dunkelt, fordi det har beroet paa Samtaler og mundtlige Forhandlinger, om hvis Indhold Hovedmændene personlig ikke have efterladt skriftlige Meddelelser; nye originale Hovedaktstykker ere ikke heller fundne og ville næppe heller kunne findes, derimod ville adskillige nye Koncepter og nogle hidtil ikke paaagtede Optegnelser af samtidige vistnok fremme Forstaaelsen¹⁾. Men mest har dog Opmærksomheden været rettet paa dels at adskille, hvad vedkommende Kilde kunde antages at give en nogenlunde sikker Oplysning om derved, at dens Forfatter selv har været Vidne dertil, fra det, som kun var Formodninger, løse Referater eller Beretninger paa anden eller tredje Haand²⁾, dels at lade den daværende danske Statsret kaste Lys over Forholdene.

¹⁾ Det er en beklagelig Mangel, at adskillige af de vigtigste Indlæg kun ere bevarede i Afskrifter. Originalerne vilde ofte kunne have indeholdt Vink til Belysning af den oprindeligste Form, Affatterne m. m. Af samtidige Optegnelser, som ikke tidligere ere tilstrækkelig paaagtede, skal især henledes Opmærksomheden paa -En kort Underretning om Stændernes Supplication til hans kgl. Maj. om Riget til et Arverige at gjøre-, der er en Dagbog over Begivenhederne fra 8. — 18. Oktober (Ny kgl. Saml. 4te 1053 b), nogle Uddrag af en Protokol over Møder af Kjøbenhavns Magistrat (og 32 Mænd?) (Gl. kgl. Saml. Fol. 908), og den østrigske Gesandt Baron Goës' Breve (Ark. i Wien; en Afskr. af Brevet af 2. Novbr. i Allenske Sager Nr. 21).

²⁾ At man kun i ringe Grad kan bygge paa Frederik Gabels Beretninger (trykte i Suhms nye Saml. I og III; Originalkoncepterne i Geh. Ark., Pakken Kongeloven), er anerkjendt af alle. Mere ubetinget Tillid har man fæstet til Slanges Historie om Regeringens Forandring udi Danmark, 1720 (Gl. kgl. Saml. Fol. 905), og den er ogsaa saa vigtig, at den snarere havde fortjent at trykkes end Langebeks Fremstilling, der hviler paa Slanges Historie og paa Kilder, som vi ellers endnu have. Slange har

Som en Baggrund for Begivenhederne i Efteraaret 1660 har det dog været nødvendigt at kaste et Blik paa nogle hidtil til Dels mindre paaagtede Foretagender fra Frederik III's Side, der allerede før 1660 pege i Retning af hans Planer om at udvide sin og sit Dynastis Magt, og som paa en Maade fik deres endelige Afslutning ved Arveregeringens og Enevældens Indførelse.

I.

Frederik III havde, som bekjendt, ikke ved Fødslen faaet nogen Udsigt til at erhverve Danmarks Trone. 1608 var ogsaa hans ældre Broder Prins Christian bleven valgt til sin Faders Efterfølger. Selv havde han senere faaet Besiddelsen af Stifterne Bremen og Verden, men han havde ikke ladet sig nøje dermed. Skjønt der var stor Anledning for Kongehuset til ikke at inklade sig paa Delinger af Hertugdømmerne, især efter at den gottorpske Linie havde skaffet sig Anerkjendelse af Førstefødselsrettens Indførelse, havde Hertug Frederik dog sikret sig Udsigt til Dele af Hertugdømmerne. Da han 1642 stod i

som Ihændehaver af sin Fader Peder Villadsens Papirer vidst god Besked om meget, vi nu ikke kjende til paa første Haand. Men han staar ikke ubetinget til Troende. Fremstillingen af de sjællandske Provsters Valg er næppe fuldt korrekt (se Historisk Cælender I, 234 ff. Acta synod. Roskildensia 28. Aug. 1660, Ny kgl. Saml. 4te 1171), og Erik Olsen Torm har været paa Mødet i Kjøbenhavn efter d. 15. Septbr., thi hans egh. Underskrift findes paa en Koncept af 8. Oktober (Ny kgl. Saml. Fol. 649). For de Møder, Peder Villadsen ikke selv har deltaget i, saaledes Udvalgs-mødet 14. Oktober, kan han ikke have gjort Optegnelser af egen Erfaring, hvilket bevirker, at Slanges Beretning herom maa optages med mere Kritik. For alle Optegnelser gjælder det, at Referater af Taler maa modtages med stor Forsigtighed.

Begreb med at gifte sig, havde han opnaaet sin Faders Samtykke til, at han, hvis Prins Christian efterlod Arvinger, skulde have Segeberg og Hanerau Amter som sin Arvedel af Hertugdømmerne foruden den livsvarige Besiddelse af Amtet Svabsted. I Oktober 1643 var et nyt Arveforlig blevet oprettet; Frederiks Andel var bleven ham bekræftet allerede for det Tilfælde, at Prins Christian efter Faderens Død indtraadte i den fulde Regering af Riget og Fyrstendømmerne; den var desuden bleven forøget med forskjellige Godser og Stæder, og alt var blevet ham tilsikret for ham og hans mandlige Livsarvinger¹⁾. Men hans ældre Broders Sygelighed henledte dog snart stærkest hans Tanker paa Tronfølgen i Danmark. Han ønskede ikke at afvente Prinsens Død, thi Efterretninger fra Danmark gik ud paa, at Stemningen ikke var ham gunstig, og at der vilde rejse sig store Vanskeligheder, forend han kunde opnaa Regeringen, hvis Broderen skulde dø uden Arvinger. I November 1646 gjorde han derfor forskjellige Skridt hos Christian IV og Prinsen for at bevæge Kongen til hos de da samlede Rigsraader at opnaa en Forsikring om hans fremtidige Valg. Hvad han vilde, var altsaa en Slags Fordobling af det skete Kongevalg; Tronfølgen skulde i Kongens levende Live sikres ikke alene Kongens ældste, men ogsaa hans næstældste Søn. Men det er interessant at lægge Mærke til, at han i Instruxerne for sin Hofmarskalk Jasper v. Oertzen betoner Nabokongerigernes Exempel, «som især tragte efter, at de ere sikre paa en fremtidig Successor i Tilfælde af mange uventede Døds-

¹⁾ Christian IV's egh. Breve ved Bricka og Fridericia 1641—1644 S. 223 ff. Geh. Ark., Kgl. Testamenter og Dispositioner Nr. 2. 3 a. 4 a.

fald¹⁾. Nabokongerigerne, det var Sverig og England, hvor Tronfølgen var arvelig; det var dette Forbillede, som allerede nu fristede Frederik²⁾.

Der kunde imidlertid ikke være Tale om, at Christian IV kunde sætte noget saadant igjennem hos Rigsraadet, allermindst paa det Tidspunkt, og Kongen foreslog ikke heller noget derom.

Ved Christian IV's Død udebleve nu vel ikke ganske de af Frederik ventede Vanskeligheder, men han besteg dog Tronen, om end bunden stærkere end sine Forgængere. Her skal nu ikke dvæles ved de forskjellige bekjendte Skridt af Frederik III, hvorved Rigsraadet tilsidesattes og dets Indflydelse efterhaanden svækkedes, som Korfits Ulfeldts Fald, Anvendelsen af fremmede især under Krigen med Sverig³⁾ og Undladelsen af at besætte de ledige Rigsembeder og Rigsraadsposter efter 1657; ikke heller skal hans Indsættelse af Kommandanter i Fæstningerne paa Bekostning af Lensmændenes Myndighed nærmere omtales⁴⁾. Hvad her derimod for det første skal mindes om, er hans Foretagender for at stille sig og sit Kongehus friere overfor Norge, Hertugdømmerne og Bornholm, og dernæst om Muligheden af en Statsomvæltningsplan 1658.

Da Frederik 1646 søgte at sikre sig sit Valg, omtalte han kun Danmark og ikke Norge. Det er næppe sand-

¹⁾ Instruxerne af 2. og 6. Novbr. 1646 samt et udat. Udkast til en Skrivelse til Kongen (Geh. Ark., Dan. Kong. Hist. Nr. 116. Bremen Nr. 36).

²⁾ I det anf. udat. Udkast har først staaet, at han ønskede, at der maatte lægges ham en sikker Grund -wegen künftiger Succession am Königreich Dänemark. Ordet Succession er rettet til Election.

³⁾ Jvfr. Hist. Tilsskr. 5. R. V, 635 ff.

⁴⁾ Se Breve fra Ove Gjedde om Helsingborg Fæstning af 20. Juni, 1. Septbr. og 30. Oktbr. 1655 (Skaanske Indlæg).

synligt, at dette skyldtes en Forglemmelse, snarere stod allerede da Tanken for ham om Norge som hans Arverige. Ved hans Kongevalg kom Spørgsmaalet frem. Rigsraadet frygtede hans Fordringer i denne Henseende; Adelen forlangte, at der i Haandfæstningen skulde optages en Bestemmelse om, at «Norges Rige er og bliver under Danmark som et Len under Kronen, som det altid har været»¹⁾, og det mentes, at Frederik en Tid holdt sig officielt tilbage for ikke at maatte nøjes med Titel af Hertug. Dog opgav han, til Overraskelse for mange, i Maj Kravet paa Norge som Arverige²⁾ og lod sig vælge saavel til Norge som til Danmark. Det er bekjendt nok, at Spørgsmaalet kom frem i en alvorligere Form 1649 og 1650, da Kongens Søn Hertug Christian skulde vælges til Tronfølger. Frederik III fordrede, at Prinsen kun skulde betegnes som valgt «til denne Krone» og ikke «til Danmark og Norge» eller «disse Riger og Lande». Gejstligheden og den største Del af Borgerskabet fulgte hans Ønske, medens Rigsraad og Adel, Universitetet og Sorø Akademi samt Christianshavn valgte ham til begge Kongeriger. Sagen synes dog at være bleven ordnet ved et Kompromis, idet Kongens Gjenbrev til Rigsraad og Adel kom til at lyde paa, at han var valgt til «Konge at være og blive udi Danmark og Norge», medens det til Gejstligheden og Universitetet kun lød paa, at han var valgt til «Regimentet»³⁾. Imidlertid er der stor Sandsynlighed for, at Frederik III alt andet end

¹⁾ Adelen's Indlæg af 17. April 1648 (Rigsraadsbrove i Kancelliark.).

²⁾ Den franske Resident Hennequins Breve til d'Avaux og Servien, 4. April, 3. og 16. Maj (Udenrigsminist. Ark. i Paris).

³⁾ Jvfr. Danske Magazin 3. R. IV, 32. Nyt hist. Tidsskr. V, 397 f. Thott Fol. 841. Aschehoug, Statsforfatn. i Danmark og Norge S. 363.

opgav Fordringen paa, at Norge skulde betragtes som hans Slægts Arverige. I Aaret 1656 forfattedes et statsretligt Skrift med Titel «Norges Arve-Rige»; dette vrimlede af skarpe Angreb paa de Danske, især den danske Adel, omtalte med Sympathi Christiern II og opstillede den Sætning, at Norge var de rette Arvingers og Kongers Odelsgoods; det gik endog saa vidt, at det antydede, at Kaareriget Danmark snarere burde rette sig efter Arveriget Norge end omvendt. Nyere Undersøgelser have nu paavist, at Forfatteren til dette Skrift ikke, som tidligere antaget, har været en Nordmand, men tværtimod en Dansk, sandsynligvis Jens Dolmer, der netop paa denne Tid fik en aarlig Pension for at give sig af med historiske Studier. Skriftet blev overleveret til Kongen og vistnok af denne indlemmet i hans Bibliothek, et mærkeligt Tegn paa, i hvilken god Jordbund dets Tanker vare faldne trods dets voldsomme Udfald mod Danmark ¹⁾.

Medens Frederik III saaledes søgte at løsne Norge fra dets statsretlige Forbindelse med Danmark for at kunne hævde det nøjere for sin Slægt, møder man lignende Tendenser hos ham og hans Raader med Hensyn til Slesvig.

I Modsætning til de Ønsker, han havde næret, da han var Christian IV's yngre Son, blev det en af Frederik III's første Planer som Konge at faa Førstefødselsretten indført i Hertugdømmerne. Sagen forhandlede i August og September 1648 mellem Kongen og de slesvig-holstenske Raader, men først 24. Juli 1650 undertegnedes Arvestatutet. Det var ikke noget nyt, naar Frederik III bekræftede dette paa egen Haand for Slesvigs Vedkom-

¹⁾ Skriftet er trykt i Budstikken VI, 441—552. Jvfr. G. Storms Afhandling i Norsk hist. Tidsskr. 2. R. IV, 114 ff. Om Jens Dolmer se desuden Christ. IV's egl. Breve 1641—1644 S. 24 f.

mende og ikke søgte Rigsraadets Samtykke, thi det samme havde Christian IV gjort ved Primogeniturens Indførelse af den gottorpske Linie. Men ikke desto mindre har det sin Interesse at se den Motivering, med hvilken de slesvig-holstenske Landraader i Juni 1650 tilraadede Kongen ikke at søge Rigsraadets Samtykke. Medens Statholderen Christian Rantzau henviste til Forholdet med Gottorp, Kaj Ahlefeldt bemærkede, at Slesvig vel var et dansk Len, men nøje forenet med Holsten, hvorfor Kongen kunde gjøre det af egen Magt, og Heinrich Blome paastod, at Slesvig var inkorporeret med Holsten, gjorde de lærde Raader, Reimar Dorn, Johan Helm, Frants Stapel og Jakob Steinmann, den juridiske Paastand gjældende, at jus primogenituræ hørte til majora regalia, og at Rigsraadet ingen jura majestatis havde¹⁾. Det vil ses, at Tankegangen i en ikke ringe Grad var farlig for Slesvigs Forbindelse med den danske Krone, Frederik III var vel ikke ansvarlig for den, men har næppe modsagt den. De slesvig-holstenske Raader vedbleve at spille en betydelig Rolle under hans Regering.

En langt alvorligere Situation med Hensyn til Sønderjylland indtraadte imidlertid 1658 efter Freden i Roskilde, da Hertugen af Gottorp gjorde Fordring paa Løsningen af Lensforholdet til Danmark. 3. April forespurgte Frederik III Rigsraadet, om det mente, at Hertugens Begjæring om Afstaaelsen af Lenshøjheden og al anden Ret-

¹⁾ Frederik III's Brev til Landraaderne og Kausleren, 2. Aug. 1648. Raadernes Protokol og Betænkning af 5. Septbr. 1648 samt deres Protokol af 14. Juni 1650 (Geh. Ark., Overretsark., Kgl. Arvehus Nr. 9). Jvfr. Falck, Samml. der wichtigsten Urkunden, welche auf das Staatsrecht der Herzogthümer Schleswig u. Holstein Bezug haben S. 98. 157 ff.

tighed over det ganske Hertugdømme Slesvig kunde bevilges. Rigsraadet svarede den næste Dag, at det slesvigske Len var et saadant Regale og kosteligt Klenodie, at det kun i højeste Nød kunde afstaas, men at man dog hellere maatte gjøre det end udsætte sig for at beholde den svenske Hær i Danmark. Det vakte vistnok en ikke ringe Overraskelse, da Frederik III som Svar herpaa den 10. April med Beklagelse af den haarde Nødvendighed af Afstaaelsen til Gottorp tillige udtalte, at han ikke kunde forstaa, hvorledes den halve Del kunde forblive hos Kronen, naar den anden halve Del var aftraadt. «Vi formene,» lagde han til i sin egenhændige Skrivelse, «begge Dele at være lige Kondition undergivne, som ikke formedelst den gemene Regering kan adskilles, eftersom billigt eragtes, at vor kongelige Linie som den ældste det samme som den gottorpske reciproquement bevilges, saa at vort Hus ikke skulde være værre Kondition end hans Kjærlighed undergivent.» Man kan næppe andet end give de tilstedeværende ni Rigsraader Ret, naar de i deres Svarskrivelse herpaa af 17. April under skarp Betoning af den Forpligtelse, de havde til at udtale deres sande Mening, beklagede Kongens Forlangende, «helst efterdi herved intet naas, som Eders kgl. Maj. saa vel som hans kgl. Højhed Prinsen jo allerede haver og er omforsikret; Riget separeres ogsaa herved slet fra Eders Maj.'s Interesse i Fyrstendømmet, som det ellers at maintainere højst er obligeret». Men desuagtet mente Rigsraaderne, at hvis disse Motiver ikke syntes Kongen vægtige nok til at bevæge ham til at opgive sin Beslutning om ikke at ville aftræde Souveræniteten til Gottorp, med mindre den ogsaa afstodes til hans mandlige Linie, saa vilde de hellere give deres Samtykke end udsætte Landet for en længere Indkvar-

tering af den svenske Hær¹⁾. Kongen lod sig ikke rokke; han fastholdt sin Fordring med Henvisning til, at den fælles Regering i Slesvig ikke kunde føres af ham og hans Arvinger uden lige Respekt og Autoritet, som den gottorpske Linie opnaaede²⁾, og 2. Maj afstod han med Rigsraadets Samtykke til sig selv som Hertug af Slesvig og sine samtlige mandlige Descendenter Hertugdømmet Slesvig «cum dominio recto et utili, wie auch sonderlich sublimi superioritatis plenissimo jure, die Souverainität genant», dog at Slesvigs Grænser bleve uforandrede og intet af Hertugdømmet afstodes til andre³⁾.

At dynastiske Hensyn her have gjort sig gjældende hos Frederik III paa en saadan Maade, at han derved kom til at tilsidesætte Danmarks Riges og Kronens Tarv, synes det umuligt at nægte. Det er ikke godt at forstaa, at Ligheden i Fællesregeringen skulde være et vigtigere Moment end Betydningen af at bevare det halve Slesvig i statsretlig Forbindelse med Danmark. Men Kongen havde opnaaet at blive fuldstændig frit stillet overfor Rigsraadet for sig og sine Arvinger med Hensyn til Slesvig.

Ved Udgangen af samme Aar kom en anden Del af Riget ind under Kongehusets umiddelbare Besiddelse, idet Bornholms Indbyggere, efter at være frigjorte for det svenske Herredømme, overdroge Landet med dets Renter og Indkomster til Kongen og hans Arvinger til «evindelig Arv og Ejendom at følge». I Maj 1659 tog Frederik III Øen under sin og sine Arvingers Beskyttelse⁴⁾. Der kan

¹⁾ Rigens Raads Breve, Fasc. 62.

²⁾ Nyt hist. Tidsskr. III, 666.

³⁾ Nordalbingische Studien IV, 154 ff.

⁴⁾ Thurah, Beskrivelse over Bornholm S. 249—52.

ikke være nogen Tvivl om, at hvad der her skete, var i Strid med Haandfæstningen, særlig dens § 3.

Under alt dette møder der os Tegn til, at Kongen har haft endnu mere omfattende Planer for med Hensyn til selve Kongeriget. Spændingen mellem ham og Adelen var under og efter den første svenske Krig voxet højere end nogensinde tilforn. De svenske Embedsmænd og Officerer, som opholdt sig i Danmark, havde ogsaa modtaget et bestemt Indtryk af Adelen Misfornøjelse med Kongen¹⁾. Karl Gustav selv havde endog af Henrik Bjelke, der dog var Frederik III's betroede Mand, hørt mærkelige Udtalelser i denne Retning; Rigsadmiralen havde vel rost Kongen, men tilføjet: Gud naade os, gid man var herfra med Ære, Dronningen er ingen Dansk god, hun har Magten over Kongen²⁾. Heller ikke Frederik III havde paa sin Side, da han i Marts 1658 havde haft Enesamtaler med den svenske Konge paa Frederiksborg, skjult den forhaandenværende Tilstand; han var vel ikke gaaet nærmere ind derpaa, men havde især dvælet ved Handelens Tilstand, Adelen Misbrug af dens Friheder og Nødvendigheden af at træde op derimod; han havde tillige fremstillet det som, at Rigsraadet var paa hans Side mod

¹⁾ Jvfr. følgende Ytringer i det svenske Rigsraads Møde 19. Maj 1658: Krister Bonde: Alle Ulfeldterne og Billerne mod Kongen, Friis ligeledes, Skeelerne og Ove Gjedde mod Kongen, Urne mod Kongen, Parsberg i 10 Aar ikke ved Hoffet, Lindenov, Jørgen Brahe, Christen Skeel, Urup. Gabriel Oxenstjerna: Omnes, quibuscum locutus, male contenti cum rege (Protokol i det svenske Rigsarkiv).

²⁾ Raadsmødet 19. Maj: Rex: De H. Bielke quomodo laudaverit Christ. (Christ. IV) et Principem juvenem (Christ. IV's Søn Christian V?). Hic rex quoque bonus, sed gud nåd oss. Den, som warar med ähran här ifrån. Regina nemini Dano bona, regit regem etc.

Adelen ¹⁾. Da var det, at i Maj visse Antydninger, der stammede fra Frederik III, gave Karl Gustav Anelser om Planer fra den danske Konges Side om en Statsomvæltning. Et af de Punkter i Roskildefreden, som Frederik III ikke fuldt havde opfyldt, var Bestemmelsen om, at der skulde udleveres til Sverig 2000 Ryttere. Kun omtrent 950 Ryttere vare blevne udleverede, og Kongen havde for-gjæves foreslaet, at Resten skulde erstattes med 500 Ryttere og 500 Dragoner (en Slags beredne Infanterister) ²⁾. Flere Gange i April havde Kongen søgt private Samtaler med den ene af de svenske Kommissærer, Rigsraaden Sten Bjelke, uden at dog noget vigtigt var kommet frem ³⁾. Men omtrent den 13. Maj sendte han i Hemmelighed Prins Christians Lærer, Villum Lange, der hidtil aldeles ikke var bleven benyttet i Forhandlingerne, til Sten Bjelke. Hvad vi vide om Samtalen mellem dem, er kun det, at Lange talte om «Kongens Stat» i Forbindelse med Kongens Ønske om ikke at ville udlevere de fordrede Ryttere. Men Bjelkes Beretning om Samtalen var en saadan, at Karl Gustav øjeblikkelig antog, at Frederik III's Hensigt var at beholde Rytterne for ved Hjælp af dem at for-vandle Danmark til et Arverige og gjøre sig selv til absolut Konge ⁴⁾. I Møder med sit Raad i Göteborg den

¹⁾ Raadsmødet 19. Maj: Recitatae lit. Bielkens (se ndfr.). Rex: Dixit, quod locutus cum rege et declinaverit hæc. Ministri majores dixerint se velle inquirere in nobilium actiones. Senatores a sua parte . . . Rex: Cum rege Daniae locutus de commercii situatione, accijs etc.

²⁾ Sten Bjelke og Cojet til Karl Gustav, 12. Maj (Svenske Rigsark.).

³⁾ Bjelke til Karl Gustav, 14. April.

⁴⁾ Desværre har Sten Bjelkes Brev af 13. Maj til Karl Gustav ikke været til at finde i det svenske Rigsarkiv. Dets Indhold kjendes af følgende: I den svenske Rigsraadsprotokol for 18. Maj hedder det: Talte Kgl. Maj. om den Uenighed mellem Kongen af Daum.

18. og 19. Maj overlagde han Betydningen for Sverig af en saadan Revolution i Danmark. Det er ikke mærkeligt, at Resultatet af Overvejelsen blev, at en saadan Forøgelse af den danske Konges Magt kun kunde være skadelig for Sverig; det besluttedes, at Sten Bjelke skulde fraraade Frederik III saadanne Skridt, og at man i Nødsfald skulde tage de danske Stænder under sin Beskyttelse. Men den danske Konge havde imidlertid ikke vovet sig ud over de gjorte Antydninger; han havde forholdt sig tavs og tilbageholden, da Bjelke d. 18. Maj havde en ny privat Samtale med ham¹⁾. Sandsynligheden tør dog vistnok siges at være for, at Karl Gustav og hans Raad ikke have taget fuldstændig fejl af Frederik III's Tanker, tilslørede som de da som saa ofte ellers have været. Det fortjener ogsaa at bemærkes, at de danske Rigsraader i de samme Dage, nemlig 12. Maj, indstændig havde opfordret Kongen til at opfylde Fredens Bestemmelser om Rytternes Udlevering; de havde advaret imod dem, der muligvis fandtes rede

og hans Stænder. Læstes Sten Bjelkes Haandbrev af 13. Maj. Rex: Quum rex Daniae velit conversionem, quarendum an hoc patiamur. I Protokollen for 19. Maj hedder det: Grev Per Brahe: Non svadebo, ut permittatur rex Daniae acquirere vires per arrijke, nec pati potest Svecia, ut status ibi evertat et se facit absolutum. Endelig hedder det i Karl Gustavs Brev af 22. Maj til Sten Bjelke: Wij hafwe af Edert Breef af d. 13. Maj ersedt, huad Langius (han kaldes i Bjelkes Brev af 20. Maj Prinsens Præceptor) hafwer med Eder i secreto taalt så om Kongens Stat som the Ryttare, wij hafwe förmedelst fredzslutet af hanom at fordra. Wij kunne icke annat afftaga än, at sådant hafwer något synnerligt in recessu, och at Konungen motte hafwa någet i sinnet emot een deel af Ständerne och för den skull till sin intentions efftertryck wilia behålla bemelte Ryttare (Den svenske Rigsregistratur).

¹⁾ Bjelkes Brev af 20. Maj.

med andre Raad, men som hverken forstode Landets Tilstand eller havde noget deri at søge eller tabe¹⁾).

Spurgte man Samtiden, hvem den antog, der havde den største Indflydelse hos Kongen og mest fjernede ham fra Rigsraad og Adel, var Svaret ikke tvivlsomt. Man nævnede adskillige af de Mænd, Kongen havde bragt med fra Bremen, især Gabel og Theodor Lente, forskellige Officerer og militære Embedsmænd, som Generalavditøren Poul Tscherning²⁾, men først og fremmest dvælede dog Tanken ved Dronning Sofie Amalie³⁾. Den livslystne, lidenskabelige og magtsyge Dronning stammede fra et Fyrstehus, hos hvilket netop samtidig ganske de samme Tendenser gjorde sig gjældende, som brøde frem i Danmark under hendes og hendes Ægtefælles Regering. Der var ikke alene Lighed i de Forlystelser, som adspredte hendes Broders, Hertug Georg Vilhelm af Brunsvig-Lyneborgs og hendes eget Hof, Fyrværkerierne, de mythologiske Balletter, Slædefarterne, Jagterne og de landlige Festligheder. Men Georg Vilhelm havde ligesom Frederik III skabt sig en Kreds af unge Raadgivere, til Dels Udlændinge, han lod inddrive Skatter før Landdagens Bevillinger og lod landsherrelige Resolutioner træde i Steden for Landdagsafskedene. En lignende Politik førte den anden Broder Ernst August,

¹⁾ Rigens Raads Breve, Fasc. 62.

²⁾ Jvfr. Hist. Tidsskr. 5. R. V, 631 ff. Karl Gustav ventede at høre nærmere om Frederik III's før omtalte Planer af Gabel. Ogsaa de slesvig-holstenske Raader opfattedes som Modstandere af Rigsraadet i politiske Spørgsmaal, især Friedrich v. Ahlefeldt, der antoges at staa i venskabeligt Forhold til Dronningen (Sten Bjelkes Breve til Karl Gustav, 29. Marts og 8. April 1658; det svenske Rigsarkiv).

³⁾ Jvfr. Henrik Bjelkes ovfr. S. 727 anførte Ytring, Hist. Tidsskr. 5. R. V, 632, Nyerup, Efterretn. om Frederik III S. 302 og Goës' Brev af 2. Novbr. 1660.

medens den tredje Broder, som stod i nærmest Forbindelse med Sophie Amalie, den excentriske Johan Frederik, kaldte sig Kejser i sit Land og i sin Bekræftelse af sit Lands Privilegier indskød Sætningen: «saafremt de ikke ere til Skade for min høje Fyrsteret, min Landshejhed og Territorialmagt»¹⁾.

Den brunsvigske Fyrsteslægt var paavirket af franske Tendenser; den var et af Gjennemgangsledene for Absolutismens Indtrængen i Danmark.

II.

Endnu inden Freden med Sverig var sluttet i Kjøbenhavn, var Spørgsmaalet om Stændernes Indkaldelse blevet drøftet mellem Kongen og Rigsraadet. Frederik III havde 1. Februar 1660 forespurgt Raadet, om det ikke var hensigtsmæssigt med Stændernes Bevilling at paalægge en Konsumptionsafgift paa Vin, fremmed Øl, Mel, Malt og saadanne andre Varer, som indførtes uden Told og Accise, og Rigsraadet havde 6. Febr. tilraadet en saadan Afgift, naar forinden Stændernes Betænkning og Samtykke var indhentet²⁾. I Løbet af Sommeren havde Kjøbenhavns By gjentagne Gange mindet om Iværksættelsen af de Privilegier, som vare givne Staden 24. Marts 1659, og som blandt andet gik ud paa, dels at Kjøbenhavn skulde holdes for en fri Rigens Stand, der ved to Borgere sammen med Borgmestrene skulde give sin Stemme og sit Samtykke til alt, hvad der overvejedes med Hensyn til Rigets bedste, dels at der krævedes Stadens Samtykke til Paalæg af Told

¹⁾ Spittler, Geschichte d. Fürstenthums Hannover II, 181 f. 228 ff. 261 ff. 295 f. 306 ff.

²⁾ Rigens Raads Breve, Fasc. 63.

og Accise. Det var især i en Skrivelse af 18. Juli, at Borgemestre og Raadmænd samt de 32 Borgere og de udvalgte Repræsentanter for Lavene bestemt havde forlangt, at de »maatte faa Frugten af Friheden at fornemme i Steden for den Ufrihed, de indtil denne Dag havde haft,» at den forrige Toldrulle maatte blive ophævet for Kjøbenhavns Indbyggers Vedkommende som given uden Stadens Samtykke, og at de lige med Adelen maatte være fri for Told, Accise og anden Tynge, indtil slige Afgifter bleve bevilgede af dem og Adelen. Paa denne Skrivelse var der ikke blevet givet noget Svar, ligesom allerede deres tidligere Indlæg havde faaet en noget kølig Modtagelse fra Regeringens Side¹⁾. Fornyede Forhandlinger mellem Kongen og Rigsraadet om Midler til Militzens Underhold havde imidlertid ført til, at Rigsraadet 1. Aug. paany havde tilraadet Stændernes snarlige Indkaldelse²⁾, og under 5. Aug. udstedtes saa Breve til de forskjellige Stænder om at indfinde sig i Kjøbenhavn 8. Septbr., for Adelen og Bispernes Vedkommende ved personligt Møde, for Præsteskabets, Universitetets, Kjøbstædernes og af disse særlig Kjøbenhavns og Christianshavns Vedkommende ved valgte Repræsentanter³⁾.

Da det ikke er Hensigten her at fortælle hele Stændermødets Historie, skal der gaas hurtig hen over dets første Stadier. Rigshofmesteren Joakim Gersdorf betonedes i sin Indledningstale paa Slottet den 10. Septbr., at Stænderne vare sammenkaldte for at forhandle om Midler til Kongens og Kongehusets Underhold, til at bringe Militzen, Flaaden og Fæstningerne paa Fode og til at betale Gjæl-

¹⁾ Nielsen, Kjøbenhavns Diplomat. I, 702—4. 715—25.

²⁾ Rigens Raads Breve, Fasc. 63.

³⁾ Sjæll. Tegn. Nielsen, Kjøbenhavns Diplomat. VI, 346.

den. Det var de samme Formaal, hvorfor Stændermøder ofte før vare udskrevne. Nyt var det derimod, naar han tilføjede, at Kongen havde deputeret nogle Rigsraader til at forhandle med Stænderne, «saa at den ene lige med den anden skulde bære Byrden»¹⁾. Hvad hermed var ment, viste sig den følgende Dag, da de tre deputerede Rigsraader, Gunde Rosenkrands, Otte Krag og Peter Reedtz, overleverede et Forslag, der gik ud paa, at alle Stænder skulde for en vis Tid bevilge noget lideligt af hvad enhver brugte, behøvede og fortærede²⁾. I et til Adelsstandens deputerede overgivet særligt Forslag var det præciseret derhen, at Adelen skulde erklære, hvor meget den vilde bevilge for en vis Tid at udgive for sine egne Personer, Hustruer, Børn, Folk, Tyende og Ugedagstjenere³⁾.

Forslaget om en Konsumptionsafgift, hvilende ligelig paa de forskjellige Stænder, og saaledes at Adels Medlemmer ikke vare fritagne for den, var altsaa fremsat af Kongen i Enighed med Rigsraadet. Det viste sig imidlertid snart, at Adelsstanden ingenlunde var rede til at følge Kongens og Rigsraadets Opfordring. Dens første Erklæring af 12. Septbr. gik ud paa at hævde Skattefriheden for dens egne Personer, daglige Tjenere og Ugedagsbønder, hvorimod den tilbød af fri og godvillig Affektion at forære Kongen til St. Hansdag lige saa meget, som den foreslaaede Afgift kunde beløbe sig til for dens Tjenestefolk og dens Ugedagstjenere⁴⁾. Dette Forslag fastholdtes dog ikke. Under Forhandlingerne med de andre Stænder, hvor der faldt de noksom bekjendte talrige drøje Ord paa begge

¹⁾ Knud Wulfs Dagbog hos Riegels, Femte Christians Hist. S. 30.

²⁾ Danske Saml. 2. R. II, 101.

³⁾ Forslaget findes hos Slange.

⁴⁾ Erklæring af 12. Septbr. hos Slange.

Sider, indsaa Adelen Nødvendigheden af at gjøre Indrømmelser. I et nyt Indlæg af 19. Septbr. tilbød den, skjønt Konsumptionen «skar saa dybt i Privilegierne», for en Tid af 3 Aar at give af fremmed Øl og Vin samt af alle andre Varer, som den købte i Kjøbstæderne til sit Underhold, det samme som de andre Stænder; derimod forlangte den Frihed for Afgift af hvad den forbrugte paa sine Gaarde paa Landet, «thi ellers er der siden ingen videre Forskjel paa en Adelsmand og en Bonde»¹⁾. 21. Septbr. gik Adelen saa meget videre, at den til Gjengæld for den forlangte begrænsede Konsumptionsfrihed bevilgede 15 Rdl. aarlig for hver 10 af dens Tjenere²⁾. Endelig 30. Septbr. vedtog Adelsstanden en Erklæring, hvorved den lovede i 3 Aar at betale Konsumtion af hvad Rug, Mel og Malt den forbrugte paa sine Gaarde. Den havde saaledes opgivet sit tidligere Standpunkt, Oluf Parsberg bemærkede i sin Dagbog, «at nu var der ingen Undersked», og Bevillingens enkelte Poster vare endog højere end hvad de andre Stænder havde bevilget for deres Vedkommende; det var nu Adelen, som forlangte den samme højere Taxt betalt i Kjøbstæderne, som den vilde give paa Landet³⁾.

Adelen havde gjort et Forsøg paa at vende Kampen om, den havde villet vise en større Offerberedvillighed end

¹⁾ Holberg, Danmarks Riges Hist. III, 287 ff.

²⁾ Nøyagtig Efterretning om Souveræniteten, Kbhvn. 1760, S. 18. Denne «Efterretning» er vistnok Brudstykker af en Dagbog af Peder Villadsen; kun en Afskrift af den, ikke Originalen, (som en Bemærkning i Danske Saml. 2. R. II, 91 kunde give Anledning til at tro) findes i Geh. Ark., Souveræniteten Nr. 16 b. Bevillingen er udateret, men findes i alle Afskrifter sammen med Erklæringen af 21. Septbr. om Stempelpapiret og maa ogsaa uden Tvivl henføres til den Dag.

³⁾ Adelens Bevilling i Afskr. i Gl. kgl. Saml. 4to 2700. Jvfr. Danske Saml. 2. R. II, 93.

de andre Stænder, og det blev disses Sag at ønske Afgiften nedsat, hvilket forebragtes i et Indlæg af 4. Oktbr.¹⁾.

Denne Uenighed vilde vel sagtens kunne være bleven bragt ud af Verden, og Stændermødet være blevet sluttet, som de uindviede ventede det²⁾, hvis ikke større Begivenheder, dels allerede indtraadte, dels forberedte, vare komne hindrende i Vejen derfor. Hvad her først maa mærkes, var et Slags revolutionært Skridt fra Gejstlighedens og Borgerstandens Side. Efter de bestaaende Privilegier kunde kun Adelen, Universitetet, Bisperne og Kjøbenhavn gjøre Fordring paa en ubetinget personlig Skattefrihed³⁾. Den menige Gejstlighed⁴⁾ og de øvrige Kjøbstæder havde vel opnaaet en Sædvaneret til at bevilge ekstraordinære Kontributioner, men denne Sædvaneret havde ingen bestemt lovlig Gyldighed, og den gjaldt i alt Fald ikke Told og Accise. Ikke desto mindre havde disse Stænder i Dagene mellem den 12. og 15. Septbr. sammen med Bisperne sluttet en «Konjunktion» med Kjøbenhavn, som gik ud paa en Forening under denne Stads Frihed, det vil sige, de havde paa egen Haand aftalt, at Hovedstadens Privilegium paa Told- og Accisefrihed ogsaa skulde gjælde dem, saaledes at de og Kjøbenhavn kun vilde være villige til at bevilge Konsumtionen, saafremt Adelen ogsaa bevilgede den. De vilde i dette Tilfælde «deponere deres

¹⁾ Riegels S. 72 ff.

²⁾ Se Borgmester Thomas Brodersens Brev af 1. Oktbr. i Bircherøds Dagbøger ved Molbech S. 60.

³⁾ Om Bispernes og Universitetets Skattefrihed se Nyt hist. Tidsskr. IV, 124 og Matzen, Kjøbenhavns Universitets Retshistorie I, 337.

⁴⁾ Jeg kan ikke følge Aschehoug S. 420 i at antage Gejstligheden for skattefri i Henhold til Kirkeordinansen. Jvfr. Nyt hist. Tidsskr. IV, 120.

Privilegier, saa vidt dette Konsumptionsforslag angik¹⁾, i øvrigt og for Fremtiden altsaa forbeholdende sig dem. Denne Konjunktions Betydning laa nu imidlertid ikke saa meget i Stillingen overfor Konsumptionsforslaget som deri, at der herved var tilvejebragt en almindelig Forbindelse mellem de lavere Stænder i Modsætning til Adelen. Det var Gejstlighedens Formand, Biskoppen Dr. Hans Svane, der havde sat denne Konjunktion igjennem. Hvad de lavere Stænder forte i deres Skjold, viste sig snart. Indenfor Borgerstanden forelagdes et Forslag, der gik ud paa at opgive Konsumptionsafgiften, som man kun havde Interesse af at bruge imod Adelen, men i og for sig ikke var stemt for, og erstatte det forventede Udbytte af den ved en fuldstændig Forandring af hele Statens Finansvæsen og Bestyrelse. Der skal ikke her gaas nærmere ind paa dette Forslags Detailler; hvad der skal fremhæves, er kun, at det mere end noget andet viser, at Borgerstanden eller i alt Fald dens Ledere havde Ojet aabent for hvad der trykkede ikke alene den selv, men ogsaa Bondestanden, og at den tænkte sig en Omdannelse af Statsforfatningen, saaledes at Repræsentanter for de forskjellige Stænder traadte til som Deltagere i den Magt, Rigsraadet hidtil havde haft, idet de skulde give deres Samtykke til de vigtigste Regeringsanliggender. Forslaget bærer Datum 17. Septbr., men er sikkert ikke blevet overleveret²⁾. I dets Sted traadte et andet, mere maadeholdent Forslag fra Borgerstandens Side, som i sin endelige Skikkelse vel forudsatte en Konsumptionsafgift, men dog hovedsagelig lagde

¹⁾ Danske Saml. 2. R. II, 102 f.

²⁾ Afskrifter hos Rhuman (Dagbog med Aktstykker i Geh. Ark., Souverænitetens Nr. 16 c) og i Ludvig Pouch's Samlinger i Ny kgl. Saml. Fol. 649. Trykt i Suhms nye Saml. II, 2, 115 ff.

Vægt paa en Forandring af Krongodsets og Lenenes Administration. Alle Len burde sættes paa Regnskab eller forpagtes til dem, som vilde give mest, Ladegaardenes Jorder burde uddeles til Bønder eller bortforpagtes og Kronens Bønder give Penge i Steden for Ægt og Arbejde¹⁾.

Dette Forslag, som blev underskrevet og vedtaget d. 25. Septbr., overbragtes den følgende Dag til Kongen af Hans Nansen og flere, men var næppe fremkommet uden Samraad med Gejstlighedens Førere, særlig Svane²⁾. Det betegner et Vendepunkt i Stændermødet og i hele den tidligere Sædvane derved, at det umiddelbart leveredes til Kongen med Forbigaaelse af Rigsraadet, og derved at det tilsigtede en Forandring i Haandfæstningen; thi Meningen maatte utvivlsomt være, at ikke adelige alene skulde have Adgang til at blive Forpagtere af Lenene. Men det har ogsaa sin Interesse ved at vise Borgerstandens Ønske om, at Kronens egne Indtægter først og fremmest skulde forøges, Kongen opnaa en friere Raadighed over dem og Beskatningen træde i anden Række.

Om Kongens Svar til Overbringerne vide vi intet bestemt³⁾, men det følte i Almindelighed af Stænderne, at Haandfæstningens Baand paa Kongen med Hensyn til

¹⁾ Trykt i Nøyagtig Efterretning S. 21 ff. En tidligere Redaktion af 20. Septbr. hos Riegels S. 57 ff.

²⁾ Jeg følger her Rhumans Beretning (Danske Saml. 2. R. II, 117). Da Forslaget kun var Borgerstandens, tør man næppe antage Slanges Beretning om, at Svane var med ved Overbringelsen, og at Gejstligheden og Borgerskabet ledsagede Ordførerne Par ved Par.

³⁾ Jeg tør ikke heller her ubetinget følge Slanges Beretning, hvorefter Kongen henviste til Haandfæstningen og til, at Rigsraadets Samtykke krævedes til Forandringer i den: dog er det intet usandsynligt i et saadant Svar.

Statsindtægterne hindrede hans frie Benyttelse af disse og nødvendiggjorde de højere Skatter ¹⁾).

Medens saaledes de lavere Stænders Misfornøjelse var skærpet, forberedtes langt vigtigere Begivenheder.

III.

Om Eftermiddagen d. 26. Septbr. overbragte Christoffer Gabel til Biskop Svane et af Kongen egenhændig skrevet og med hans lille Signet forsynet Brev. Udskriften var rettet baade til Biskoppen og til Hans Nansen. Det lød saaledes:

Kjære, tro Mænd. Vi ere og blive Eder for Eders beviste tro Tjeneste og Nidkjærhed alle Tider med Naade bevaagen, og overlade vi til Eder selv, hvem iblandt de andre I ville aabenbare, hvad som er blevet aftalt, naar I ikke gjøre Valg paa andre end dem, som I kjende og finde tjenlige. Dog ville vi siden gjerne vide, hvo de blive. Vagten angaaende, da holde vi det utjenligt endnu formedelst Ombrage, ikke des mindre ville vi derpaa videre blive betænkte. Thuresen er os velbekjendt, og approbere vi Eders Forsæt, hvad ham angaar, som baade fornødent og tjenligt. I maa se til, at hvad der skal gjøres, det bliver gjort snart, thi Ophold bliver skadelig; dersom de andre vinde Tiden, kunne de maaske vinde mere. Værer enige og sagtmødige, vi ere og blive Eder alle Tider en naadig Konge. Befalende Eder Gud.

Kjøbenhavns Slot den 26. Septbr. Anno 1660.

Friderich ²⁾).

¹⁾ Jvfr. den saakaldte Lercheske Dagbog (Danske Saml. 2. R. II, 105).

²⁾ Brevet findes kun bevaret i Afskrift hos Slange, det er derefter trykt i Hist. Calender II, 417 f. og siden i Baden, Danmarks Riges Hist. IV, 467 f. Af Hensyn til dets Vigtighed er det dog paa ny trykt her. Paa dets Ægthed er der ingen Grund til at tvivle.

Dette Brev er det eneste umiddelbart fra Samtiden stammende Bevis paa Aftaler mellem Kongen og de lavere Stænders Førere inden den store Forandring i Oktober. Hvad der ellers er berettet derom, har til Kilde den næste Generations Beretninger. Frederik Gabel lægger hele Æren for Initiativet til Omvæltningen over paa sin Fader; men hans Beretninger ere selvmodsigende med Hensyn til den kronologiske Rækkefølge¹⁾ og give intet sikkert om de første Aftaler, selv om adskillige Træk maaske kunne være rigtige. Et paalideligere Indtryk gjør Slanges Fortælling. Efter denne staar Kongen som Midtpunktet i hele Foretagendet. Før Stændermødet har han taget sin Beslutning om, at Haandfæstningen i det mindste skal forandres, om ikke helt hæves. Han overvejer først med Hannibal Sehested, hvorledes han skal tage Rigens Len og Indkomster fra Adelen til sig. Dernæst kalder han Svane til sig paa Frederiksborg for at spørge ham, hvorledes Haandfæstningen kan blive forandret eller tilintetgjort, uden at han bryder sin Ed; han faar til Svar, at de, som havde bundet ham, atter maatte løse ham. Endelig taler Kongen med Hans Nansen paa Kjøbenhavns Slot og giver ham en egenhændig Befaling om at konferere med Svane. Gabel gaar nu som Bud mellem Kongen og hans fortrolige, men hverken Svane eller Nansen véd før Mødet, at Hannibal Sehested er Medvider.

At kontrollere denne Beretning i alle dens Detailler lader sig ikke gjøre; men en kritisk Betragtning kan dog anstilles med Hensyn til Hannibal Sehested. Denne Mand besad netop den Gang ikke faa Betingelser for at have Kongens Gunst; han havde været en Hovedmand ved

¹⁾ Suhms nye Saml. I, 230 f. III, 2 f.

Fredsslutningen i Kjøbenhavn, og han havde tilendebragt Underhandlingerne i Stockholm om Vederlaget for Bornholm. Han synes ogsaa i sine Velmagtsdage i Slutningen af Christian IV's Tid at have været en Talsmand for at forøge Kronens Indtægter af Lenene, og hans betydelige Indsigt i Finanssager gjør det rimeligt nok, at Kongen har taget ham paa Raad med om de nødvendige Forandringer for at skaffe flere Penge. Kort i Forvejen, d. 21. Aug., havde han faaet sin Pension forøget til 6000 Rdl.¹⁾, og den bekjendte Fortælling om hans Ytring ved Stændermødets Begyndelse til de fynske Deputerede, at Mødet betød: vil du ikke, saa skal du²⁾, tyder ogsaa paa, at han i visse Henseender har været indviet i Kongens Planer om Forandringer i den bestaaende Tilstand. Men han havde paa Grund af sin Fortid ingen paalidelige Venner; han kunde næppe lede Sagerne, hvorhen han vilde, snarere maatte han rette sig efter andre for at sætte sig selv fast³⁾. Og han folte sig saa lidt sikker i

¹⁾ Danske Magaz. 3. R. I, 312.

²⁾ Bircherods Dagbøger S. 61.

³⁾ Jvfr. Goës' Karakteristik af ham i Brevet af 2. Novbr.: Er ist ein Subjectum, welches man zu solchen Dingen adhibiren kann, es stehet aber seine Sache bei Hof also, dass er besorglich öfter den inclinationibus ihren Lauf lassen als denselben salutaria consilia opponiren wird können; es ist auch, wann man seine Klagen anhöret, mit ihm also umgangen worden, dass es nicht ein Wunder sein möchte, wann er die Gelegenheit annähme, etiam cum aliqua immutatione rerum, ex depressione sua ab infortuniis zu emergiren. Mit mir, als dem er weiss, dass ich ihm gutes gönne und auch einige gute Dienste gethan, tractirt er sonsten confidenter. Er hat auch Perspicacität genug, dass er in arcana et medullas negotiorum penetrirte und erkenne, wo eines und anderes hafft. Ich habe unterschiedlich verspüret, dass er viel Dinge, so er selbst improbiret, so hingehen lassen, weil er sich nicht getrauet es zu ändern oder seine Sentiments darüber zueröffnen, gegen mir vorwendend, man müsse dieses und jenes anjetzo gehen lassen, mit der Zeit könne man es hernachher remediren.

sin Stilling ved Hoffet, at han netop i Midten af Septbr. stod i Begreb med at forlade Danmark for atter at tage Ophold i de spanske Nederlande¹). Derfor er det ikke sandsynligt, at han har hørt til Kongens allernærmeste Kreds. Thi havde han allerede i de Dage vidst, at en total Forandring af Statsstyrelsen, der medførte hans egen Udnævnelse til Rigens Skatmester, umiddelbart forestod, vilde han næppe have tænkt paa at vende sit Fædreland Ryggen.

Det er da Svane, Nansen og Gabel, der blive tilbage som Frederik III's egentlige fortrolige, og dette stemmer nøje med Kongens Brev af 26. September. De hemmelige Aftaler, der omtales i dette, kunne ikke have drejet sig om Lensspørgsmaalet, der da allerede var en offentlig Sag; der er ingen Tvivl om, at det er Planen om Arveregeringens Overdragelse, som her for første Gang møder os. Efter hele Frederik III's ovenfor skildrede Politik før 1660 kan man vistnok med en ikke ringe Grad af Sandsynlighed antage ham selv for Hovedophavsmanden til Planerne. Som et Vidnesbyrd om hans Omvæltningstanker turde det maaske ogsaa fremhæves, at han den 8. Septbr., Dagen for Stændermødets Aabning, havde udnævnt Generalmajor Eggerich Johan Lubbes, der i sin Tid havde staaet under ham i Bremen Stift, til Kommandant i Kjøbenhavn; hans Regiment var ogsaa blevet forlagt fra Glückstadt til Hovedstaden²). Øjeblikket var kommet,

¹) Kongens Anbefalingsbreve for ham til Statholderen Marquis Caracena af 17. og til Karl II af 25. Septbr. (Ausländ. Concepte). Jvfr. Becker, Saml. t. Frederik III's Hist. I, 199.

²) Nielsen, Kjøbenhavns Diplom. VI, 349. Udat. Brev fra Heinrich Voss, Stadsmajor i Glückstadt, til Kongen (Krigskollegiets indkomne Sager, Oktbr. 1660).

hvor Kongen ansaa det for muligt at forandre ogsaa selve Danmark til sin Slægts arvelige Besiddelse.

Kongen stod som Hoved for en Sammensværgelse. De indviede havde hidtil ført hemmelige Forhandlinger, til Dels ved natlige Sammenkomster; Tiden var nu kommen til at udvide de sammensvornes Kreds; det gjaldt at haste, men Overilelse var dog farlig. I al Hemmelighed underrettedes nu forskjellige af Gejstlighedens og Borgerstandens fornemste Medlemmer om hvad der forestod; Stadshauptmanden Frederik Thuresen traf Forberedelser til at forstærke Borgervagterne; Kongen befalede, at Adelen's Tjenere ikke maatte bære Vaaben, og de adelige subalterne Officerer fjernedes fra Byen under Paaskud af en forestaaende Generalmønstring ¹⁾; af Rigsraaderne indviedes maaske ogsaa nu Generalfeltmarskalk Hans Schack, der i August var bleven Medlem af Rigsraadet, og som kort efter havde faaet en Gave af Kjøbenhavns By paa 4000 Rdl. ²⁾, i Planerne. Da man frygtede for, at den sjællandske Gejstlighed, skræmmet af adelige med, at Præsterne skulde miste deres Tiender, hvis Adelen mistede sine Len, skulde svigte deres befuldmægtigede, kaldte Svane dem i Hemmelighed sammen til Roskilde nogle Dage før det sædvanlige Landemode d. 10. Oktbr. Provsten i Slagelse, Peder Villadsen, der skal have været Svanes højre Haand ³⁾, mødte ved denne Sammenkomst og fik sine Standsfæller til at udstede en ny Fuldmagt d. 4. Oktbr., hvorved de godkjendte, hvad deres Repræsentanter fremdeles vilde beslutte ⁴⁾.

Medens nu de uindviede blandt Stændernes deputerede

¹⁾ Slange.

²⁾ Den kjøbenhavnske Protokol (Gl. kgl. Saml. Fol. 908).

³⁾ Jvfr. Hist. Calender I, 236.

⁴⁾ Slange.

vare optagne af Adelen's Forslag om en forhojet Konsumptionsafgift og af forskjellige andre Forslag¹⁾, og Rigsraadet var sysselsat med Indlæg om Militzens Reduktion og med at opfordre Kongen til at besætte de ledige Rigsraadsposter²⁾, var der, sandsynligvis af Hans Nansen, blevet opsat et Forslag til en Erklæring af Borgerstanden med Datum 4. Oktbr. Det begyndte med en uskyldig Indstilling om, at hvis Borgerstandens tidligere Forslag om Rigets Pengevæsen (uden Tvivl Forslaget af 25. Septbr. om Lenene) blev antaget, der da maatte udnævnes en Rigens Bogholder, som daglig kunde forestille Kongen og Rigsraadet den finansielle Stilling. Derefter udtaltes der imidlertid pludselig, at da Stænderne formodentlig snart skulde adskilles og de udenbysboende hjemforloves, saa vilde de ikke undlade at takke Kongen for ved dette Møde at have villet høre deres Mening og for hans Heltemod under Kjøbenhavns Belejring. For nu at knyttes fastere sammen med Kongen havde de enstemmig besluttet at anerkjende denne for en ret Arveherre og hans Børn og Arvinger efter ham, saaledes at Danmark og Norge skulde blive fri Arveriger til evig Tid, og saaledes at der ikke skulde være Tale om noget Kongevalg, saalænge nogen af den kongelige Stamme var i Live³⁾.

Dette Indlæg, nøgternt og bestemt aflattet, forudsatte vel Rigsraadets vedblivende Bestaaen, men havde for øvrigt ikke med et Ord omtalt Stændernes Rettigheder og Pri-

¹⁾ Se bl. a. Kapitlernes Forslag, -som dog ikke blev Kongen leveret formedelst den Revolution, som derpaa fulgte-. Afskr. hos Rhuman.

²⁾ Danske Saml. 2. R. II, 93. Indlæg af 6. Oktober (Rigens Raads Breve, Fasc. 63).

³⁾ Afskr. i Gl. kgl. Saml. Fol. 907 efter Orig. hos Hjelmstjerne.

vilegier. At Forslagsstillerens Mening imidlertid var, at Arveriget ikke kom i nogen Modstrid med saadanne Privilegier, fremgaar af, at samme Dag havde Kjøbenhavns befuldmægtigede sammen med de 32 Mænd opsat en Supplik til Kongen, hvori de med Beklagelse af, at de ikke havde modtaget noget Svar paa deres Andragende af 18. Juli, indstændig anmodede om, at Stadens Privilegier maatte komme i fuldkommen Brug, saa at den ikke besværedes med nogen Told, Accise eller anden Tynge imod disse Privilegiers Ordlyd¹⁾.

Forslaget af 4. Oktbr. om Arveregeringen blev imidlertid kun til et Udkast. Under de nærmest paafølgende Dages hemmelige Forhandlinger mellem Gabel og de indviede af Gejstligheden og Borgerstanden, hvis Antal efterhaanden forøgedes²⁾, omændredes Udkastet. Stemningen hos Borgerstanden var imidlertid bleven yderligere opbidset imod Rigsraadet og Adelen ved, at der var blevet trykt en Forordning om Stempelpapir, som stemmede med Adelen, men ikke med Borgerstandens Forslag. Sandsynligvis efter Samraad med Kongen nægtede Kjøbenhavns Borgemestre og Raad at forkynde den paa Tinge³⁾. Benyttende sig af Ojeblikket besluttede de sammensvorne at lade Dækket falde den 8. Oktbr.

Denne Begivenhed indlededes i et Møde af Kjøbenhavns Borgmestre, Raad og 32 Mænd, hvor man paa Forslag af de to Borgmestre Hans Nansen og Christoffer Hansen vedtog sammen med Gejstligheden og den øvrige Del af Borgerstanden at tilbyde Kongen Arveriget, enhver Pri-

¹⁾ Afskr. i Gl. kgl. Saml. Fol. 907 efter Orig. hos Hjelmstjerne.

²⁾ Nøyagtig Efterretn. S. 36—39. Slange.

³⁾ Danske Saml. 2. R. II, 118. Nøyagtig Efterretn. S. 39. Slange.

vilegier uforkrænkede»¹⁾. Meddelelse herom sendtes derefter til Svane, der imidlertid havde samlet Gejstligheden til Møde i Konventhuset, medens Borgmestrene selv overbragte Forslaget til Borgerstanden, der var samlet i Bryggernes Lavshus. Efter en Tale af Hans Nansen, der navnlig drejede sig om Adelsens Overgreb og Nødvendigheden af at skabe bedre Tilstande i Riget, hvorved de fattige Indbyggere kunde hjælpes og de lavere Stænder vinde Kongens Gunst²⁾, blev enkelte Kjøbstaddeputeredes Modstand overvunden og Forslaget vedtaget. Svane og Biskoppen af Aalborg Anders Andersen kom nu som Udsendinge til Borgerstanden fra Gejstligheden og bragte Forslaget tilbage til deres Stand. Svane holdt vistnok nu en Tale, hvori han i skarpe Udtryk angreb Rigsraadet og Adelen³⁾; Forslaget blev vedtaget og underskrevet⁴⁾, hvorpaa Gejstligheden drog samlet til Borgerstandens Modsted. Først nu underskreve Borgerstandens deputerede⁵⁾.

¹⁾ Den københavnske Protokol (Gl. kgl. Saml. Fol. 298).

²⁾ Knud Wulfs Referat hos Riegels S. 39 f., som her er fulgt, har desuden, at Nansen sagde, at der skulde overdrages Kongen Arveriget, for at han kunde blive en absolut Konge og regerende Herre. Har han virkelig brugt disse Ord, stemme de kun slet med hans Forslag; men det vilde ikke være rigtigt at tillægge slige Referater Paalidelighed efter Ordene. Aftrykket hos Riegels er heller ikke fejlfrit. Jeg har derfor ikke optaget disse Ord i min Text.

³⁾ Svanes Tale henlægges af Slange til Mødet med Borgerstanden, men næppe med Rette. Knud Wulf har intet om den.

⁴⁾ En Koncept af 8. Oktbr., enslydende med det endelig vedtagne Forslag og egenhændig underskrevet af Svane, Hans Rhuman, Erik Olsen, Peder Villadsen og 2 andre Provster findes i Ludvig Pouch's Saml. i Ny kgl. Saml. Fol. 649.

⁵⁾ Riegels S. 40. Danske Saml. 2. R. II, 105 f. Originalen findes i Geh. Ark., Souveranitetens Nr. 1 b.

Det vedtagne Forslag var rettet til Rigsraadet. Det var forskjelligt fra Udkastet af 4. Oktbr. ved en fyldigere og mere udmalet Lovprisning af Kongens Fortjenester; det nævnede ikke som hint Norge, hvad der maaske havde været Kongen imod, men talte kun om «det, som Hans Maj. med Stændernes Valg havde bekommet». Men var det saaledes i visse Henseender mere imødekommende mod Kongen, saa mindede det paa den anden Side om en konstitutionel Stat som Sverig og den Glæde, som dette Riges Stænder den Dag i Dag følte over i sin Tid at have overdraget Kongen Arveretten, og det opfordrede sluttelig Rigsraadet til at overbringe Kongen Forslaget i de andre Stænders Nærværelse med Begjæring om, at han vilde erholde enhver Stand ved sine tilbørlige Privilegier og ved en skriftlig Revers forsikre Stænderne, at ved en saadan Forandring kun det skulde blive forfremmet, som var Gud til Ære og Riget til Gavn.

Forslaget var utvivlsomt udgaaet fra Kjøbenhavns Bys Repræsentanter, omend sikkert aftalt med Svane, hvem vel adskillige af Rettelserne i det oprindelige Udkast skyldtes. Det stærke Udtryk, som Hovedstadens Mænd havde brugt, da de vedtog det, «enhvers Privilegier uforkrænkede», og hvorved de naturligvis fortrinsvis havde tænkt paa Kjøbenhavns egne Privilegier, fandtes ikke, men kun det svagere «tilbørlige Privilegier»; det var jo ogsaa langt fra Meningen, at Adels Privilegier skulde staa urorte. Men Tanken i Forslaget var: Kongen som Arvekonge, bunden ved Stændernes «tilbørlige» Privilegier og ved en skriftlig Revers.

Forslaget blev udfærdiget i 3 Exemplarer, af hvilke Kongen skal have faaet et, medens Hovedexemplaret samme Aften leveredes af to af Kjøbenhavns 32 Mænd,

Frederik Thuresen og Hans Pedersen Klein, til Righofmesteren Joakim Gersdorf som Formand for Rigsraadet; han skal strax have samlet Rigsraaderne om sin Sygeseng for at overveje den overraskende og skæbnesvangre Meddelelse¹⁾.

Den følgende Dag gik forholdsvis rolig hen; kun overbragte nogle af Kjøbenhavns deputerede en skriftlig Protest til Kongen imod den trykte Forordning om Stempel-papir²⁾. Rigsraadet lod derimod ikke høre fra sig. Da besluttede Stænderne d. 10. Oktober at gaa angrebsvis til Værks. Efter at der var gjort Meddelelse til Kjøbenhavns Raad (og 32 Mænd?) om det passerede, og efter at det af disse var blevet vedtaget samdrægtig at fortsætte Værket³⁾, forsamledes Gejstligheden og Børgerskabet paa det islandske Kompagnihus og droge derfra til Rigsraadets Mødesal paa Raadstuen i Bygningen ved Holmens Bro. Kongen og Dronningen betragtede dem fra Vinduerne paa Slottet. De fik Opfordring til at komme igjen om Eftermiddagen; denne Opfordring blev senere begrænset derhen, at nogle faa skulde komme. Men ikke desto mindre mødte de alle og tiltvang sig næsten Adgang⁴⁾. Otte Krag meddelte mundtlig Rigsraadets afvisende Svar; det

¹⁾ Riegels S. 40. Danske Saml. 2. R. II, 106.

²⁾ Nøyagtig Efterretn. S. 45 ff. Danske Saml. 2. R. II, 106. Det er til denne Dag, at Nøyagtig Efterretn. S. 47 henfører det bekjendte Møde mellem Otte Krag og Hans Nansen paa Slotsbroen. En dog ikke ganske samtidig Beretning, som findes i Afskrift i Kiels Universitetsbibliothek, med Titel: Grundursachen der heutigen Dänischen Veränderung und neu eingeführten Königl. Erbregierung, henfører dog Otte Krags Trusel om Blaataarn og Nansens Svar derpaa i en anden Form til en tidligere Lejlighed.

³⁾ Den kjøbenhavnske Protokol (Gl. kgl. Saml. Fol. 908).

⁴⁾ Danske Saml. 2. R. II, 107. 118. Dagbogen i Ny kgl. Saml. 4to 1053 b.

var navnlig motiveret med, at Forslaget ikke var begrundet i Kongens Proposition til Mødet, og at de deputerede savnede Fuldmagt dertil af deres Mandanter; i alt Fald burde Overvejelser derom opsættes, indtil de ledige Rigseembeder og Rigsraadsposter vare besatte. Efter en kort Forhandling mellem Svane og Otte Krag, hvor Bispen forgjæves forlangte Svaret skriftligt, erklærede Svane, at nu maatte Stænderne uden Betænkning søge Kongen¹⁾. Dette blev Signalet til, at de deputerede forlode Raadstuen og begave sig over Slotspladsen til Kongen. Denne var ikke til Stede, men Hannibal Sehested, der her træder frem for første Gang under Begivenhederne, bad dem vente lidt. Omtrent en halv Time senere kom Kongen og modtog dem umiddelbart efter i den saakaldte grønne Sal. Svane var Ordfører og overgav Kongen det originale Aktstykke, som Rigsraadet havde tilbageleveret; Hans Nansen skal have sluttet sig til Biskoppen paa Kjøbenhavns Vegne. Da Talerne havde endt, takkede Kongen, der i Mellemtiden havde spadseret frem og tilbage og kun talt med Hannibal Sehested; han ytrede blot faa Ord og lovede Svar den næste Dag²⁾.

Rigsraadets Udtalelser om Nødvendigheden af de ledige Raadspladsers Besættelse bragte endnu samme Aften en Del af Borgerskabet til at opsætte et Forslag til Kongen om at udfylde Raadet med to af Gejstligheden og fire af Borgerstanden³⁾. Forslaget var helt igjennem præget

¹⁾ Danske Saml. 2. R. II, 108 f. Optegnelse (i Langebeks Afskr.) i Gl. kgl. Saml. Fol. 907.

²⁾ Danske Saml. 2. R. II, 109 f.

³⁾ Afskrifter i Gl. kgl. Saml. Fol. 907 og Ny kgl. Saml. Fol. 649 (hvor det af Pouch kaldes: Et Forslag af en Del af Borgerskabet).

af en mod Adelen fjendtlig Tone og forudsatte jo Haandfæstningens Omændring, men det var dog næppe udgaaet fra de med Kongens Planer fortrolige Mænd, thi i Omtalen af Adelens uheldige Regimente fandtes et Udfald mod Hannibal Sehested som tidligere Statholder i Norge. Der findes heller intet Tegn til, at det er blevet vedtaget.

Under disse Dages bevægede Begivenheder havde den østrigske Gesandt i Kjøbenhavn, Baron Goës, der var en Ven af Joakim Gersdorf, gjort alt for at hidføre en Forsoning og mindelig Overenskomst. Han havde stræbt at paavirke Svane, hvem han betegner som en heftig og voldsom Natur, ved at minde om, at det var hans Pligt som gejstlig at forebygge Voldsomheder; han havde henvendt sig til Hannibal Sehested, men navnlig havde han efter Aftale med Righofmesteren søgt at formaa Kongen til at besætte de ledige Rigsraadspladser, inden Raadet tog sin endelige Bestemmelse. Han havde ogsaa et Ojeblik faaet et Løfte af Kongen derom, kun skulde Rigsembederne vedblive at staa ledige; men den næste Morgen (Dagen kan ikke angives) havde han til sin Sorg erfaret, at Kongen paa ny havde ændret sin Bestemmelse og først forlangte Rigsraadets Beslutning. Han mente, at det var Dronningen, der her havde sejret over Kongens fredsommeliger Tilbøjeligheder ¹⁾. Om det var saa, eller Frederik III kun vilde trække Tiden ud, kan ikke afgjøres. Vist er det, at Kongens Forholdsregler ikke tydede paa fredelige Tanker. Snarest maa man tro, at man ved Hoffet var klar over, at man stod overfor en ligefrem Statsomvæltning, at det vilde være bedst at iklæde denne lovlige Former, men at der ikke kunde være Tale om at opnaa

¹⁾ Goës' Brev af 2. Novbr.

saadanne uden at udfolde en Magt, som i paakommende Tilfælde kunde gaa over til Handling. Thi en saadan Magtudfoldelse blev de følgende Dages Begivenhed. Det kan her mærkes, at naar der har været Uenighed om, hvorvidt Overgangen fra Arveregeringen til Enevoldsmagten kan kaldes et Statskup, saa bør det ikke glemmes, at selve Arveregeringens Indførelse foregik under Trusler om Vold; Rigsraadets og Adelen's Samtykke blev ikke givet frivillig, men afnødt af Kongen, støttet til Borgervæbningen i Kjøbenhavn og til de hvervede Tropper, væsentlig under tyske Officerers Befaling.

Allerede den 10. Oktober om Aftenen bleve Vagterne paa Voldene og i Gaderne fordoblede. Den næste Morgen Kl. 9 bleve Portene lukkede, fordi man frygtede for, at Adelen skulde rejse og Stændermødet saaledes opløses. Borgerskabet i hvert af Stadens Kvarterer fik Ordre til at være rede, naar Stormklokken kaldte. Krudt og Kugler fordeltes til Borgervæbningen, der gik Rygter om, at Rytteri blev trukket sammen omkring Hovedstaden¹⁾. Samtidig udstedtes der gjennem Krigskollegiet Ordre af den betydningsfuldeste Natur til forskjellige Officerer. Alle lode paa strængeste Hemmelighedsfuldhed, alle angik de Aarvaagenhed i Anledning af den forestaaende Statsforandring, Aarvaagenhed baade overfor indre Uroligheder og ydre Angreb, alle gik de ud paa det med Haandfæstningen stridende, at Fæstningerne skulde holdes Kongen og det kongelige Hus til Haande. Kommandanten i Kronborg, Oberstlieutenant Stockmann, skulde af yderste Ævne beskytte nævnte Fæstning, Kongens Søn, Ulrik Frederik

¹⁾ Danske Saml. 2. R. II, 110. Becker I, 204 ff. Riegels S. 44. Extract aus Kopenhagen 13. Oktober (Geh. Ark., Souverænitetens Nr 16 ff.).

Gyldenløve, tage Kommandoen over hele Rytteriet paa Sjælland, Generalmajor Friederich Ahlefeldt holde god Vagt i Nakskov og tage Befaling over Militsen i Smaalandene, Generallieutenant Claus Ahlefeldt begive sig til Nyborg og ordne Militsen paa Fyn, Generalmajor Fuchs passe paa Bornholm, Generalmajor Tramp begive sig til Jylland og tage Kommandoen over det derværende Rytteri og Feltmarskalk Eberstein værne om Kongehusets Interesser i Hertugdømmerne. Alle de forskjellige Landsdele vare saaledes fordelte til betroede Mænd ¹⁾).

«Her gik Banghed og Rædsel an for somme», det er det ikke overraskende Udtryk, hvormed den nyborgske deputerede Knud Wulf betegner Stemningen den 11. Oktober ²⁾. Mange frygtede Blødsudgydelse; Udbrud fra adelige om, at de hellere vilde miste Livet end give deres Samtykke til de andre Stænders Forslag, gik fra Mund til Mund ³⁾. Forgjæves bestemte Rigsraadet sig til at sende sit Dagen i Forvejen givne mundtlige Svar skriftlig til de andre Stænder ⁴⁾, forgjæves søgte det Forhandlinger med Kongen. Samme Aften modtog det et Bud fra ham, at det snart maatte tage sin Beslutning; de andre Stænder trængte paa Svar, og han vilde være undskyldt, hvis noget andet fulgte efter ⁵⁾.

¹⁾ Ordrene findes i Afskr. -ex archivo cancellariæ militaris - i Gl. kgl. Saml. Fol. 907. De have til Overskrift: Ordre betreffend die vigilance bei sich erhebender changement d'Etat. At de ere afsendte, fremgaar af Ebersteins Svarskrivelse af 19. Oktbr. (Krigskollegiets indkomne Sager).

²⁾ Riegels S. 44.

³⁾ Danske Saml. 2. R. II, 110.

⁴⁾ Original med Datum 11. Oktbr. 13 Rigsraader have underskrevet det i Gersdorfs Hus, Jørgen Sefeld formedelst Svaghed «paa min Seng» (Rigens Raads Breve, Fasc. 63).

⁵⁾ Danske Saml. 2. R. II, 93.

Den næste Dag, medens der holdtes Bøn fra Prædikestolen til Gunst for Stændernes Forehavende, sluttede Universitetet sig til Forslaget om Arveregeringen. Dets Repræsentanter havde ved Mødets Begyndelse knyttet sig nøje til Adelen og gjort Fordring paa Skattefrihed i Henhold til Universitetets Privilegier; senere havde de trukket sig tilbage fra Forhandlingerne. Nu ilede Rektor og Professorer med at lykønske Kongen, idet de dog ikke undlode spydig at omtale, at de kun gennem Rygtet vare blevne bekendte med hvad der var foregaaet ¹⁾.

Truslerne vare imidlertid begyndte at virke paa Rigsraadet. Om Eftermiddagen den 12. Oktober overleverede det Kongen en Erklæring, hvori det samtykkede i, at Kongen og hans Mandslinie fik Arveret til Riget, dog at det skete efter Overvejelse af et fuldt besat Rigsraad og efter Samraad med de tilstedeværende adelige, og saaledes at enhver Stand bevarede sine forrige Privilegier ubeskaarne og ukrænkede ²⁾. Denne Begrænsning af Arveretten til Mandslinien tilfredsstillede imidlertid ikke Kongen; den fuldstændige Tilslutning til de lavere Stænder var den Fordring, han stillede.

Den 13. Oktober kom Sagen til et endeligt Resultat. Kl. 10 om Formiddagen fik Gejstligheden og Borgerskabet Bud om at møde paa Slottet. Spændingen i Hovedstaden havde samlet en stor Menneskemængde paa Slotspladsen, gennem hvilken Gejstligheden og Borgerskabet bevægede sig. Da de vare komne ind i Riddersalen, gik Hannibal Sehested og Hans Schack dem i Møde og spurgte, paa hvilken Maade de vilde overdrage Riget til Kongen.

¹⁾ Matzen, Kbhvns Universitets Retshistorie I, 326 f. Indlægget af 12. Oktbr. (Geh. Ark., Souverænitetens Nr. 2).

²⁾ Riegels S. 84 f.

Svane svarede: Som et fuldkomment Arverige for ham og det ganske kongelige Hus, paa Sværdsiden og Spindesiden, Herre og Frøken. Denne Besked blev overbragt til Kongen og derefter til Rigsraadet ¹⁾).

Raadet følte nu, at Modstand ikke længere var mulig. Medens Stænderne ventede paa Slottet, underskrevs en Erklæring, hvorved Rigsraadet samtykkede i at gjøre Riget arveligt for Kongen og hans Arvinger af Mands- og Kvinde-
linien; Raadet vilde heri «konformere sig efter den Maade, som samtlige Stænder med hverandre vedtage. Dog at Riget bliver udelt under den Konge, som næste Arving er, alle Stænders Privilegier i alle Maader hermed ufor-
krænkede» ²⁾).

Shested og Schack bragte Meddelelse om Rigsraadets Eftergiveness tilbage til Kongen. Imidlertid havde ogsaa Adelen indfundet sig, og da Raaderne vare komne op paa Slottet, førte Henrik Bjelke Stænderne ind i Audienssalen. Statholderen i Norge, Niels Trolle, tog først Ordet paa Rigsraadets og tillige paa Adelsens Vegne ³⁾); han har uden Tvivl holdt sig til Raadets Erklæring. Derefter overdrog Svane baade paa Gejstlighedens og Borgerstandens Vegne Kongen Arveriget og nedbad Lykke og Velsignelse over det skete, hvilket Ønske Forsamlingen istemmede. Bispnen sluttede dog ikke hermed, men begjærede, at nu, da Riget var overdraget til Kongen som Arverige, den gamle Haandfæstning maatte tilintetgjøres og Rege-
ringen indrettes i en anden Form end hidtil ⁴⁾); efter den

¹⁾ Danske Saml. 2. R. II, 112. Dagb. i Ny kgl. Saml. 4to 1053 b.

²⁾ Riegels S. 87. Originalen i Geh. Ark., Souveræniteten Nr. 3.

³⁾ Nogen Erklæring fra Adelsens Side er ikke bevaret og er næppe heller afgiven.

⁴⁾ Ny kgl. Samling 4to 1053 b.

nyborgske deputeredes Beretning udtalte han endog, at Kongen med alle Stænderne vilde «noget igjen som en ny Reces formere» ¹⁾. Nansen frembar derefter en Lykønskning til Kongen, vistnok fra Kjøbenhavn, idet han lagde til, med en Henvisning til Stadens Privilegier, at Repræsentanter for den gejstlige og verdslige Stand burde have en Stemme med i Raadet ²⁾.

Paa disse Udtalelser svarede Niels Trolle og Hannibal Sehested, at Stænderne kunde vælge nogle af de deputerede til at forhandle med Rigsraadet om Regeringens Forandring. Denne Udtalelse var i Konsekvens af Rigsraadets Erklæring, men passede ikke Svane. Han indstillede det derfor til Kongen at bestemme derom efter sin naadigste Vilje; men Hannibal Sehested slog dog fast, at det nu var kommet saa vidt, at det stod enhver frit for at sige rent ud, hvad han mente ³⁾. Kongen selv ytrede vistnok kun nogle faa Ord, der indeholdt en Tak for den skete Overdragelse af Arveriget og en Forsikring om, at der snarest skulde tages videre Bestemmelse om Regeringen ⁴⁾.

Dermed var den vigtige Sammenkomst paa Slottet

¹⁾ Riegels S. 45. Der kan ikke være nogen Tvivl om, at Ordet forbedre er en Fejl for: formere.

²⁾ Riegels S. 45.

³⁾ Ny kgl. Saml. 4° 1053 b. At Hannibal Sehested har holdt en officiel Tale paa Kongens Vegne, fremgaar ogsaa af Oberst Mikkels Skovs Optegnelser, hvorefter han 1662 ikke kunde skaffe nogen Afskrift af den (Rigens Raads Breve, Fasc. 63). Om de Aktstykker angaaende Stændermødet, som Mikkels Skov dengang laante den kgl. Historiograf, Vitus Bering, jvfr. Hist. Tidsskr. 5. R. I, 53 f. Skov synes for øvrigt at have pralet med sin Andel i Statsomvæltningen (Dan. Magaz. 3. R. I, 285).

⁴⁾ Riegels S. 45.

sluttet, og Gejstlighed og Borgerskab droge tilbage til deres Forsamlingssted.

IV.

Med Begivenhederne den 13. Oktober var den første Akt i Statsforandringen afsluttet. Riget var blevet et Arverige i Frederik III's Slægt. Hvad laa der heri, hvilke Følger indesluttede denne Forandring i og for sig?

Kongen havde modtaget Arveriget paa Grundlag af to skriftlige Aktstykker, Rigsraadets samt Gejstlighedens og Borgerskabets Overdragelsesbreve. Af disse var Rigsraadets ubetinget det vigtigste. Rigsraadet repræsenterede, naar der ingen Konge var, Danmarks Rige; det havde underskrevet Haandfæstningen sammen med Kongen, det havde bundet Kongen, det var nærmest det, som atter kunde løse ham. Det var nu ved sin sidste Erklæring af 13. Oktober gaaet ind paa de lavere Stænders Opfordring af 8. Oktober om i deres Nærværelse at overdrage Kongen Arveriget med Begjæring om Privilegiernes Opretholdelse for alle Stænder; det havde talt om «alle» Privilegierne i Steden for om «de tilbørlige»; det havde ikke medtaget Fordringen om en skriftlig Revers, men det havde paa den anden Side forudsat en Forhandling mellem Stænderne om Regeringsmaaden og tillige gjort Rigets Udelelighed og Privilegiernes Opretholdelse til Betingelse. Om Kongens Stilling var der i det store og hele ingen væsentlig Uoverensstemmelse mellem Rigsraadets Brev og Stændernes Forslag til det. Heller ikke ved de paa Mødet paa Slottet faldne Udtalelser var nogen større Disharmoni kommen til Orde; kun havde Svane overladt noget mere til Kongen, end Niels Trolle og, mærkelig nok, ogsaa Hannibal Sehested synes at have gjort.

Overdragelsen af Arveriget var saaledes ikke sket uden Betingelser¹⁾. Ved at modtage det i denne Form modtog Frederik III det paa de givne Betingelser; han kunde ikke retmæssig frigjøre sig for dem uden atter at løses af sin Modpart.

Men i selve Arveregeringen laa der mere end det blotte Ophør af Kongevalget, mere end den blotte Sikkerhed for Tronfølgen i Frederik III's Slægt. Rigets hele lovbundne Forfatning var knyttet til Kongevalget.

Først og fremmest var det en Følge af Valgriget, at Kongen ikke ejede Riget. Det var Rigsraadet, som efter Haandfæstningen ved Tronledighed tog Rigets Slotte i Besiddelse, det var det, som fortrinsvis valgte Kongen og saaledes beklædte ham med hans Myndighed, uden dets Samtykke kunde Kronens Gods ikke afhændes; det begrænsede stærkt Kongens Raadighed over Krongodsets 3: Lenenes Bestyrelse²⁾, Rigsraadet var kort sagt det blivende, Kongen det vekslende. Rigsraadet kunde kaldes Indehaver af Souveræniteten³⁾, Kongen var ikke souveræn Konge.

¹⁾ I Modsætning hertil hævder Bruun (især S. 56), at den, hvem Arverettigheden er givet, den, hvem den tilkommer, han staar fri lige over for de Undersaatter, han har arvet, han har selv Magt til at fastsætte de Vilkaar, under hvilke han vil regere dem, Folket er bundet til, hvad han bestemmer, den frie Arvekonge er uindskrænket 3: enevældig Konge. Men hvis dette var Tilfældet, saa var alt sket ved Overdragelsen af Arveriget den 13. Oktober. Bruun synes imidlertid selv at have Følelsen af, at det ikke var saa, thi han regner ikke de herom opsatte Dokumenter, især Rigsraadets Erklæring af 13. Oktober, med blandt de 4 Dokumenter, han betegner som de eneste Aktstykker af retligt, statsretligt, bindende og forpligtende Indhold (S. 13). Hvorfor ikke, naar Kongen fra den 13. Oktober var enevældig Konge?

²⁾ Hndfæstn. § 46.

³⁾ Jens Bjelke sagde 1607 som Aktør i Sagen mod Jørgen Dybvad, at Rigsraadet var i Besiddelse af den højeste Magt (Danske Mag.

Hele denne Statsordning forandredes ved Arveregeringens Indførelse. Det laa allerede i det Udtryk, at Arveriget var overdraget ikke alene til Kongens Efterfølgere, men ogsaa til Kongen selv. Der var slaaet en Streg over hans Valg, han regnedes for at have modtaget Kronen ved Arv, han besad den og Riget i Kraft af egen Ret, ikke i Kraft af en overgiven Myndighed. Saaledes var hele den højeste Myndighed, som tidligere havde tilhørt Rigsraadet, gaaet over til Kongen; alle de Rettigheder, det havde haft i Kraft af denne højeste Myndighed, vare tilfaldne ham; Kongen var bleven souveræn.

Det var derfor i og for sig intet Overgreb, naar Kongen hurtig efter Arveregeringens Overdragelse kaldte sig souveræn Konge og omtalte sin Souverænitet i samme Aandedræt som sin Arveret¹⁾. Frederik III havde, som ovenfor omtalt, 1658 opnaaet Souverænitet over den kongelige Del af Slesvig; det havde betydet, at Lensforholdet til Danmark var løst; de Rettigheder, som den danske

4. R. II, 136). Raadmændene i Kjøbstæderne aflagde i alt Fald i det 16. Aarhundrede Ed til Kongen og Rigsraadet (Hist. Tidsskr. V, 75). Til sine Tider dukkede dog Forestillingen op om «Danmarks Riges Stænder» som den højeste Myndighed i Landet (jvfr. Aschehoug S. 433 ff. Bruun, Gunde Rosenkrantz S. 27).

¹⁾ Bruun har (Enevældens Indførelse S. 37 ff. 59 ff.) samlet en Række Exempler herpaa, men er ikke gaaet nærmere ind paa Betydningen af Ordet Souverænitet. Han er tilbøjelig til uden videre at gjøre det enstydigt med absolut Magt i dette Ords moderne Betydning. Tager man derimod Ordet Souverænitet paa den ovenfor skildrede Maade og Kongens Souverænitet som Modsætning til Rigsraadets øverste Myndighed, kan man godt forstaa, at Peder Villadsen den 5. Oktbr. talte om Ønsket om at regeres hellere af én end af mange (Slange; jvfr. Bruun S. 35). For at Nansen og Svane den 8. og 14. Oktober have brugt Udtrykkene «absolut Konge» og «Enevolds-Herredømme», foreligger der derimod intet fuldgyldigt Bevis.

Krone havde haft over ham, vare ophævede. Paa en noget lignende Maade stillede Forholdet sig med hans nye Souverænitet. Men lige saa lidt som Souveræniteten over Slesvig gav ham Enevælde i Hertugdømmet, hvor tværtimod alle Stændernes Rettigheder vare blevne bekræftede ved Souverænitetsakten, lige saa lidt gav den ham i og for sig den absolute Magt i Kongeriget. Thi Souverænitet var et dobbeltsidigt Ord: det pegede op ad som Betegnelse for Frihed for en Overherre ¹⁾, og det pegede ned ad med Tendens til at betegne ubegrænset Herredømme over Undersaatterne. Men disse to Betydninger behøvede ikke ubetinget at følges ad, og om den sidste af de to Betydningers Rækkevidde var der end langt fra fuld Enighed i Datidens Statsret.

Suveræniteten eller, som den hyppigere kaldtes, Majeståtsretten var, som bekjendt, i den nyere Tid skarpest bleven formuleret af Franskmanden Bodin († 1596); den bestod efter ham i den højeste Myndighed over Borgere og Undersaatter, og dens Ihændehaver var ophøjet over alle Love; Monarken kunde ophæve alles, baade privates og Korporationers, Privilegier; det kunde vel være hensigtsmæssigt for ham at tage en Rigsforsamling med paa Raad, men dens Beslutninger havde ingen som helst bindende Betydning. Kun i privatretlig Henseende havde Souveræniteten sine Grænser; den personlige Frihed og Ejendomsret burde erkjendes for ukrænkelig. Bodins Principer havde spillet en overordentlig Rolle; de havde været Gjenstand for heftige literære Kampe, men fuldstændig trængte igjennem vare de ikke. De fleste politiske og statsretlige Forfattere

¹⁾ Hermed maa sammenholdes de ofte forekommende Udtryk •fri Arvekonge», •frit Arverige».

i det 17. Aarhundrede havde vel bekendt sig til Souverænitetetsprincipet, men de havde afstumpet det og erklæret sig imod Absolutismen. Hensynet til den kejserlige Mynighed, som man baade ønskede at hævde som souveræn, og hvis Begrænsning i mange Henseender man dog maatte indrømme, havde, særlig i Tyskland, ført Statsretslærerne til at hævde Muligheden af enten en Indskrænkning i eller en Deling af Souveræniteten uden Ophævelse af dette Begreb; adskillige Forfattere forudsatte Muligheden af baade Indskrænkningen og Delingen ¹⁾. Vel havde Philip Bogislav von Chemnitz i sit under Navn af Hippolithus a Lapide 1640 udgivne Skrift rettet et Grundstød mod Kejserens Fordring paa Souverænitet, fordi han manglede Enemagten, men hans Henlæggelse af Souveræniteten over det romerske Rige til de samlede Rigsstænder, der tilmed hver for sig vare begrænsede af deres Landsstænder, gav den dog ikke Præget af noget ubetinget absolut. I den seneste Tid havde ganske vist Englænderen Thomas Hobbes givet Souverænitetetsprincipet en ny og overraskende Udvikling, men det kunde næppe siges, at hans Theorier vare trængte fuldt igjennem.

Efter Datidens statsretlige Begreber kan det altsaa ikke paastaas, at Souverænitet ubetinget faldt sammen med Enevælde. I England var Ordet ogsaa hyppig blevet brugt som en Betegnelse for de kongelige Prærogativer, uden at Kongen dog havde absolut Magt, og hvad der særlig fortjener at bemærkes, en af Frederik III's statsretlige Autoriteter, Dr. Dietrich Reinkingk, som stod i Spidsen for Regeringskancelliet i Glückstadt, havde i sine

¹⁾ Jvfr. Gierke, Johannes Althusius und die Entwicklung der naturrechtlichen Staatstheorien, Berlin 1880, S. 151 ff.

Skrifter ¹⁾ forsvaret den indskrænkede Souverænitet. Hertil kom, at Frederik III kun havde faaet sin Souverænitet som en Følge af sin Arveret. Hele Europa over existerede der imidlertid Arveriger med en Deling af den øverste Magt; Kongen selv var souveren Arveregent i Hertugdømmerne og dog bunden af Stændernes Privilegier. De lavere Stænders Forslag havde mindet om Sverig, hvor Kongen trods sin Arveret ved sin Tronbestigelse afgav en Kongeforsikring. Rigsraadets tidligere Souverænitet havde heller ikke været ubegrænset, men tværtimod bunden ved Love og Privilegier; Frederik III's nye Souverænitet var kun fastslaaet opadtil, ikke nedadtil. Men Udtrykkets Tvetydighed kunde blive farlig.

I hvert Tilfælde havde Frederik III ved sin Arveret og sin Souverænitet opnaaet en betydelig udvidet Magt. Først og fremmest havde han opnaaet Eneret over Krongodset; han kunde nu gennemføre en Omordning af Lensvæsenet, saaledes at Indtægterne i en langt højere Grad gik i Kronens Kasse end tidligere, og saaledes at Kronbøndernes Kaar kunde forbedres ²⁾. Paa dette Punkt laa jo netop en af de svage Sider ved den tidligere Forfatning, som mest havde forarget de lavere Stænder; der er næppe Tvivl om, at disse have haft et klart Begreb om, hvad Arveregeringen betød i denne Henseende. Men Grænsen var ikke klar, ogsaa andre Rettigheder kunde regnes som tilfaldne Kongen, og hele Rigsraadets Med-

¹⁾ Især *Tractatus de regimine seculari et ecclesiastico*, 2. ed., Marburg 1632. Ogsaa hans *Skrift Biblische Policey*, Frankfurt 1653, var affattet i stændersk Aand; det var dediceret til Frederik III og omtalte Forf.'s Samtaler med denne, medens han var Ærkebiskop i Bremen.

²⁾ Herved kan man let forstaa Bøndernes Andragende af 15. Novbr., uden som Bruun (S. 40) deri at se et Bevis paa Kongens Enevælde.

delagtighed i Regeringen med Kongens Mangel paa Frihed til at besætte dets ledige Pladser og de højeste Rigs-embeder med hvem han vilde, var i alt Fald i højeste Grad rokket.

Saaledes var det klart, at Haandfæstningen aldeles ikke længere kunde svare til Forholdene. Den var efter sin Natur en Overenskomst som Betingelse for Kongens Valg; den maatte falde, naar Kongen ikke længere skulde tænkes som valgt. Men Haandfæstningen var desuden væsentligst en Kodifikation af Rigsraadets Rettigheder; vel indeholdt den tillige en Del af Adelen's Privilegier, men i statsretlig Henseende var den overvejende Kontrakten mellem Konge og Rigsraad. Rigsraadets Myndighed var brudt, Haandfæstningens Opretholdelse var en Umulighed. Men heller ikke dens Ophævelse betød en fuldstændig Enevælde.

En ny Forfatning kunde jo optage adskillige af Haandfæstningens Bestemmelser. Imod Enevælden stod desuden en sædvanemæssig Udvikling, som ikke bundede i Haandfæstningerne, og endvidere de enkelte Stænders Privilegier, hvis Bestaaen man havde betinget sig.

Den sædvanemæssige Udvikling, som her sigtes til, var Stændermødernes særlig i den sidste Generation stegne Betydning. Haandfæstningerne fra Christian III af havde udeladt de gamle Bestemmelser om, at der hørte Ridder-skabets og nogen Almues Samtykke til Paalæg af Lande-skatter, «Landets» Vedtagelse til Udstedelse af Love. Kun Rigsraadet delte fra den Tid af den ordinære skatte-bevilgende og lovgivende Myndighed med Kongen. Rigs-dagen 1536, hvor den store Rigens Konstitution blev given efter Samraad med alle Stænder, betegnedes allerede den

Gang som en Uregelmæssighed¹⁾ og drog ingen Konsekvenser efter sig. Af og til kunde vel i den følgende Tid Repræsentanter for en enkelt Stand indkaldes til Overvejelse om Anliggender, som angik den. Mere regelmæssige Stændermøder udviklede sig dog ikke heraf. Det var Trangen til extraordinære Tilskud af de enkelte Stænder, ydede paa en forskjellig Maade af hver af disse efter deres særlige Indtægters Vilkaar, Tilskud, der i Modsætning til Landeskatterne fik Navn af Kontributioner, som væsentligst skabte noget, der lignede en Stænderinstitution. Paa lignende Maade havde Landsstænderne i de tyske Landsdele og Territorier tidligere udviklet sig; kun havde disse faaet en langt fastere Skikkelse, fordi der ikke dér fandtes noget, som svarede til vort Rigsraad. Men ligesom Bevillingerne dér havde været et væsentligt Grundlag for Stænderinstitutionen, men snart vare blevne ledsagede af Stændernes Ret til at fremsætte Besværinger (gravamina), saaledes havde ogsaa i Danmark Stændernes Klager og Forslag til deres Afbjælpning sluttet sig til Bevillingerne af Kontributionerne. Det er ikke her Hensigten nærmere at skildre Stændermodernes Udvikling, men deres Historie var 1660 kun forholdsvis ung.

Bortset fra forskjellige tidligere mindre Tilløb var det først fra 1638, fra Pungenøden i Christian IV's sidste Dage, at de vare blevne en regelmæssig Sædvane. Baade Adelen og Borgerstanden havde søgt at benytte dem til deres Fordel. Der var heller ikke udeblevet Forsøg paa at forandre Sædvane til lovlig Ordning. I 1648, da Frederik III's Haandfæstning forhandlede, havde Adelen i sit Forslag til denne ikke alene optaget Bestemmelserne

¹⁾ Nye Danske Magazin III, 3.

fra Frederik I's Haandfæstning om Landets Samtykke til Love og Kjøbstædernes Frihed for Paalæg af ny Told, Accise eller anden Besværing, men ogsaa forlangt, at ingen ny Lov, hvorved Landsens Fundamentalvæsen og Statuter kunde lide Skade, maatte udgaa uden Stændernes Samtykke¹). Adelen's Forslag vare imidlertid ikke blevne optagne i Haandfæstningen. Derimod vare i de Kjøbenhavn 1658 lovede og 1659 givne Privilegier for første Gang Rigens Stænder forudsatte som en Statsinstitution, og Hovedstadens Andragender om Privilegiernes Ikrafttræden havde ogsaa givet Anledning til, at Rigsraadet i et Indlæg til Kongen af 14. Novbr. 1658 havde tilraadet, at der «om Stænders Forsamling, bestaaende af et vist Antal af Adel af hver Provins, af Bisperne af alle Provinser, vist Antal af højlerde af begge Universiteter, nogle Provster af hver Provins, nogle deputerede af Kjøbenhavn og andre fornemme Kjøbstæder, visse Ordinanser maatte forfattes og antages, saa og determineres Tiden til deres Konvokation og Sagerne, hvorover med dem delibereres skulde, at alting med desto større Enighed og samlet Raad kunde tilgaa, som andensteds ved Rigs- og Herredage og deslige Stændernes Forsamling med Frugt og Nytte praktiseres»²).

Hvad Rigsraadet her havde foreslaaet, var, at en hel ny Forfatning skulde indføres i Danmark i Lighed med Forholdene i Udlandet. Det var en Slags Abdikation fra Raadets Side i Følelsen af, at Magten gled det ud af Hænderne; men Forslaget kom ikke videre end paa Papiret. Stænderinstitutionen vedblev at være en Sædvaneinstitution uden at være sikret ved Love, uden bestemt

¹) Adelen's Indlæg af 17. April 1648 (Rigsraadsbreve i Kancelliark.).

²) Rigens Raads Breve, Fasc. 62.

Ordning, uden bestemt Magtfuldkommenhed. Der var ingen Garantier for Stændernes Ret til at bevilge Kontributioner eller extraordinære Afgifter, ingen lovhjemlet Ret for dem til at fremsætte Besværinger og Reformforslag. Men ikke desto mindre var Stændernes raadgivende og delvise skattebevilgende Myndighed gaaet over i den almindelige Bevidsthed; der var et almindeligt Ønske om at give den en fastere Form. Idet den ikke var begrundet i Haandfæstningen, og idet Stænderne ingensinde havde spillet den Rolle som i 1660, tænkte man sig den overlevende Haandfæstningen og Valgriget. Som det snart skal ses, fremkom der ogsaa fra Regeringens Side Tegn paa, at den i alt Fald ikke havde en modsat Mening.

En fastere Støtte havde de enkelte Stænder i deres Privilegier. For Adelsens Vedkommende beroede de væsentlig paa Haandfæstningens Bestemmelser, men dog, hvad den sociale Stilling angaar, tillige paa adskillige Recesser og Forordninger. De øvrige Stænder havde ikke nogen samlet Kodifikation af deres Privilegier; men Universitetet havde sin Fundats, Gejstligheden kunde paaberaabe sig adskillige Bestemmelser i Kirkeordinansen, de fleste Kjøbstæder fik enkeltvis deres Privilegier stadfæstede ved hver Konges Tronbestigelse. Vigtigst vare dog de Privilegier, som Kjøbenhavn havde opnaaet i den allerseneste Tid. Med Iver og Frihedsbegejstring havde Hovedstaden kæmpet for deres Iværksættelse, og de havde været det Midtpunkt, om hvilket de lavere Stænder havde samlet sig. Det er her af ikke ringe Betydning, at det var Kjøbenhavns By, der havde taget Initiativet til at tilbyde Arveregeringen; den havde gjort det med en bestemt Begjæring om, at de «tilbørlige» Privilegier maatte blive hævdede. Delte den, ligesom den øvrige Del af Borgerskabet og Gejstligheden,

end ikke Rigsraadets Ønske om, at «alle» Privilegier maatte blive ukrænkede, saa tænkte den sig paa den anden Side ingeniunde, at den ny Kongemagt skulde staa fuldstændig fri med Ret til at lade være at give Privilegier eller give dem og saa have Lov til at ophæve dem, hvad Time den vilde det. Privilegierne vare i det hele den Tanke, hvorom Stænderne forenede sig, da Arveregeringen var overdragen; efter al Sandsynlighed havde Kongen ogsaa givet et ligefremt Tilsagn om dem¹⁾.

V.

Den 13. Oktobr. om Aftenen bleve alle Rigsraader i Hast kaldede til Kongen; han vilde se Haandfæstningen, men Raadets Exemplar var ikke til at finde²⁾. Muligvis var dette en medvirkende Aarsag til, at der endnu samme Aften Kl. 10 udstedtes en kongelig Ordre til adskillige af Raadet og Stænderne om at møde den næste Dags Formiddag Kl. 10 paa Kjøbenhavns Slot³⁾.

Det var Kongen og ikke Raadet og Stænderne, der her udvalgte deres befuldmægtigede. Denne Forskjel havde dog næppe nogen stor Betydning. Kongen havde jo ogsaa valgt Raadets Kommissærer ved Mødets Begyndelse, men ganske vist vare de udnævnte nu andre end de tidligere, tilmed de fire yngste i Anciennitet, Peter Reedtz, Henrik Bjelke, Sivert Urne og Hans Schack, af hvilke i alt Fald

¹⁾ Se Pouchs Optegnelser. Jvfr. Bruun S. 40.

²⁾ Danske Saml. 2. R. II, 93. Forskjellige Rygter mente enten, at Korfits Ulfeldt havde gjemt det uden Rigsraadets Vidende (den ovfr. anf. Beretning i Kiels Universitetsbibl.), eller at Otte Krag havde skaffet det af Vejen (Iris og Hebe 1806, 3, 33).

³⁾ Suhms nye Saml. II, 2, 130 f.

den sidste vistnok horte til Kongens nære Venner¹⁾. Af Adelen fire Repræsentanter, Henning og Otte Pogwisch, Ove Juel og Hans Friis, var i det mindste Ove Juel tidligere valgt som deputeret af Standen selv²⁾; han og Hans Friis horte til de ivrigste Aristokrater³⁾. For Gejstligheden mødte tre Bisper, deriblandt naturligvis Standens Fører Hans Svane, men ikke Peder Villadsen, for Kapitlerne to Fuldmægtige, Hans Rhuman og Ludvig Pouch, der sikkert ikke horte til den uindskrænkede Kongemagts Venner⁴⁾, for Kjøbenhavn de to selvskrevne Borgmestre Hans Nansen og Christoffer Hansen sammen med Frederik Thuresen, der oftere havde fungeret paa Stadens Vegne, og endelig for den øvrige Borgerstand 4 Borgmestre fra Odense, Ribe, Aarhus og Viborg.

Det tør efter denne Sammensætning af Udvalget ikke paastaas, at Kongen paa egen Haand har udsøgt sig en særlig velsindet og fuldkommen paalidelig Kreds; rimeligere er det, at Valget i det store og hele er faldet paa Stændernes naturlige Repræsentanter.

Ordren til dem gik ud paa, at de «med hverandre udi Venlighed og Sagtmodighed skulde konferere, hvorledes

¹⁾ Henrik Bjelkes politiske Stilling i Tiden før og efter 1660 er saa rig paa i alt Fald tilsyneladende Selvmodsigelser, at man maa være varsom med at udtale sig bestemt om den.

²⁾ Danske Saml. 2. R. II, 95.

³⁾ Om Ove Juel se Suhms nye Saml. II, 2, 131; om Hans Friis hans Sammenstød med Thuresen i Udvalgsrådet efter Slanges Beretning.

⁴⁾ For Hans Rhumans Vedkommende afgive dels hans trykte, dels hans utrykte Optegnelser Beviset for hans Stemning (se hans Dagbog og Danske Saml. 2. R. II, 133); Ludvig Pouchs Samlinger (Ny kgl. Saml. Fol. 649) indeholde Udkast af ham til en forandret Haandfæstning, hvorefter blandt andet Landeskatter ikke skulde kunne paalægges uden Stændernes Samtykke.

de eragtede den i Dag ved Guds Bistand sluttede Sag om Arveriget paa bedste Maner videre bør at angaaes, saa at alting dermed uden Forhaling kan sluttet, fornemmeligen Gud til Ære, os og vort kongelige Hus til Reputation og og Fædrelandet saa vel som Undersaatterne til Gavn og Fremtarv. Og hvad I udi saa Maader til samtlige Stændernes Fornøjelse befinde tjenligt, det have I samtligen med hverandre at slutte og under Eders Hænder give beskrevet, saa at alting udi Samdrægtighed uden Ophold jo før jo bedre bliver tilendebragt.»

Der er i denne Ordre noget, som minder om Rigsraadets Beslutning af 13. Oktober. Som forudsat i denne skulde Stænderne med hverandre og Rigsraadet «antage» noget om Regeringsmaaden. Udvalget skulde optræde paa Stændernes Vegne. Trods Arveregeringens Overdragelse tænkte Kongen sig disse som besluttende.

Om Formiddagen den 14. Oktober begyndte da den vigtige Udvalgsforhandling¹⁾. Udvalgets Medlemmer vare

¹⁾ Indtil den seneste Tid har vor eneste Kilde til denne Udvalgsforhandling været Slanges Beretning (trykt fyldigst i Langebeks Udkast til Souverænitetets Historien ved J. H. Bang S. 112 ff.). For at benytte den maa man dog erindre, at Slanges Hjemmelsmand, hans Fader Peder Villadsen, ikke deltog i Mødet og altsaa kun har haft sin Beretning paa anden Haand. Derfor kunne hans Referater af Talerne ikke ubetinget staa til Troende. Bruun har nu i sit sidste Skrift (Enevældens Indførelse S. 20 f.) fremdraget en ny og særdeles vigtig Kilde, nemlig Ludvig Pouchs Optegnelser fra selve Mødet (Ny kgl. Saml. Fol. 649). Der kan næppe være nogen Tvivl, at man maa give disse Optegnelser, hvis Forfatter har kunnet vide fuld Besked, og som bære alle Spor af at være nedskrevne under Mødet, Fortrin for Slanges Beretning. Det er derfor underligt, at Bruun kun har benyttet dem i saa ringe Grad, nemlig kun for at bestemme Betydningen af Ordet *Reces*, og endda ikke medtaget det vigtigste Bidrag i dem til dette Spørgsmaals Belysning, og ellers i sin Omtale af Udvalgets Forhandlinger næsten udelukkende holdt sig til Slange (anf. Skr.

paa selve denne Dag blevne forøgede med en Repræsentant for Universitetet, Mag. Villum Lange, sikkert en Ven af Kongehuset; det var en Belønning for den fra Universitetet overbragte Lykønskning¹⁾. Forhandlingerne indlededes ved to Propositioner, sandsynligvis forebragte af de kommitterede Rigsraader paa Kongens Vegne. Af disse angik den første Spørgsmaalet, om den nødvendige nye Hyldingsed skulde afgives til Kongen af de tilstedeværende Stænderdeputerede, eller den skulde opsættes, indtil ogsaa de fraværende kunde være til Stede. Propositionen gav ikke Anledning til videre Uenighed. Man vedtog at overlade det til Kongens Afgjørelse med en Henstilling om, at det var det bedste, at Eden aflagdes strax af de tilstedeværende, der vare Repræsentanter for de fleste Under-saatter, og at siden Resten enten forskreves til Møde i den Anledning eller aflagde den ved næste Herredag.

Den anden Propositions Ordlyd er ikke opbevaret, men maa have angaaet Spørgsmaalet om Haandfæstningens Skæbne. Det maa ogsaa have været ved Begyndelsen af denne Propositions Behandling, at Villum Lange efter Slanges bekjendte Fortælling gav sig til at tale om de forskjellige Forfatninger i Europa. Slange har vistnok Ret i at antage, at det mere maa have skyldtes Lyst til at vise Lærdom end Oppositionsaand; men hvis Svane af den Grund har faaet Forhandlingerne afbrudte til efter Aftensang og Lange fjernet fra Mødet²⁾, har det vel til Dels

S. 22. 51 ff.). — Pouchs Optegnelser ere for øvrigt ofte noget vanskelige at forstaa. Jeg meddeler dem som Tillæg til denne Afhandling.

¹⁾ Braun, anf. Skr. S. 16. Acta Consistorii 15. Oktober.

²⁾ Udvalgets Slutningserklæring har i Originalen, skreven med Peter Reedtz' Haand (Geh. Ark., Souverænitetens Nr. 4 a), ikke Langes Underskrift.

været begrundet i hans hele uvenlige Stemning mod Universitetet¹⁾.

Der var under de fortsatte Forhandlinger ét, som alle vare klare over: Haandfæstningen i dens gamle Form kunde ikke bevares. Men lige saa bestemt gik man ud fra, at en ny Forfatningslov maatte oprettes.

Vistnok det første Forslag, der fremsattes, lød paa, at Kongen skulde fritages fra de Fundamentallove, som han havde været bunden til ud over hvad der passede sig for en Arvekonge, men saaledes, at han igjen gav en Revers om at holde enhvers Privilegier, saa vidt de ikke strede imod Arverettigheden; endvidere skulde han løses fra den Ed, han havde aflagt paa Haandfæstningen, for saa vidt som den stred imod den ny samtykkede Regeeringsform og jura hæreditaria regum et majestatis. Fra anden Side rejste der sig Stemmer for, at Haandfæstningen skulde kasseres, men en ny Forfatning oprettes, kun under et andet Navn, som Reces eller lignende. Da tog Hans Svane Ordet for, at naar Haandfæstningen var overleveret til Kongen, skulde man vel oprette noget nyt, men ellers overlade alt til Kongens Vilje. Spørgsmaalet var nu imidlertid, hvad og hvor meget dette nye skulde indeholde. Svane vilde vistnok have det indskrænket til Sikring af Rigets Udelelighed og Forbud mod Indførelse af nogen ny Religion²⁾; Diskussionen gik imidlertid videre; man talte om nyehvervede Landes Stilling, man begyndte at drøfte Detailler i Arvefølgen, og ved denne Lejlighed var det vel ogsaa, at efter Slanges Beretning de adelige fremsatte Krav paa alle deres gamle Privilegier og krænkede

¹⁾ Jvfr. Histor. Calender I, 296 ff.

²⁾ Man kan her forene Slanges Beretning med Pouchs Optegnelser.

de borgerlige Repræsentanter ved at betegne sig som fri og frelse, hvilket gav Anledning til skarpe Udfald fra Svanes, de kjøbenhavnske Borgmestres og især Frederik Thuresens Side. Hos adskillige var Stemningen for at tage Haandfæstningen for sig og foreslaa Forandringer i den¹⁾, men Henrik Bjelke talte for, at man skulde opfordre Kongen til at gjøre det. Andre ønskede, at man kun skulde slaa enkelte Bestemmelser fast og opsætte Resten til næste Herredag eller anden belejlig Tid; Kongen kunde da i Mellemtiden skaffe sig Oplysninger. Endelig sejrede det Standpunkt, som gik ud paa, at man skulde overlade Kongen at give den ny Forfatning, dog saaledes, at Samraad derom med Stænderne forudsattes. Der var stillet et Forslag, som lød omtrent saaledes: Det er fornødent, at Kongen remitteres fra sin Ed, og at Haandfæstningen overleveres ham *til Forandring udi alt det, som han videre udi den er forbunden, end en Arvekonge (Tillæggsforslag: og Souveræn) med Billighed kan tilkomme*, udi al Underdanighed formodende, at han derimod lader formere en Reces, saaledes som det kan være ham, Riget og samtlige Stænderne til Gavn og Gode og (Tillæggsforslag: efter derom naadigst gjorde kongelige Tilsagn) enhver Stand med tilbørlige Privilegier naadigst forsyner. Det forekom imidlertid Svane, at Kongen herved blev for stærkt bunden til Haandfæstningen, og han foreslog derfor, at de ovenfor med Kursiv trykte Ord skulde udelades. Hans Mening trængte ogsaa igjennem, og efter at forskjellige Ændringsforslag til en anden Formning af den sidste Del af Erklæringen forgjæves vare bragte paa Bane, enedes man

¹⁾ Efter Pouchs Optegnelser kunde man fristes til at tro, at Svane skulde have talt derfor, men det maa dog vistnok kun antages, at han har givet et Slags Referat af andres Forslag.

om det første Afsnit med Undtagelse af den udstemte Sætning, om at udelade Punktet om Privilegierne og om i Steden derfor at udtale, at Recessen burde være Kongen, Riget og enhver Stand især til Gavn og til det gemene bedste.

Resultatet af Forhandlingerne var altsaa blevet, at man havde vedtaget Haandfæstningens Ophævelse uden selv at foreslaa nogen ny Forfatning, end sige binde Kongen til nogen saadan, men dog saaledes, at man forudsatte, at Kongen vilde give en ny Reces, der skulde være ham selv og hver Stand til Gavn og fælles bedste. Man havde end ikke gjentaget sin Opfordring til Kongen om at udstede Privilegier, men Grunden hertil var sikkert ikke, hvad de nærmest følgende Dages Forhandlinger viste, at man vilde opgive dem, men kun den, at man tænkte sig dem indesluttede i Recessen¹⁾. Og i dette Ord Reces laa, som der er særlig Grund til at lægge Vægt paa, at man ventede, at den ny Forfatning skulde blive Resultatet af Overvejelserne med Stænderne²⁾. Man gik kort sagt

¹⁾ Jvfr. Danske Saml. 2. R. II, 119.

²⁾ Bruun har saa vel i sin første Afhandling (Hist. Tidsskr. 5. R., II, 653 f.) som i sit sidste Skrift (Enevældens Indførelse S. 18—24) underkastet Betydningen af Ordet Reces en vidtløftig Droftelse, øjensynlig i Erkjendelse af dets Vigtighed; han er sluttelig naaet til det Resultat, at det betyder noget andet end en Grundlov, nemlig en omfattende Civillov, indeholdende tillige de forskjellige Stænders Privilegier. Hele hans Undersøgelse drejer sig imidlertid om en Reces' Indhold; han har overset, at det særlige ved Ordet Reces i Modsætning til en anden Lov aldeles ikke ligger i dens Indhold, men i Maaden, hvorpaa den er given. En Reces kan være en politisk Grundlov eller en Civillov, men hvad den altid er, det er en Forordning eller en Aftale, given som Slutning paa en Forhandling, der har fundet Sted paa et Møde mellem Kongen og Rigsraadet eller Stænderne (overført kan det ogsaa bruges om andre Møder, f. Ex. Resen, Frederichs den Andens Kronicke S. 42). Saaledes var den almindelige euro-

ud fra, at Kongen skulde begrænse sin egen Magt paa Grundlag af Stændernes Raad; det var Forudsætningen for at løse ham fra hans tidligere Ed.

Udvalget havde handlet paa Stændernes Vegne¹⁾; efter Forhandlinger, der tydelig viste, at der i og for sig i Overdragelsen af Arveregeringen ikke laa Overdragelsen af Enevælden, var det gaaet vidt i sin Tillid til Kongen; han var nu kun umiddelbart bunden ved sit Løfte om at

pæiske Betydning af Ordet (se Du Cange, Glossarium V, 1845, S. 616: *Recessus codex deliberationum in dietis seu conventibus habitarum, ideo sic dictus quod scribi solet, antequam a conventibus recedant proceres congregati.* Jvfr. Ordet *Hanserecesse*): saaledes var ogsaa den danske Betydning af det. Der har i det hele næppe tidligere hersket nogen Tvivl herom (se Vidensk. Selsk. Ordbog: *Reces*, en Rigsdags-Beslutning, en Forordning, en Lov, givet paa en Rigsdag (A *recedendo*, fordi Rigsdagen derpaa hævedes). Der vil sikkert ikke kunne findes noget Exempel paa, at Ordet *Reces* er brugt efter 1660 som Betegnelse paa nogen Lov eller Lovsamling; det gik ud af det danske juridiske Sprog sammen med Rigsraadet og Stænderne. For Opfattelsen af Ordet paa den Tid er det ogsaa af Interesse at se det brugt i § 17 af det latinske Udkast til Kongeloven, hvorefter Kongen ikke maa finde sig i at bindes ved *pactis, conditionibus, stipulationibus aut Capitulationibus, ut vocant, et Recessibus*. (Jørgensens Udg. S. 51). Af Vigtighed er ogsaa en Sætning i Pouchs Optegnelser: Haandfæstningen kasseres; en ny oprettes alio nomine *Reces*; heraf ses det tydelig, at Sprogbrugen ofte blandede Haandfæstning og *Reces* sammen formedelst deres fælles Oprindelsesmaade som Frugt af en Aftale mellem Konge og Rigsraad. Det er derfor mærkeligt at se Bruuns Udtalelse (S. 19), at -naar man ved Aaret 1660 talte om en *Reces*, tænkte ingen derved paa en Haandfæstning eller en Forfatnings-Lov, Tidens almindelige Sprogbrug gaar imod en saadan Tanke.. — Naar *En tro Patriot* i sit Forslag (Braun S. 23) taler om *en Reces*, forfærdiget ved dertil deputerede, er i alt Fald Rigsraadets Medvirkning ikke udelukket.

¹⁾ Hvad der skete senere ved Haandfæstningens Udlevering, var mere en Udførelse end en Godkjendelse af Udvalgets Beslutning. Jeg kan derfor ikke være enig med Braun (S. 25) om kun at kalde dets Erklæring en Kommissionsbetænkning.

ordne den ny Regering og vistnok tillige ved et Tilsagn om at udstede Privilegier for Stænderne¹⁾, men tillige dog middelbart ved den Forudsætning, der ledsagede Fritagelsen for hans tidligere Ed. Og at Stænderne ikke helt havde abdiceret, at man tænkte sig, at de vedblivende skulde samles til Møder, havde ogsaa vist sig ved Svaret paa den første Proposition, hvorefter den førstkommende Herredag kunde være en passende Tid til en ny Edsafleggelse; Meningen heraf kunde nemlig kun være, at man ventede, at Stænderne da som saa ofte i den senere Tid skulde møde sammen med Rigsraadet²⁾.

VI.

Det næste Skridt maatte være, at Udvalgets Beslutninger bleve bragte til Udførelse.

Haandfæstningen skulde først overleveres til Kongen; men Hovedexemplaret, den egentlige Original, var, som før bemærket, ikke til at finde. Man maatte derfor nøjes med en Paategning paa et andet Exemplar, som dog ogsaa havde Kongens Underskrift, om, at Originalen og alle Gjenparter skulde være annullerede, tilintetgjorte og holdte for døde og magtesløse, og at Kongen skulde være kvit og fri for sin derpaa aflagte Ed udi alle Maader uden nogen Exception. Denne Erklæring blev den 16de Oktbr.

¹⁾ Udenforstaaende fik det Indtryk, at Kongen var Enehærrer over, hvorledes Privilegierne skulde være, og at man indtil den ny Reces' Givelse skulde holde sig til Jydske Lov og Kirkeordinansen (Dagbogen i Ny kgl. Saml. 4to 1053 b).

²⁾ Braun (S. 17) vil ganske vist kun tage Ordet Herredag i dets strengt tekniske Betydning som Domstol; men hvad havde da Stænderne der at gjøre? Et andet Sted i Pouchs Optegnelser er der ogsaa Tale om at opsætte Overvejelser til Herredagene.

først underskrevet af 15 Rigsraader i Rigshofmesterens Hus og derefter bragt op paa Slottet, hvor 54 Adelige samt de i Kjøbenhavn tilstedeværende befuldmægtigede for de andre Stænder underskrev den¹⁾. Den saaledes paategnede Gjenpart af Haandfæstningen blev den 17. Oktober overleveret til Kongen paa Slottet af Peter Reedtz i Raadets, Adels og alle de Stænderdeputeredes Nærværelse. Der blev derpaa holdt Lykønskningstaler af Svane og Nansen. Bispnen nedbad Himlens Velsignelse, og Nansen udtrykte Haabet om, at Kongen stedse vilde være Borgerstanden vel affektioneret. Saa tog Kongen Ordet, lovede at regere som en kristelig Konge og at tilfredsstille enhver Stand saaledes, at ingen skulde have Grund til at klage²⁾; efter Ove Juels Beretning gav han en ligefrem Forsikring om Privilegiernes Opretholdelse og Forbedring³⁾.

Tilbage stod Arvehyldingen. Kongen havde bestemt sig for, at den allerede nu skulde forrettes af de tilstedeværende Stænderrepræsentanter. Den 17. om Eftermiddagen forkyndte Herolder paa alle Kjøbenhavns Gadehjørner, at Kongen skulde hyldes den næste Dag⁴⁾. Denne Akt foregik saa den 18. Oktober paa Slotspladsen; Vejret var smukt, og en stor Menneskemasse var til Stede som Tilskuere. Peter Reedtz fungerede som Kansler; han oplæste en Tale, hvori Kongen først takkede for Kongerigets Overgivelse til ham og hans Arvinger som et frit Arverige. Det hed derpaa videre i hans Tale efter den trykte officielle Beretning: «Hans kgl. Majestæt lover hermed alle og enhver sine Undersaatter ikke alene at ville regere

¹⁾ Aarsberetn. fra Geheimearch. II, 122.

²⁾ Danske Saml. 2.R. II, 94. Riegels S. 48. Nøyagtig Efterretn. S. 51.

³⁾ Hist. Tidsskr. 3. R. III, 591.

⁴⁾ Riegels S. 48 f.

fremdeles som en kristelig Arvekonge og naadig Herre, men endogsaa at ville lade med det allerførste oprette og forfærdige saadan en Regeringsform og Maade, at alle hans kgl. Majest.'s Arve-Undersaatter i disse Kongeriger skulle hos Hs. kongl. Majestæts Arvinger og Efterkommere have en kristelig og mild Regering at forvente og derpaa fuldkommen være forsikrede¹⁾. Derpaa løstes Undersaatterne fra deres tidligere Ed, og den nye Arveed blev aflagt.

Peter Reedtz' Tale frembyder den Interesse, at Kongen ikke havde ladet sin Repræsentant bruge Ordet Reces, men at der dog paa Kongens Vegne var givet Løfte om den snarest mulige Udfærdigelse af en Regeringsform, som kunde sikre Undersaatterne en kristelig og mild Regering i Fremtiden. Frederik III havde herved taget den ny Forfatning i sine Hænder paa en Maade, der gik ud over, hvad Stænderudvalget havde tænkt sig, thi Ombytningen af Ordet Reces med Ordet Regeringsform var næppe tilfældig; men han havde vedblivende givet Løfte om en Forfatning, som kunde sikre Undersaatterne, at Magten ikke vilde blive misbrugt.

Det er betegnende for den nye Tingenes Tilstand, at Rigsraadet strax traadte fuldstændig tilbage. Dets Magt var brudt, det ophørte med at gjøre Indstillinger til Kongen, og denne trykkede Seglet paa dets Afmagt, da han den 20. Oktober om Aftenen, ledsaget af Hannibal Sehested, Christoffer Gabel, Kancellisekretæren Erik Krag

¹⁾ Relation anlangende den Arveret, som Hs. kgl. Majestæt . . . er bleven tilbøden og overgivet. (Kbh.) Knud Wulf har en lidt anden Version paa Reedtz' Tale (Riegels S. 51), men Relationens Udtryk maa absolut foretrækkes, da de næsten ordret stemme med Kongens Brev til Stænderne i Norge af 16. Novbr. og i alt Fald ere en officiel Gjengivelse. Forskjellen viser den Varsomhed, hvormed man maa benytte Referater af Taler.

og maaske flere andre, indfandt sig i Raadstuen og lod alle Raadets Breve bære op paa Slottet¹⁾. Ganske anderledes stillede det sig med Stænderne. I de nærmest følgende Dage efter den 13. Oktbr. havde disse været sysselsatte med travl Overvejelse af Forslag til Sikring af deres Rettigheder. Det er ikke her Stedet til at gaa nærmere ind paa de fremsatte Forslag; kun nogle Hovedtræk skulle mærkes.

Man kan adskille to Stadier i disse Overvejelser. Først var der Tale om at forpligte Kongen eller lade ham forpligte sig selv ved en Række samlede almindelige Bestemmelser. Der blev indenfor Borgerstanden opsat et Udkast til en saadan Reces, som var bygget over den tidligere Haandfæstning, men udelod dennes for Kongemagten mest trykkende Bestemmelser og i øvrigt paa de væsentligste Punkter satte Adel, Gejstlighed og Borgerstand eller samtlige Stænder i Steden for Rigsraad og Adel. Det var en ren stændersk konstitutionel Forfatning, som her var Tale om, men Forslaget vandt ikke almindelig Tilslutning indenfor Borgerstanden og kunde naturligvis endnu mindre vinde Kongens Samtykke²⁾. Ogsaa andre Forslag fremkom i lignende Retning, men fik heller ingen praktisk Betydning³⁾; lige saa lidt var dette Tilfældet

¹⁾ A. D. Jørgensen, Udsigt over de danske Rigsarkivers Historie S. 246. Jvfr. ogsaa Gersdorfs Svar d. 19. Oktober til den nederlandske Gesandt Pieter Vogelsangh, at han ikke vidste, om Rigsraadet bestod endnu eller ikke (Brieven tussehen Johan de Witt etc. VI, 502).

²⁾ Trykt i Suhms nye Saml. I, 238 ff. En Afskr. i Geh. Ark. (Souverænitetens Nr. 16 m) har følgende Randnote: •Begjæring, hvilken alle Borgere Stænder ikke kunde forenes, uddragen af Haandfæstningen, og befaldt Majest. ikke heller•.

³⁾ Se forskjellige Forslag i Pouchs Samlinger (Ny kgl. Saml. Fol. 649). Hertil hører ogsaa •En tro Patriots• Forslag (trykt hos Riegels S. 102; jvfr. Bruun S. 23. 31).

med en saakaldt Memorial, der sandsynligvis var udgaaet fra kjøbenhavnske deputerede, og som var en Blanding af et almindeligt Reformforslag og Udkast til en kongelig Revers, hvori ogsaa Stændernes Samtykke til Forordningers Udstedelse, til Møntens Forandring og til Udførselsforbud var krævet¹⁾).

Hurtig forlod man imidlertid denne Forslagsrække og vendte sig til Andragender om Privilegier for hver enkelt Stand. Principet i Rigsraadets Erklæring af 13. Oktober om alle Privilegiers Bevarelse indsaa selv Adelen, at den maatte opgive; man maatte nævne, hvad man vilde have for Særrettigheder. Kun Universitetet, Kjøbenhavn og til Dels Kapitlerne gjorde heri en Undtagelse.

Allerede den 15. Oktbr. begyndte Stænderne at overveje disse Spørgsmaal. Adelen var hurtigst færdig. Ved samme Lejlighed som Haandfæstningen var bleven leveret Kongen tilbage, altsaa den 17., havde Christoffer Urne paa sin Stands Vegne overgivet dens Fordringer²⁾. Samme Dag havde Universitetet vedtaget en Supplik til Kongen, i hvilken det bad om Stadfæstelse paa alle sine Privilegier, da de ikke formentes at stride imod Kongens Souverænit³⁾. Omtrent samtidig fremsatte Gejstligheden og Kapitlerne hver deres Ønsker⁴⁾, Borgerstanden delte derimod sine Forslag i to Indlæg, af hvilke det første, hvis Datum ikke kjendes, udgik fra alle Kjøbstæder, det sidste med

¹⁾ Gl. kgl. Saml. Fol. 907. Dens første Paragraf lød: Kjøbenhavns Privilegier strax at komme i sin fulde Brug.

²⁾ Afskr. bl. and. hos Rhuman med Randbemærkninger af de deputerede, som skulde bedømme Forslaget.

³⁾ Jvfr. Suhms nye Saml. I, 237. Bruun S. 36 f. Acta Consistorii 17. Oktober.

⁴⁾ Afskr. bl. and. hos Rhuman af de udat. Forslag.

Datum 24. Oktbr. kun fra de sjællandske og smaalandske¹⁾. Kjøbenhavn indgav først saa sent som 24. Marts 1661 et Andragende om Privilegiernes Stadfæstelse med Beklagelse over, at Staden intet Svar havde faaet paa sine tidligere Begjæringer²⁾.

I Gejstlighedens og Kapitlernes Forslag forekom der ingen egentlige Forfatningsspørgsmaal. Derimod fordrede Universitetet, ved at forlange alle sine Privilegier stadfæstede, ogsaa sin Skattefrihed anerkjendt. Vigtigst vare dog Adelen og Borgerstandens Andragender. Adelen ønskede Retten til at blive Rigsraader og Rigseembedsmænd forbeholdt for sig; den forlangte endvidere, foruden sine sociale og økonomiske Standsforrettigheders Bekræftelse, at der ingen Skatter maatte paalægges dens Bønder uden Rigsraadets og samtlige Stænders Samtykke³⁾. Borgerstandens Hovedtanker var en større Lighed mellem Stænderne, Fjernelse af de Baand, der hidtil havde hvilet paa den selv og paa Handelen, Ret for Byerne til selv at udnævne deres Magistrater; men hertil kom Ønsket om Ophevelse af Vornedskabet for Kronens Bønder og endvidere Begjæringen om, at de Love og Recesser, som herefter

1) Afskr. hos Rhuman, til Dels med Randbemærkninger, med Datum 23. Novbr., bestaaende af 34 Punkter, men med følgende Slutningsbemærkning: •Eftersom disse 34 Poster tilforn a parte ere indleverede, nemlig de 15 vare Sjælland, Jylland, Fyn, Laaland, Falster og Møen alle enige om, medens de 19 Poster vare Sjælland, Laaland, Falster og Møen desforuden alle enige om, saa efterdi der nu ingen Svar derpaa er erlanget, ere alle fornævnte 34 Poster sammendragne og overgivne til Kansler P. Reedtz med Anmodning om, at han vil overgive dem til Kongen. De 19 sidste Punkter ere nu dem, som ere trykte i Subms nye Saml. I, 221 ff. med Datum 24. Oktober.

2) Afskr. i Gl. kgl. Saml. 4° 2700.

3) Jvfr. Bruun S. 30.

skulde udgaa, maatte forelægges Stænderne, førend de bleve trykte, for at hver Stand kunde tilkjendegive sine Fornødenheder¹⁾.

Ser man bort fra, hvad der i disse Forslag angik Særinteresser og Reformer i Administrationen, er der to Punkter, som væsentligst falde i Øjnene. Man vil have Privilegier for hver Stand, og man vil have Stændermøder afholdte. Der var Forskjel paa, hvad man foreslog henvist til disse Stændermøder; Adelen vilde have dem til at være skattebevilgende; i Borgerstandens sidste Forslag taltes der nærmest om dem som raadgivende med Hensyn til Lovgivningen; det var Stænderinstitutionens hidtidige Ubestemthed, som mærkedes endnu. Men om selve Stændermødernes fortsatte Bestaaen herskede der ingen Tvivl i disse Forslag; man tænkte sig dem saa lidt i Strid med den nye Regeringsform, at i et af Udkastene til et almindeligt Reformforslag taltes der i Indledningen, underlig nok, om, at der var overdraget Kongen «et absolut Gouvernement», medens der dog i et af de særlige Punkter foresloges, at Stænderne skulde gjøre Indstillinger om Besættelsen af de ledige Rigsemployer og Rigsraadspladser²⁾. Og i en ny Begjæring fra Kapitlerne om deres Privilegiers Stadfæstelse, der blev vedtagen saa sent som den 21. November og tre Dage efter overleveret til den nye Kansler Peter Reedtz, til Sekretæren Erik Krag og til Hans Svane, som da var bleven Medlem af Regeringen, ændroges bl. a.

¹⁾ Jvfr. Bruun S. 32.

²⁾ Trykt hos Riegels S. 90 ff. med Datum 30. Oktbr.; det er maaske urigtigt, men saa sikkert som Bruun (S. 30) mener det, er det dog næppe; man kunde nok tale om Haandfæstningernes Kassation trods det, som var sket den 16. Oktober. Thi endnu langt senere kasserede man den jo om igjen.

om, at Kapitlerne maatte have «deres Assessorem in conventibus publicis, som deres Interesse kan tage udi Agt, saa vel som andre Stænder, og iblandt Gejstligheden beholde deres fri Stemme»¹⁾.

Men man havde ikke glemt sit Ønske om, at den ny Statsordning skulde have en ny Reces til Grundlag. Man ventede den som Afslutning paa Stændermødet eller i alt Fald som umiddelbar Frugt af dets Overvejelser. Da Kjøbstæderne ikke havde faaet noget Svar paa deres to forskjellige ovenfor omtalte Indlæg, bestemte de sig den 21. Novbr. til at sammenfatte dem til et nyt, indeholdende alle de tidligere Punkter; de betegnede deres Indlæg som en Begjæring om Stadfæstelse paa Privilegierne og om Afskaffelse af, hvad der i forrige Recesser og Mandater var til Skade for dem, med Ønsket om, at Recessen maatte saaledes «modereres», at alting maatte geraade til det gemene bedste og ingen af Stænderne til Skade eller Forkleining. Hertil knyttedes Anmodningen om Svar, for at de kunde komme hjem²⁾. Og da Kapitlernes før omtalte Andragende den 24. November overrakte til den nye Regerings Mænd, udtrykte Overbringerne Ønsket om, at Andragendet «i vor Fraværelse, da modus regiminis skal foretages og den nye Reces formeres, maatte foretages og vi derom forsikres». De fik Lofte derom og forlode derpaa Kjøbenhavn³⁾.

Hvorledes havde imidlertid Kongens Stilling været til de forskjellige Forfatningsspørgsmaal, som saaledes laa for?

¹⁾ Afskr. hos Rhuman.

²⁾ Afskr. bl. and. hos Rhuman. Jvfr. Bruun S. 23 f. Indlægget blev dateret 23. Novbr. (se ovfr. S. 778).

³⁾ Danske Saml. 2. R. II, 130.

Han havde foreløbig i Gjerningen vist, at Samraad med Stænderne og disses Samtykke til nye Skattepaalæg i og for sig ikke stred imod hans Arveregering og Souverænitet. Stænderne vare ikke blevne sendte hjem, da Arveyhdingen var foregaaet. Den 26. Oktbr. var Joakim Gersdorf bleven udnævnt til Rigens Drost og Peter Reedtz til Kansler; i Instruktionerne for begge fandtes et Paabud om, at de med Flid og Troskab skulde forrette, hvad der befaledes dem «enten mundtlig eller skriftlig saa vel fremmede Gesandter som ogsaa indvortes Stænderne at proponere»¹⁾. I Reedtz' Ed af samme Dag fandtes en lignende Sætning²⁾. To Dage efter fik «alle her i Staden af alle Stænder tilstedeværende deputerede» Brev om at befuldmægtige nogle af hver Stand til den næste Dag at forhandle om, hvorledes Soldatesken til Hest og Fods bedst kunde underholdes, og den ene Stand sig ikke mere end den anden med Billighed kunde have at besvære; Kongen vilde siden efter befunden Beskaffenhed vide at resolve sig derom³⁾. Stændernes Udvalg traadte sammen den næste Dag, og paa Forslag af Adelen enedes man om at foreslaa en Hovedskat; hver Stand gjorde Udkast til en Taxt for sine Medlemmer⁴⁾. En Forordning om Hovedskat bygget herpaa udkom saa den 5. Novbr., «samtykt af de her tilstedeværende Stænders deputerede»⁵⁾. Men Kongen havde ikke taget Hensyn til den i Bevillingen udtalte Forventning om, at Konsumptionsafgiften, Stempelpapirspaalæget og

¹⁾ Aarsberetn. fra Geheimearch. II, 158—60. Bruun har (Hist. Tidsskr. 5. R. II, 678) søgt at afkræfte Betydningen heraf, men næppe med Held.

²⁾ Geh. Ark., Griffenfelds Sager, Fasc. 7.

³⁾ Brev af 28. Oktober (Afskr. i Rigens Raads Breve, Fasc. 63).

⁴⁾ Riegels S. 98. Danske Saml. 2. R. II, 123.

⁵⁾ Sjæll. Tegn.

Indkvarteringen til Gjengjæld vilde blive afskaffede¹⁾. Det var ogsaa kun kommitterede, valgte dels af Kongen selv, dels, efter Fuldmagt fra denne, af Svane og Nansen, hvem det den 6. Novbr. blev overdraget at forhandle om Konsumtionsskatten²⁾. Men da Forordningen om den, gjældende for en Tid af 3 Aar, udkom den 18. Novbr., erklæredes den for given «med samtlige Stænders endrægtige Samtykke», og den indeholdt ikke højere Taxter end dem, som Borgerstanden i sin Tid var gaaet ind paa³⁾. Ogsaa den under 28. Novbr. udstedte Forordning om Stempel-papir betegnedes som en «med samtlige tilstedeværende Stænders Samtykke» sket Forandring af Forordningen af 1. Oktober⁴⁾. Hvad Indkvarterings Afskaffelse angaar, da blev Haabet derom ikke virkeliggjort, men dens ligelige Fordeling gjordes til Gjenstand for vidtloftige Forhandlinger med Stænderne i November Maaned⁵⁾.

Nogen bestemt Anerkjendelse af Stændernes beslutende Myndighed kan saaledes vel ikke siges at have foreligget fra Regeringens Side; men den havde vedblivende forhandlet med dem og paaberaabt sig deres Samtykke til Skattepaalæg. Intet heri tydede paa, at der kun skulde være Tale om Overgangsforanstaltninger, eller paa, at det var for sidste Gang i umindelige Tider, at Stænderne vare traadte sammen. Man havde en klar Følelse af det store Brud med Fortiden, der laa i, at Rigsraadets tidligere store Magt var knækket, men næppe nogen udenfor Kongens snævreste Kreds anede endnu, at ogsaa Stænder-

¹⁾ Riegels S. 100 f.

²⁾ Bruun S. 44 f.

³⁾ Sjæll. Reg.

⁴⁾ Sjæll. Reg.

⁵⁾ Danske Saml. 2. R. II, 123 ff. og mange Aktstykker hos Rhuman.

møderne vare skrinlagte. Regeringens Optræden havde ikke peget i den Retning.

Noget Tilsagn fra Kongens Side om Stændermødernes Vedvaren, foruden Omtalen af dem i de før nævnte Instruxer og Kanslerens Ed, forelaa dog ikke. Anderledes stillede Sagen sig med Privilegierne og Regeringsformen.

At der vilde blive udstedt Privilegier, havde Regeringen ikke givet nogen Anledning til at tvivle paa. Til Kongens tidligere Udtalelser i denne Retning var nu kommet Modtagelsen af Stændernes forskellige Forslag, til Dels ledsaget af ligefremme Tilsagn, saaledes overfor Kapitlerne¹⁾. Men da Mødet opløstes i Slutningen af Novbr. og Begyndelsen af Decbr. ved, at de deputerede efterhaanden rejste bort, var man ikke kommen synderlig videre. Hvornaar de Kommissærer udvalgte, som skulde gennemse Forslagene, og hvem de vare, er hidtil ikke oplyst²⁾.

Stænderne havde jo imidlertid ventet, at Privilegierne skulde indbefattes i den nye Regeringsform, som Kongen havde lovet, men der blev intet som helst alvorligt foretaget i denne Retning. Kongen var optaget af to andre Hovedgjenstande for hans Opmærksomhed, Omordningen af Administrationen og Sikringen af hans ny-erhvervede Magt.

Der var nu ganske vist dem, som tænkte sig, at en samlet Række Bestemmelser om Administrationen foreløbig skulde træde i Steden for en egentlig Regeringsform. Det var saaledes visnok Meningen, naar Sekretæren i Statskollegiet Frands Rasch kaldte sit Projekt til Kollegiernes

¹⁾ Se ovfr. S.780. Jvfr. Brieven tusschen Johan de Witt etc. VI, 502.

²⁾ Kommissærernes Randnoter til Adelen og Borgerstandens Forslag findes i flere Afskrifter, bl. and. hos Rhuman.

Ordning, der blev Grundlaget for Udkastet til den saakaldte Provisionalordonnans, for «Regierungs-Policey»¹⁾. Men en saadan Kodifikation traadte ikke ud i Livet. Kongen udnævnte derimod de nye Kollegiemedlemmer og udstedte Bestallinger og Instruxer for dem. Der er her ikke Anledning til at gaa nærmere ind paa hele denne Organisation; kun bør det mærkes, at Regeringen virkeliggjorde en af de Tanker, som havde været ledende for de lavere Stænder under hele Statsomvæltningen: de forskjellige Stænder bleve repræsenterede i Regeringsraadene, og dette gjaldt ogsaa om Statskollegiet, der i adskilligt kan betegnes som det gamle Rigsraads Arvetager²⁾.

Nok saa ivrig var imidlertid Kongen for at faa sin egen Magt omgivet med saa mange Garantier som muligt og tillige for at forøge dens Navne, dens Attributer og den selv.

VII.

I hvilken Grad Frederik III, da han modtog Arveriget, har været klar paa, at han vilde føre den nye Regeringsform ud til dens yderste Konsekvens, den ubetingede Absolutisme, er det ikke muligt at afgjøre. Der var dem, som troede, at Kongen personlig var en Ven af en Tilstand, der mere svarede til de fleste andre Arverigers i Europa, men at navnlig Dronningen paavirkede ham i enevældig Retning³⁾. Vist er det, at der frembød sig

¹⁾ Jvfr. Bruun i Hist. Tidsskr. 5. R. II, 664 f. og i Enevældens Indførelse S. 6.

²⁾ Jvfr. Bruun i Hist. Tidsskr. 5. R. II, 660 og mine Bemærkninger i Tilskueren 1886 S. 767.

³⁾ Se Goës' Brev af 2. Novbr. At søge nærmere at bestemme de forskjellige ledende Personligheders Stilling til Forfatningsspørgsmaalet er med de forhaandenværende Kilder et frugtesløst Arbejde.

adskillige Trin, paa hvilke Kongen kunde standse uden at give noget bort af sin Myndighed. Selve Ordet Souverænitet var i Datidens Forestillinger i den Grad tvetydigt, at et politisk Indlæg, som skal være forfattet af den tyske Kancellisekretær Testman nogen Tid efter 1660¹⁾, taler om Christian IV og Gustav Adolf som souveræne Konger; ovenfor er det set, at selv Ordet absolut kunde forbindes med Tanken om Stændernes vedblivende Indflydelse paa Besættelsen af de højeste Embeder. Sandsynligheden taler ogsaa for, at der har været Vaklen og Uenighed indenfor de ledende Personligheders Kreds. Men Resultatet blev, at Regeringen, i Steden for at standse, gik stærkere og stærkere frem, indtil den 1665 endte, hvor den ikke kunde komme videre, ved Kongelovens ubegrænsede Enevælde. Man kan ikke frikjende den for at have brugt Tvetydigheden i Ordet Souverænitet som en Bro for sig paa sin Bane.

Først gjaldt det imidlertid at faa den skete Arvehyldning stadfæstet. Den 20. Oktobr. mødte Hans Nansen i Bryggernes Lavshus og tilkjendegav Borgerstandens deputerede, at det var Kongens Befaling, at naar de kom hjem, skulde de sammenkalde Borgmestre og Raad samt Borgereskabet, hver i sin By, og opfordre dem til under Stadens Segl at udstede en Stadfæstelse paa Arvehyldingen²⁾. Saa-danne Akter, byggede over en bestemt af Regeringen opsat Formular³⁾, udstedtes derpaa i den nærmest følgende Tid af en Række Kjøbstæder⁴⁾. Men den 20.

¹⁾ Geh. Ark., Souverænitetet Nr. 161. Om Indlægget se nærmere nedenfor.

²⁾ Optegnelse i Thott Fol. 855 a.

³⁾ Afskr. i Rigens Raads Breve, Fasc. 63.

⁴⁾ Aktstykker i Geh. Ark., Souverænitetet Nr. 4 b.

Oktbr. udgik der ogsaa Breve, hvorved den anden Arvehyldning berammedes til den 14. Novbr.; den skulde foretages af dem, som havde været fraværende forrige Gang, blandt andre da ogsaa Repræsentanter for Bondestanden, ligesom Skik og Brug havde været ved tidligere Hyldinger. Den nye Hyldning fandt Sted den 15. Novbr.; den foregik ikke offentlig, men i Riddersalen paa Slottet, hvor Kansleren holdt en Tale af samme Indhold som forrige Gang¹⁾. Løftet om den snarlige Oprettelse af en Regeringsform, der kunde give Undersaatterne Garantier for Fremtiden, var altsaa blevet fornyet, og i et Brev af 16. Novbr. til Stænderne i Norge udstedte Kongen under sin egen Haand en lignende Forsikring²⁾. Til Gjengjæld lod han den følgende Dag alle de tilstedeværende Rigsraader, adelige og Stænderdeputerede udstede en ny Erklæring om Haandfæstningens Kassation³⁾.

Regeringen havde tænkt paa en fyldigere Kundgjørelse fra Stændernes Side. Der findes en Konzept til en saakaldt «fuldstændig Akt», hvorved «alle Stænder saa vel som menige Almues udnævnte Fuldmægtige» paa egne, Mandanters og Arvingers Vegne stadfæste den overdragne Arverettighed, erklære Haandfæstningen for tilintetgjort og endvidere, da Regimentets rette Styrke og Kongens fornemste Velstand bestaar i, at Rigerne og Landene ikke deles, «ville til Hs. kongl. Maj. allerunderdanigst remitteret have sligt ved en sær Arveforordning at præcavere og forebygge». Denne Konzept kom imidlertid aldrig

¹⁾ Danske Saml. 2. R. II, 127 f.

²⁾ Fogtmann, Rescripter I, 8. Braun S. 12 f. Ordene: oprette og forfærdige en Regeringsform, vare dog her forandrede til: indrette en Regeringsform.

³⁾ Braun S. 11 f.

videre end til at være en Koncept¹⁾. Foruden hvad andre Betæneligheder man kan have haft ved den, synes der ogsaa at have været den, at man tænkte sig Arvereglerne optagne i den ny Regeringsform og ikke vilde udstede dem som en særlig Forordning²⁾.

Imidlertid vilde man ikke nøjes med de Akter, der forelaa. Arvehyldingerne, Rigsraadets Erklæring af 13. Oktbr., Stænderudvalgets Betænkning af 14. Oktbr. og Haandfæstningens Kassation af 16. Oktbr. og 17. Novbr. vare endnu for lidt. Der stod i dem intet om det, som i alt Fald efterhaanden var blevet Maalet, nemlig den absolute Regering; der var uhyggelige Rester tilbage af Baand paa Kongens Magt, af Forudsætninger om Privilegiernes Konfirmation og Udstedelsen af en Reces³⁾. Der-

¹⁾ Afskr. i Gl. kgl. Saml. 4to 2700.

²⁾ Ved Punktet om Arveforordningen har Afskr. følgende Randnote: *•Det skal udi Regeringsform indføres•*.

³⁾ Der findes to Steder, hvor Regeringen har brugt Ordet absolut Regering i Slutningen af Oktbr. og i Novbr. Den ene Gang er i den officielle trykte Relation om Arveretten, som maa være udkommen inden d. 27. Oktbr. Det er til dens Brug af Ordet absolut Regering, at Frederik Gabels Fortælling knytter sig om, at *•absolut•* blev sat ind ved Korrekturen i Steden for *•arvelig•*; Generalauditor Poul Tscherning skal have bragt Ordre til Trykkeriet derom fra Christoffer Gabel (Suhms nye Saml. I, 232). Fortællingen lyder upaalidelig; men det er værdt at lægge Mærke til, at Goës i et Brev af 6. Novbr. (ny Stil, altsaa 27. Oktbr.) beretter, at Tscherning har sendt ham et Exemplar af Relationen, og at han vist er Forfatter til den. Anden Gang findes Ordet i et Brev fra Frederik III til Hertug Gustav Adolf af Meklenborg af 13. Novbr. (Bruun S. 60). Intet af Stederne afgiver jo noget Bevis for Kongens retlige Besiddelse af Enevælden. Dette kan heller ikke siges om Udtrykkene i Taler og Festskrifter fra denne Tid, hvoraf flere er anførte af Bruun i Hist. Tidskr. 5. R. II, 698 f. De ere til Dels laante fra Romerretten og kunne som rhetoriske Blomster ikke tages saa nøje; de veje ikke meget som Tegn paa Opfattelsen af det skete i Sammenligning med Stændernes Indlæg.

for opsattes der et nyt Udkast til et aabent Brev, som vistnok var tænkt udfærdiget endnu i Novbr., medens Adelen og de Stænderdeputerede vare tilstede i Kjøbenhavn¹⁾. Der var her ikke Tale om den menige Almue, det vil sige Bønderne, men kun om «Danmarks Riges Indbyggere af adelig, gejstlig og borgerlig Stand paa egne Vegne og som Fuldmægtige efter den os meddelte Instrux». Udkastet gik nu ud paa, at disse paa Grund af Manglerne ved det tidligere Valgrige, hvorimellem ogsaa fremhævedes, at mægtige Naboer letteligen kunde paatvinge Riget et ukjært Valg, og Fordelen ved, at Regeringen i Freds- og Fejdetid blev administreret af ét Hoved, havde, utvungne og uden nogen Tilskyndelse fra Kongens Side, af egen fri Vilje og god Betænkende hyldet, svoret og bekræftet Frederik III «Arverettighed til Danmarks og Norges Riger, samt absolut Regering» for ham og hans Arvinger; de konfirmerede endvidere ved dette aabne Brev alle de Akter, som vare skete før og efter Arvehyldingen, og gave Afkald paa Haandfæstningen som død og magtesløs, ligeledes paa Prins Christians Valgbrev og Provisional-Dispositionen af 9. Juni 1651, saa vel som paa alt hvad der udi Recessen og (Kirke-)Ordinansen stred imod jura majestatis og hvad ellers siden 1648 var sluttet af Rigens Raad i Overensstemmelse med Haandfæstningen, og som kunde hentydes at være imod Arveretten og Souveræniteten; de lovede dernæst at forsvare Arverettigheden, og da Danmarks og Norges Rigers Sekuritet og Forsvar var overdraget til Kongens naadigste Disposition, saa henstillede de til ham, ikke alene hvorledes Regeringen herefter

¹⁾ Afskr. i Gl. kgl. Saml. 4to 2700.

skulde anstilles, men endog hvorledes Sukcessionen bedst kunde forsynes, hvilken sidste Vilje skulde være dem og deres Efterkommere som en Lov og offentlig Forordning og efterkommes i alle sine Klavsuler formedelst Arvehyl-lingen, saa at Kongens ægte Arveefterkommere ikke skulde turberes i Besiddelsen af Regeringen, men tværtimod forsvares mod alle uden- og indenlandske Fjender.

Man mærker let den store Forskjel imellem Udtryk-kene i denne Koncept og i den forrige. Den enevældige Tankes Udvikling ligger klart for Dagen. Hvor der i den første Koncept kun tales om Arveretten, tales her om Regeringens Administration af ét Hoved, om absolut Regering og om Souverænitet, her tales om Opgivelse af alle Bestemmelser i Recessen og i Kirkeordinansen, som stride mod Majestætsrettighederne, her overdrages det til Kongen ikke blot at bestemme Arvefølgen, hvis Ordning ved Kongens sidste Vilje skal være en Lov, men ogsaa alene at ordne, hvorledes Regeringen skal anstilles.

Men heller ikke dette Udkast blev nogensinde forelagt dem, hvem det var tiltænkt; den Formodning ligger ikke fjern, at man har taget i Betænkning at forelægge det for Stænderne. Regeringen valgte en anden Vej til at faa sig sin Magt godkjendt i den Udstrækning, som den ønskede. Efter rimeligvis at have indhentet Statskollegiets Betænkning, opsatte Kongen et saakaldt Instrument eller en pragmatisk Sanktion om sin Arveret til Danmarks og Norges Riger, som skulde underskrives af alle Rigsraader, de fleste adelige, alle Bisper, Kapitularer, Provster, Præster og Professorer ved Universitetet samt af Borgmestre og Raadmænd og to fornemme Borgere i hver By paa dens Vegne. Dette Aktstykke fik Datum: Kjøben-

havn 10. Januar 1661, men sendtes om til Underskrift i Landet af vedkommende stændervis¹⁾).

Denne Arveakt er bygget over det sidst omtalte Udkast. Det afviger derfra — bortset fra Forskjellen i, hvem der skulde underskrive den, og fra underordnede Ting — i følgende Punkter: Arverettighed og absolut Regering er blevet til: Arverettighed samt alle jura majestatis, absolut Regering og alle Regalia; Arverettighed og Souverænitet er blevet til: Arverettighed, Souverænitet og absolut Regering; Lov og Forordning (om Arvefølgen) er blevet til: Fundamental-Lov; der omtales ikke alene Sukcessionen, men ogsaa en eventuel Formynderregering som Gjenstand for denne Fundamentallov. Tillige siges det, at Kongen har erklæret, at Førstefødselsretten skal oprettes ved den kongelige Arvesukcession, Riget ikke deles og Kongens andre ægte Arvinger have en aarlig Apanage.

Vare Udtrykkene i det sidste af de to Udkast allerede skærpede i enevældig Retning, saa betegner Arveakten af 10. Januar 1661 en yderligere Udvikling. Den nye Magts Attributer ere opregnede med saa mange Navne som muligt; Urokkeligheden af Arvesukcessionens Bygning er forsøgt betegnet ved Udtrykket Fundamentallov. Sammenlignes de to Udkast og den endelige Akt, ere de et Vidnesbyrd om Udviklingen af Kongens og Regeringens Planer eller maaske kun om Væksten af deres Mod til at aabenbare dem.

Men Arveaktens statsretlige Interesse ligger i en Sammenligning mellem den og de tidligere Akter. Ingen-sinde før havde der fra Stændernes Side i bindende Akter været Tale om Overdragelsen af absolut Regering, alle

¹⁾ Bruun S. 75 ff.

Majestætsrettigheder og alle Regalia. I Modsætning til Rigsraadets Erklæring af 13. Oktober og Udvalgets Erklæring af 14. Oktober var der ikke udtalt nogen som helst Forudsætning, nogen som helst Begjæring om Stadfæstelse paa Privilegier eller Udstedelse af en Reces. Naar der i Erklæringerne af 16. Oktober og 17. Novbr. kun var talt om Haandfæstningens Kassation, taltes her tillige om Ophævelse af Prins Christians Valgbrev, Formynderordningen af 9. Juni 1651 og hvad der i andre Love stred mod Arveretten og Majestætsrettighederne. Og endelig var i Steden for Kongens Løfte af den 17. Oktober og 16. November om en Regeringsform, der skulde sikre Undersaatterne en mild og kristelig Regering, kun omtalt en Erklæring af ham om Rigets Udelelighed; det var for øvrigt uden Indskrænkning overladt ham at ordne Regeringen. Efter Underskriften af denne Akt stod Kongen ubetinget langt friere end tidligere. Og dog kunde man fristes til at sige, at der alligevel bestod Grænser for hans Magt. Havde Majestætsrettigheder og absolut Regering betydet den fuldstændige Ophøjelse over alle Love, hvorfor gave da Stænderne kun Afkald paa enkelte bestemte saadanne og paa enkelte Bestemmelser i Recessen og Kirkeordinansen? Og naar der taltes om, at Kongens sidste Vilje skulde være en Fundamentallov, betød da ikke Udtrykket: sidste Vilje det samme som et Testamente, og kunde det gaa paa andet end Arvebestemmelserne? Kunde det vel omfatte Ordningen af Regeringen, eller var denne ikke snarest stillet mindre urokkelig end Arvefølgen?

Men hvorom alting er, Arveakten var, skjønt i Formen en Stadfæstelseserklæring, dog i Realiteten noget nyt. Faa Aar efter betegnede den kongelige Arkivar Peder

Schumacher den som Enevoldsarveregeringsakten¹⁾, det samme Ord, som senere fandtes i Indledningen til Frederik IV's Udgave af Kongeloven. Ingen af de tidligere Akter kunde nogen være faldet paa at betegne saaledes. Men ogsaa fra selve de Dage, den underskrevet, foreligger der et Bevis paa, at man har tillagt den stor Betydning som en ny Akt. Den kejserlige Resident i Kjøbenhavn, Baron Goës, skrev den 19. Januar 1661 til sin Herre²⁾: «Kongen har ladet opsætte et Aktstykke, som alle Stænder, enhver for sig, skulle underskrive; det skulde vel være den samme Akt, kun noget bedre oprettet, som den, ved hvilken Stænderne overdroge Kongen og hans Hus Arveretten til dette Rige, men som jeg hører, thi jeg har hidtil ikke kunnet faa noget at se, findes der i den mange og meget betænkelige Udtryk, hvorom der i den forrige Akt ikke har været den ringeste Tale, især om Souveræniteten og om at være absolut, hvilket har foraarsaget saa meget mere Eftertanke, som Adels Privilegier ikke endnu ere udkomne. Stænderne bekjende og erklære deri, at de utvungne og unødte have overdraget Kongen Arveretten og hvad dertil hører; dette vil hos mange næsten optages som en Undskyldning, man ikke har bedt om; men ingen siger det imod eller lader sig mærke med sine Følelser, saa meget mindre, som det hedder sig, at Sekretær Erik Krag, der lader dette Instrument underskrive, har Ordre til nøje at berette, hvad enhver har sagt derom, eller hvorledes han har stillet sig dertil. Jeg har ogsaa kunnet mærke paa de fornemste, at Gemytterne paa ny ere blevne saarede ikke lidt herved.» Goës har uden Tvivl truffet

¹⁾ Geh. Ark., Griffenfelds Embedspapirer.

²⁾ Brev af 29. Januar 1661 (Ark. i Wien).

det rette ved sine Bemærkninger. Lige saa lidt som i Oktober Arveregeringen var overdraget «utvungent» af Rigsraad og Adel, lige saa lidt underskrevet Enevoldsarveregeringsakten, som den med Rette fortjener at kaldes, i Januar «utvungent» spredt om i Landet. Enevældens Tryk var begyndt at hvile over Danmark.

Den 24. Juni 1661 udstedtes dog de længe ventede Privilegier. De udstedtes til Adel, Gejstlighed, Kjøbenhavn og den øvrige Borgerstand¹⁾; derimod fik Kapitlerne og Universitetet ingen²⁾. For Adelen vare de en Skuffelse; vel fik den en Række af sine sociale Rettigheder, blandt hvilke i Særdeleshed den betydningsfulde Hals- og Haandsret over sine Bønder, stadfæstede; men selv bortset fra, at der ikke paa noget Punkt var sikret den nogen Del i den egentlige Statsstyrelse, var ogsaa Skattefriheden for dens Bønder gjort afhængig af, at Statens Tarv ikke fordrede dens Ophævelse. Indtrykket var derfor, at denne Ret saa godt som var kuldkastet³⁾; det var en Overraskelse trods alt, hvad der var foregaaet, og det var naturligt nok, at Adelen ikke ønskede Privilegierne offentliggjorte paa Tryk⁴⁾. Gejstligheden og Borgerstanden havde mere Grund til at være fornøjede; de vare frigjorte for Lensmændenes Overhøjhed, de havde faaet Benævnelsen ufri ryddet af Vejen, og forskellige af de Særrettigheder, f. Ex. med Hensyn til Tiendefrihed af nyafbrudte Bønder-

¹⁾ Adelen, Gejstlighedens og Borgerstandens Privilegier hos Fogtman, Rescripter I, 38 ff., Kjøbenhavns i Nielsen, Kjøbenhavns Diplomater I, 770 ff.

²⁾ Nogle Optegnelser (i Gl. Kgl. Saml. Fol. 907 efter en Afskr. hos Hjelmstjerne) tyde dog paa, at Privilegier for Universitetet have været under Overvejelse.

³⁾ Goës' Brev af 23. Juli 1661 (Ark. i Wien).

⁴⁾ Becker I, 256.

gaarde og til Oxehandelen, som Adelen hidtil havde nydt til deres Skade, vare blevne hævede. Derimod vare kun faa af deres større politiske Reformforslag, f. Ex. om Bøndernes Vornedfrihed, om Provinsmøder af Kjøbstæderne eller om Repræsentanter for Borgerstanden ved Hoffet, blevne realiserede. Da Fuldmægtige fra en Del sjællandske Kjøbstæder i Begyndelsen af 1661 havde holdt et Møde uden kongelig Tilladelse, havde de faaet en skarp Advarsel mod at gjøre noget lignende i Fremtiden¹⁾. Haabet om, at den skete Statsforandring skulde medføre en Lettelse i deres Byrder og Skatter havde ogsaa hurtig vist sig illusorisk.

Mest Grund til at glæde sig havde Kjøbenhavn. Foruden den ny store materielle Fordel, som bestod i Gaven af Roskilde Len til Ejendom, havde Staden faaet de fleste af de 1659 tilstaaede Privilegier bekræftede. Dog var der den Forskjel, at i den Paragraf, som bestemte, at der ikke skulde paalægges Staden højere Told end Adelen, var Sætningen om dens Samtykke til Toldpaalæg udeladt. Derimod var det vedblivende godkjendt, at Kjøbenhavn skulde være en fri Rigens Stand, der, naar Kongen fandt for godt at sammenkalde Stænderne, skulde deliberere og give sin Stemme med de andre.

Statsretlig set havde Kongen ved Udstedelsen af disse Privilegier til Dels indfriet en af de Forudsætninger, der laa til Grund for hans nye Magt. Rigsraadets Fordring d. 13. Oktober om alle Privilegiers Stadfæstelse maatte anses for bortfalden ved de senere Begivenheder, og han var Herre over, hvorledes Privilegierne skulde være. Men han havde rigtignok slet ikke udstedt saadanne Privilegier

¹⁾ Brev til Hugo Lützwow af 1. Marts 1661 (Fogtman, Rescripter I, 31).

for Kapitlerne og Universitetet, disse Korporationer, som nok kunde regnes ind under Gejstligheden, men dog havde en Særstilling. Kapitlerne i det mindste havde Grund til at klage, thi det var lovet dem under Forhandlingerne i November; Harmen over det brudte Løfte viser sig i en Optegnelse af Mag. Hans Rhuman, der ender saaledes: «In summa in omnibus regis voluntas suprema juris lex est. Da ere Kapitlerne i Danmark og Norge annullerede, Slottene nedbrudte, Lenene afhændede til fremmede og andre Jøder og Hollændere. Et in terris pressura»¹⁾).

Hvad Spørgsmaalet om Stændermøder angik, var den ovenfor anførte Sætning i Kjøbenhavns Privilegier det eneste Sted, hvor saadanne omtaltes. Ligefrem Frygt kan næppe have bevirket, at man optog den fra den gamle Redaktion; snarere har det været Tilfældet, at man endnu paa dette Tidspunkt ikke var klar over, hvorvidt man virkelig vilde gennemføre Enevælden i den Grad, at man slet ikke mere vilde sammenkalde Stænderne. Der findes flere Tegn paa, at i alt Fald ikke alle indenfor Regeringens Kreds endnu havde brudt med Tanken om Opretholdelsen i en eller anden Form af den Institution, som i Løbet af den sidste Generation umærkelig var gaaet over til at blive et Led i Statsforfatningen.

I nogle bevarede Brudstykker af en anonyms Udkast til en Ordning af den øverste Administration, som vistnok skriver sig fra Begyndelsen af 1661, tales om, at de samlede Kollegier i Nødsfald under Kongens Fraværelse eller Sygdom maa indkalde Stænderne²⁾. I et andet tysk Ud-

¹⁾ Optegnelse ved Rhumans Afskrift af Kapitlernes Indlæg af 21. Novbr.

²⁾ Afskr. i Rostgaardske Saml. 4to 13. Jvfr. Hist. Tidsskr. 5. R. II, 670 f.

kast til en Forordning om Tronfølgen og en eventuel Formynderregering, som i alt Fald er ældre end 1665¹⁾, bestemmes, at Formynderne skulle aflægge Ed paa at føre Styrelsen saaledes, at de haabe at kunne forsvare deres Forvaltning for Kongen, Dronningen «og samtlige Kollegier og Stænder». Hvis Prinsesserne gifte sig, medens der ingen Konge er i Live, skulle de modtage et Udstyr af «Regeringen og Stænderne». Endelig hedder det, at naar det er af Interesse for hele Riget, skal Formynderregeringen i den unge Konges eller Dronnings Navn udskrive en almindelig Rigsdag for at overveje om Militsen, Skatkammeret og andre for Arvelandene og Rigerne højstnødvendige Sager. At Formynderregeringen eller Kollegierne efter disse Udkast fik Ret til at udskrive Stænderne eller en Rigsdag, viser ikke, at man ikke tænkte sig den som mulig under en Konges egen Styrelse, thi hans Ret dertil behøvede ikke at betegnes.

Dog stode Stændermøder som en højst usikker Mulighed. I det tidligere nævnte Udkast til en «Regierungs-Policey», som er Grundlaget for den saakaldte Provisional-Ordonnans, er der ved det Sted, hvor Rigsstændernes Sammenkaldelse omtales, tilføjet med en anden Haand: «wo es nötig ist»²⁾. At Modstanden mod dem var stærk

¹⁾ Bruun har S. 90 ff. givet et Udtog af dette Udkast efter en Afskr. i Thott 4to 1636; en anden Afskr. findes i Geh. Ark., Souveræniteteten Nr. 16 x, men er ikke medtaget i Jørgensens Ud-gave af Aktstykker vedrørende Kongelovens Forhistorie. Stænderne omtales flere Gange i Udkastet end anført i Bruuns Udtog.

²⁾ Randnoterne til Udkastet (Geh. Ark., Souveræniteteten Nr. 16 k) frembyde i flere Henseender ikke ringe Interesse; de ere skrevne med forskjellige Hænder, til Dels adskillige Aar efter 1660, hvilket tyder paa, at Udkastet vedblivende har spillet en vis Rolle. Saaledes er der i Indledningen efter «Erbkönigreichen» tilføjet: «und Fürstenthum Sleswig». I Udkastet tales om, at Kongen har til

ved Hoffet, viser ogsaa den store Varme, hvormed Sekretær Testman — bag hvem man antog, at Vicesatholderen i Fyrstendømmerne Frederik Ahlefeldt stod —, nogle Aar efter 1660 tog Ordet for dem og bekæmpede det modsatte Standpunkt, idet han foreslog en hyppig tilbagevendende Rigsforsamling i Lighed med det engelske Parlament¹⁾.

Fuldstændig klar over den politiske Situation kunde endnu dog ingen være. Thi der manglede ét, Kongen havde ikke indfriet sit Løfte om Udstedelsen af en Regeringsform. Privilegierne vare givne enkeltvis til hver Stand. Vilde Regeringsformen komme og da hvorledes?

Hensigt at opføre en Bygning nærved Slottet for de 5 Kollegier; én Randnote foreslaar at anvende Børsen dertil, en senere (vel efter 1665) tilføjer: *•Numehr aber die Bibliothek•*. Man kunde være fristet til hist og her at spore Griffenfelds Haand i Noterne; men jeg tør ikke sige det med Sikkerhed.

¹⁾ Udkastet findes i Geh. Ark., Souverænitetens Nr. 161. Bemærkningen om Testman og Frederik Ahlefeldt skyldes en Randnote af Frederik Gabel. Bruun har Ret i at sige (Hist. Tidsskr. 5. R. II, 673), at det maa være skrevet efter 1660; man kunde tilføje nogle Aar efter, da der tales om, at Souverænitetens har bestaaet *•etzliche Jahre•*. Men han har ikke Ret i, at der ikke er Tale om nogen Rigsdag, hvis Medlemmer vælges af Stænderne, men kun om en Notabelforsamling, hvis Medlemmer vælges af Kongen. Begyndelsen synes vel at tillade en saadan Forklaring, men senere kaldes Forsamlingen *•der ganze Ausschuss des Landes•*, og den sammenlignes med det engelske Parlament; intet Sted tales om Kongens Ret til at vælge Medlemmerne, men kun om hans Myndighed til at udskrive den, lede den og hjemsende den. Forf. advarer mod at følge det Exempel, der er givet af Fyrster som Christiern II, Erik XIV og Karl I; disse førte ikke deres Regering efter Rigets Fundamentallove, men efter Kaprice og spændte deres Souverænitet for højt. Efterfølgelsesværdige Mønstre paa Regenter ere derimod Henrik IV af Frankrig, Christian IV og Gustav Adolf; ingen har i vor Tid ført Regeringen med mere Autoritet *•und also auch souverainer•* end de, men de forandrede intet i Rigets overleverede Love og Skikke, betog ikke Undersaatterne deres Privilegier og vare navnlig ikke bange for Rigsforsamlinger.

VIII.

Ligesom Enevælden i Virkeligheden voxede ud af Arveretten, saaledes kom Regeringsformen, der bragte Enevælden i System, til at voxte ud af Arveforordningen.

Noget af det mest paatrængende for Frederik III var selvfølgelig ogsaa at ordne Arvefølgen. Han havde faaet Ret til at gjøre det ved en sidste Viljesakt, et Testamente, der skulde gjælde som en Grundlov. Endnu inden alle de forskjellige Exemplarer af Arveakterne vare undertegnede¹⁾, havde han bestemt sig til at indhente sine slesvig-holstenske Juristers, det glückstadtiske Regeringskancellis Mening om Sukcessionen og om mulige Formynderregeringer. Hans Brev herom af 26. Marts 1661 besvaredes 21. April med et Votum, der begyndte med at fastslaa Sætningen: *Rex unicus esto* som første «Thema» og dernæst gav en Række Oplysninger og Raad om Arvefølgen, som foresloges ordnet ved en Kongelov, en *Lex regia*, en særlig Række Bestemmelser for Kongeslægts Arvefølge i Modsætning til de almindelige Arvegangsregler; Loven burde hedde *Lex regia Fridericiana* efter den første Erhverver af Arveretten; tillige gjordes Forslag om Formynderregering. Dette Votum ledsagede en Skrivelse, hvori man undskyldte, at man ikke havde udformet sine Forslag til en Lov, men der var mange tvivlsomme Tilfælde, som man ikke kjendte Kongens Mening om; Kancelliet ønskede ogsaa gjerne først at se de Forslag, som Kongens i Danmark værende Raader sikkert vilde gjøre²⁾.

¹⁾ Bruun S. 78 f.

²⁾ Jørgensen, Kongeloven og dens Forhistorie S. 4—27. Mærkeligt er det, at efter en Fortegnelse af Christoffer Lindenov og Frederik Wulf, dat. 3. Maj 1676, over de Papirer, som de 28. Marts havde registreret i Griffenfelds Bolig, fandtes der: «Des Cancellers und

Det var ikke første Gang, at Udtrykket *Lex regia* var blevet brugt efter Statsforandringen. I den Tale, som Professor Henrik Ernst holdt paa Sorø Akademi den 8. Novbr. 1660, havde han med en fra Digesterne laant Sætning¹⁾ talt om, at «*Senatus populusque Danicus*» havde «*lege regia de novo imperio lata*» overdraget Frederik III «*omne imperium suum et potestatem*»²⁾. Her var det dog Folkets Overdragelse af Magten, som var kaldet for en Kongelov³⁾; senere og for første Gang i den nævnte Betænkning var det omvendt det kongelige Arvestatut, der betegnedes saaledes. Thi Indholdet for Kongeloven var endnu kun tænkt som Arvereglerne. Derfor handlede Regeringskancelliets Forslag heller ikke om Forfatningen, undtagen for saa vidt det gik ud fra Kongens Enemagt; der var dog ikke glemt visse Hensyn til ikke at gjøre Kongemagten ilde lidt af det danske Folk.

Frederik III forlangte imidlertid, at Kancelliet skulde indsende et ligefremt Forslag til Lov, og efter forskellige vexlede Skrivelser skete dette ogsaa den 5. Decbr. 1661, men dette Forslag synes ikke bevaret⁴⁾. Muligvis har der kort efter været opsat en Kongelov, hvis der ved den *Lex*

der Rächte zu Glückstadt ohnmassgebliche Meinung über der königlichen Erbsuccession und Vormundschaft der minderjährigen Herrn-, dat. Glückstadt 17. Maji 1661. Der er tilføjet en Paategning om, at Indlægget er henlagt til Kongens egne Akter i hans Kabinet, Caps. Estats Coll. sub Nr. 98.

¹⁾ Ulpian i Dig. 1, 4, 1.

²⁾ Panegyricus, quo Friderico III gratulatur regia et equestris Academia Sorana per Henricum Ernstium. Jvfr. Hist. Tidsskr. 5. R. II, 698 f.

³⁾ Paa lignende Maade havde den tyske Jurist Ben. Carpzov kaldt den Haandfæstning, hvorved de tyske Kejsere fik Magten overdraget, for *Lex regia* (In Legem Regiam Germanorum Commentarius juridico-historico-politicus, 1640, S. 22).

⁴⁾ Jørgensen S. 27—32.

Regia seu Constitutio pragmatica, der betegnedes af Arkivaren Frederik Wulf som liggende i Kanslerens Kabinet, skal forstaaes en af Kongen udfærdiget Lov¹⁾.

Under alle Omstændigheder havde man vistnok ogsaa i Kjøbenhavn arbejdet paa Udstedelsen af en Arvelov. Herhen hører rimeligvis det Udkast til en Forordning om Arvefølgen og Formynderregeringen, som er omtalt ovenfor, men som var temmelig løst affattet²⁾, og det andet bestemtere formulerede Udkast, som bar Titel af Lex Regia Friderici Tertii eller Lex Regia Fridericiana³⁾. Skjønt dets Navn er det, som det slesvig-holstenske Regeringskancelli havde foreslaaet, er der dog megen Grund til at tvivle paa, at det er Kancelliets Forslag⁴⁾. Udkastet falder i to Dele. Den første Del handler i det væsentlige om Arvefølgen og kunde for den Sags Skyld gjerne være forfattet i Glückstadt; men dens første Paragraf angaar Foreningen mellem Danmark og Norge, saaledes som den har bestaaet siden Dronning Margretes Tid; dens evige Bestaaen anbefales indtrængende til Kongens Arvinger. Det er den eneste Gang, man i alle herhen hørende Aktstykker møder denne Forening som omtalt; det er ikke sandsynligt, at den har været Gjenstand for de glückstadtske Raaders Opmærksomhed.

Endnu mindre sandsynligt bliver det dog, at dette

¹⁾ Jvfr. Jørgensen S. iv f. 32, og Bruun S. 84 f. 126. Hvad F. Wulf har ment, og hvornaar han har gjort sin Optegnelse, synes mig, ligesom Bruun, meget tvivlsomt. Jeg tør derfor ikke, som Jørgensen, bestemt antage, at der har været udfærdiget en Kongelov før den endelige; to saadanne udfærdigede Kongelove har dog Jørgensen ikke talt om, som Bruun gaar ud fra (S. 89 f.).

²⁾ Se S. 796.

³⁾ Jørgensen S. 33—37.

⁴⁾ Jeg kan saaledes ikke slutte mig til Bruun (S. 86), der helder til den Mening, at det er Kancelliets Forslag.

Lovudkast er det slesvig-holstenske Kancellis, naar man ser paa dets anden Del. Denne handler nemlig om Rigets Forfatning: «de administratione et regimine horum regnorum». Om en saadan Forfatning var, os bekjendt, Kancelliet aldrig blevet opfordret til at sige sin Mening. Derimod var det meget rimeligt, at den overvejedes i Kjøbenhavn; Regeringsformen manglede jo endnu ganske.

Denne anden Del har nu sin Interesse ved at være det første Forsøg paa at udforme de Tanker om Kongemagten, som senere bleve nærmere udviklede og godkjendte ved den egentlige Kongelov. Desværre kan det ikke nøjere bestemmes, fra hvilken Tid dette Udkast stammer; ellers vilde vi have et godt Middel til at kjende det Tidspunkt, paa hvilket de absolutistiske Ideer vare blevne i den Grad herskende ved det danske Hof, at, som her foreslaaet fastsat, Kongen skulde være fri for Lovenes Bud, undtagen for denne Kongelovs¹⁾, og have Eneretten til at give, opheve og forandre Love, til at erklære Krig og slutte Fred og til at paalægge Skatter og Afgifter.

Dette Udkast er det sidste bekjendte af dem, som ikke fik umiddelbar praktisk Betydning. Derefter staa vi overfor selve Kongeloven.

Men af Kongeloven findes en latinsk Redaktion, hvis Karakter har været Gjenstand for de mest modsatte Meninger. Den findes første Gang trykt i Sibberns *Bibliotheca historica Dano-Norvegica*, Hamborg og Leipzig 1716, S. 345—64, men er nu udgiven efter en Original i Gehejmearkivet, som er skreven med Schumachers Haand, i A. D. Jørgensens «Kongeloven og dens Forhistorie» S. 38—67. Medens Jørgensen hævder, at den er et Ud-

¹⁾ Paragrafen herom er dog senere overstreget.

kast, altsaa affattet for den danske Lovtext, paastaar Bruun, at den er en Oversættelse af den danske Text, altsaa affattet efter den. Spørgsmaalet har en statsretlig og en ren historisk Betydning. Den statsretlige Betydning ligger i, at hvis Jørgensen har Ret i sin Opfattelse, kan man, som han har gjort det i en særlig Afhandling¹⁾, benytte den latinske Redaktion som Hjælpemiddel til at forstaa Kongelovens ofte omtvistede Udtryk med Hensyn til Arvefølgen. Rent historisk set gjælder Spørgsmaalet Griffenfeld. Er den latinske Text, skreven og rettet som den er med hans Haand, et Udkast, der i det væsentlige stemmer med den egentlige Kongelov, da er der herved ført et Bevis for, at Traditionen har Ret i at betegne ham som Kongelovens Koncipient, eller i alt Fald for, at han har haft en væsentlig Del i dens Affattelse. Er den kun en Oversættelse, vide vi endnu ikke mere om Kongelovens Forfatter end tidligere.

Bruuns ene Hovedargument ligger i det rent sproglige. Han dvæler ved den latinske Texts Ordridgdom og Gjentakelser, den tager sig, efter hans Mening, i Sammenligning med den danske ud som en Parafraze af denne, flere Steder som en ren deklamatorisk Parafraze, det er Rhetorik og Lovsprog blandet imellem hinanden²⁾. Ad denne Vej kan man dog næppe komme til noget sikkert Resultat. Kan de forskjellige Sprogs Karakter, Tilbøjeligheden til at søge klassiske Forbilleder og Vendinger, have gjort sig gjældende ved en Oversættelse, kan det paa den anden Side heller ikke benægtes, at Schumacher i et Udkast kan have ønsket at vise sin latinske Dannelses over-

¹⁾ Hist. Tidsskr. 5. R. VI, 241 ff.

²⁾ Bruun S. 108.

for sin lærde Konge. Her vil vel altid nærmest blive Tale om et Skjøn.

Dernæst mener Bruun, at det vist ikke let vilde falde nogen ind i Kjøbenhavn, i Kongens, i Regeringens umiddelbare Nærhed at koncipere en saadan Lov i et andet Sprog end Modersmaalet¹⁾. Men efter al Sandsynlighed er jo, som ovenfor vist, det ældre latinske Udkast til *Lex regia Fridericiana* forfattet i Kjøbenhavn. Man erindre ogsaa, hvorledes næsten alle statsretlige Skrifter vare af-fattede paa Latin; et første Udkast paa dette Sprog kunde derfor falde let i Pennen.

Et tredje Argument fra Bruuns Side er følgende: Vi have ikke én Redaktion af Schumachers latinske Text, men tre. Den ældste er Schumachers egenhændige i Gehejme-arkivet med hans mange Rettelser og Varianter. Den næste er et Haandskrift i det st. kgl. Bibliothek, ogsaa skrevet med Schumachers egen Haand²⁾; den har optaget de allerfleste Varianter, men dog ladet nogle staa uafgjorte, skrevne over den tidligere Redaktion. Den tredje er endelig Sibberns nu ubekjendte Forlæg; den viser tydelig sin afsluttede, næsten legale Form ved, i Modsætning til de to ældre Redaktioner, at begynde med Kongens fulde Titel og ende med Underskriften «Datum in Arce Nostra Haff-niæ die 14. November A. 1665 sub sigillo Nostro Friderich. Ad Mandatum S. R. Majestatis proprium P. Schumacher»; Sibbern kan ikke paa egen Haand have bragt Begyndelsen i rigtig Form og føjet Datum og Underskrift til³⁾.

Her er forsøgt et positivt Bevis; men det holder ikke Stik, thi dets to sidste Led ere højst usikre. Det omtalte

¹⁾ Bruun S. 112.

²⁾ Ny kgl. Saml. Fol. 872.

³⁾ Bruun S. 97—105.

Haandskrift paa det st. kgl. Bibliothek er efter en aldeles overvejende Sandsynlighed ikke skrevet af Schumacher selv; Skriftrækkene ligne ikke hvad vi ellers kjende fra hans Haand, hele Indtrykket er ganske forskjelligt fra Originalen i Gehejmearkivet, som det dog efter Bruuns Mening skulde være omtrent samtidigt med; ogsaa Orthografien er afvigende¹⁾. Det er uden Tvivl en Afskrift efter Originalen i Gehejmearkivet eller efter en Afskrift af den; Afskriveren har temmelig vilkaarlig rettet Texten efter Varianterne eller beholdt disse for sig. Paa lignende Maade forholder det sig med en anden Afskrift, som findes i Universitetsbibliotheket i Rostgaards Samling²⁾. Den er skreven med en Haand, der stærkt ligner Haandskriftets paa det st. kgl. Bibliothek, men der er foretaget Rettelser i den af Rostgaard selv, ojsynlig efter Originalen i Gehejmearkivet. Det interessante er nu, at i denne Afskrift er Kongens Titel senere udfyldt og Underskriften, som Sibbern har den, tilføjet med Rostgaards Haand. Afskriften findes i et Bind, der betegnes som *Latinæ versiones Legis Regiæ*, og som indeholder, foruden endnu en renskrevet Afskrift af Schumachers latinske Redaktion, forskjellige Udkast til Oversættelse af Frederik IV's Fortale til Kongeloven, hvoriblandt én med Grams Haand, samt endvidere den anden hos Sibbern trykte latinske Oversættelse³⁾. Sandsynligvis staar denne Samling i Forbindelse med en mulig af Rostgaard paatænkt Udgave af

¹⁾ Schumacher skriver saaledes gjennemgaaende: hæres, det st. kgl. Bibl.'s Hdskr. har: heres. Forskjellen i Orthografien har forøvrigt Bruun selv haft Øje for (S. 98).

²⁾ 4to 14.

³⁾ Trykt hos Sibbern under den danske Text S. 366—442. Det er derfor højst tvivlsomt, om Sibbern, som Bruun mener (S. 104), selv har forfattet denne Oversættelse.

en latinsk Oversættelse af Kongeloven; han har dertil ogsaa ønsket at benytte Schumachers Redaktion, hvad enten han nu har betragtet den som et Udkast eller en Oversættelse. Det tør nu ikke siges, at Sibbern har benyttet denne Samling, da der findes nogle smaa Forskjelligheder mellem hans Aftryk og Afskrifterne deri; men i alt Fald beviser Sibberns Titel og Underskrift ikke længere noget, naar han kan have haft et Forlæg, der ligesom Rostgaards har haft denne Titel og denne Underskrift vilkaarlig tilføjede.

Saaledes kan der næppe tillægges Bruuns Argumenter til Fordel for, at Schumachers latinske Redaktion skulde være en Oversættelse, afgjørende Beviskraft. Spørgsmaalet er nu: hvad taler der for, at den er et Udkast?

Den danske Text stemmer flere Steder nøjere med Varianterne og Rettelserne i den latinske Redaktion end med dennes første Skikkelse. Saaledes i § 10¹⁾ og i § 37²⁾, men i Særdeleshed i § 6. Her mangler i den oprindelige latinske Text et helt Stykke³⁾, som findes i den danske Text; det er imidlertid senere sat til i den latinske. Sandsynligheden taler imod en Skjødesløshed i Oversættelsen og for, at Rækkefølgen er: først den latinske Text, saa Tilføjjelsen, endelig den danske Text.

¹⁾ Den latinske Text: proximus sanguinis Regii Princeps, qui quidem heic in Regno domicilium sedemque rerum ac fortunarum suarum constituit. Varianten: sanguinis Regii e stirpe nostra Princeps hic in Regno præsens commoraturusque. Den danske Text: den neste Kongens Frønde blant Printzerne aff Blodet aff Voris needstigende Linier, som her i Riget er og altid kand bliffve tilstede.

²⁾ Den latinske Text: Filiarum liberis. Rettelsen: Filiabus et filiarum liberis. Den danske Text: Døttrene og døttrenes Børn og Børnebørn.

³⁾ Nemlig Slutningen om Kongens Eneret til at bruge alle Regalier

Den latinske Text har i § 17 en langt vidtløftigere Form end den danske; Vidtløftigheden kan ikke her kaldes Rhetorik; der opregnes Navne paa forskjellige Slags Forpligtelser, hvormed en Konge kan være bunden (den danske Text har kun: i hvad Navn det og have kan); Stændernes Overdragelse af Enemagten til Kongen nævnes paa ny. Sandsynligheden er for, at den kortere Form er den yngste.

Vigtigst til Belysning af det omstridte Spørgsmaal ere dog nogle Randnoter med Schumachers Haand, som findes ved den latinske Redaktion.

I § 32 har Texten: *nulla relicta filia*, hvortil følgende Randnote: *rep[etatur] ex prin[cipali?]* ¹⁾ *paragr. ult[imi] possess[oris]*. I § 33 har Texten: *Non existente Agnata*, hvortil Noten: *Sic etiam hoc loco, ut mihi quidem nunc videtur*. Den danske Text har i § 32 kun: Lader han da heller ingen Døtre efter sig, men i § 33: Dernæst skal den sidste Konges næste Frænke. Hvis den danske Text var den oprindelige, vilde det være urimeligt, at der for en Oversætter kunde være eller kunde have været nogen Tvivl om at optage Ordene *ultimi possessoris*. Man kan derimod uden for stor Dristighed slutte, at man har ladet den danske Text optage Rettelsen i § 33, men at man derimod ikke har fundet det nødvendigt i § 32.

¹⁾ Bruun forklarer (S. 116) Afkortelsen som: *principio* og antager, at § 31 og § 32 paa et tidligere Stadium af Lovens Tilblivelse kunne have været én Paragraf. Men Bruun mener jo ellers (f. Ex. S. 113, hvorefter Oversættelsen skal være gjort til Brug for Kancelliet i Glückstadt, altsaa efter en gyldig Form af Loven), at Schumacher har oversat efter den endelige danske Text. Man kunde imidlertid forstaa § 31, hvor omtales Mandsliniens eventuelle Udøen, som Hovedparagrafen og § 32 som en Underafdeling under den; i saa Fald kunde *princ.* være en Afkortning af *principali*.

§ 26 har en Bemærkning i den latinske Text, som ikke findes i den danske. Den er, som Bruun siger, en Slags Motivering af den Brøde, som det erklæres for at være, naar nogen tilsniger sig en Myndighed, der er til Skade for Kongens Enevoldsherredømme, og gaar ud paa, at det ikke kan forudsættes, at Kongen selv har villet indrømme nogen en saadan Myndighed¹⁾. Schumacher har vaklet med Hensyn til, hvor Bemærkningen skulde anbringes, men har desuden i Randen skrevet Ordet: *superflua*²⁾. Som allerede anført, findes nu Bemærkningen ikke i den danske Text. Man kan derfor her umulig tænke paa en Oversættelse; der vilde i saa Fald ikke have været nogen Grund til at sætte den omtalte Sætning ind og saa senere betegne den som overflødig. Den naturlige Forklaring er, at den er bortfalden i den danske Text, fordi den efter nogen Vaklen og Overvejelse syntes overflødig.

Resultatet af denne Undersøgelse turde derfor være, at en overvejende Sandsynlighed taler for at antage den latinske Text for ældre end den danske i den endelige Form, hvori denne nu kun er os bekjendt. Det tør endvidere fastslaas, at Schumacher har haft en væsentlig Indflydelse paa Kongelovens Affattelse, idet i alt Fald de mange Varianter og Rettelser, som findes i den latinske Text, og som spores i den endelige Lov, skrive sig umid-

¹⁾ Først har der staaet: *neque unquam præsumentum, Regem voluisse quidpiam cum Majestatis dispendio concedere*; dette blev rettet til: *neque enim putandum* (saaledes har Orig., ikke som trykt i Udg. S. 58 Anm. 2: *propedum*) etc. Hele Sætningen blev derpaa overstreget og i en lidt anden Form indsat lidt nedenfor.

²⁾ Denne Randnote er uheldigvis ikke medtaget i Udgaven (S. 58), hvorved den er undgaaet Brauns Opmærksomhed.

delbart fra ham. Og om end den Mulighed ikke kan udelukkes, at han har afskrevet den første latinske Redaktion efter en andens Arbejde¹⁾, saa er dette dog ikke rimeligt. Det er Schumacher og kun Schumacher, der møder os lige fra den latinske Text og til Lovens Parafering og den danske Renskrift. Traditionen har næppe taget fejl ved at gjøre ham til Kongelovens Forfatter²⁾.

Den 14. Novbr. 1665 underskrev Frederik III Kongeloven. Den omfattede Bestemmelser baade om Kongedømmets Magtfylde og om Arvefølgens Ordning. Den betegnede sig selv i sin Helhed som en uforanderlig

¹⁾ Ordet Imperium i den første Redaktion er ved Rettelserne næsten altid blevet til dominium; ligeledes er der i Rettelserne (til § 16 og § 17) en kjendelig Ængstelse for at lade Ordet Ordines blive staaende.

²⁾ Mærkes kan det ogsaa, at han, som ovfr. S. 798 f. set, har haft en Betænkning fra det glückstadtiske Kancelli om Arvefølgen liggende i en af sine Skuffer, og at der i en anden af disse fandtes •einige Collectanea Petri Schumacheri de successione in Regno unter seiner Hand in fine unterschrieben• (den ovfr. nævnte Fortegnelse). — I Griffenfelds Papirer fandtes desuden i Følge en anden Fortegnelse af Christoffer Lindenov og Frederik Wulf, opsat 3. Maj over de 21. Marts registrerede Sager, et •Project. Voluntatis seu Dispositionis Ultimæ Sac. Reg. Majestatis, wie es der Regier- undt vormundtschafft wegen soll gehalten werden•. I Randen af Fortegnelsen er tilføjet følgende Note: •NB. ist an ihro Ko. Mayst. selbsten allerunterth. Extradirt worden. NB. dero hohe displ.(?), das es ist von Hr. Griffenfeld nicht besser menagiret worden• (Geh. Ark., Griffenfelds Sager, Fasc. 39). Dette Udkast til et kongeligt Testamente blev gjort til Gjenstand for Omtale i Forhøret over Griffenfeld samme Dag; det hedder herom i Protokollen: Om det Testament nomine Regiæ Majestatis saa skulde [efter G.'s Svar] af Hans Maj. visselig være underskrevet, og blev samme Brev Griffenfeld befalet at henlægge i Arkivet (Griffenfelds Sager, Fasc. 2; jvfr. Vaupell, Rigskansler Grev Griffenfeld II, 119). Her kan dog næppe være Tale om et Testamente af Frederik III, men det maa dreje sig om et Udkast af Christian V (maaske i Henhold til Kongelovens § 9).

Fundamentallov, skjønt Enevoldsarveregeringsakten, naar den fortolkedes strengt efter sin Ordlyd, vistnok kun kunde siges at ophøje den vordende Arveforordning til en saadan. Den kaldte sig endvidere for en Regeringsform; herved havde Kongen paa en Maade endelig indfriet sit Løfte om dennes Udstedelse; men medens det Løfte, han havde givet herom den 18. Oktober 1660 lød paa »saadan en Regeringsform og Maade, at alle Arveundersaatte skulle have en kristelig og mild Regering at forvente og derpaa fuldkommeligen være forsikrede«, hed det nu, at den givne Regeringsform og Arvesukcession var en saadan, »som sligt et Enevolds-Arve-Kongedømme og Regimente det endeligen fordrer og udkræver«. I Virkeligheden gav Kongeloven heller ikke Undersaatterne nogen som helst anden Garanti end Bevarelsen af den kristelige Tro efter den augsburgske Konfession og af Rigets Udelelighed. Den fra sit 14de Aar myndige Konge var stillet over alle menneskelige Love, med Ret til at give, ophæve og forandre alle Love undtagen Kongeloven, til at indsætte og afsætte alle Embedsmænd, til at erklære Krig og slutte Fred, til at paalægge Told og Skatter og til at ordne Kirkevæsenet og Gudstjenesten. Al Magt og Ret hvilede i Kongens Haand, han kunde ikke bindes af nogen Ed eller Forpligtelse. Derved havde i Virkeligheden ogsaa de fire Aar i Forvejen udstedte Privilegier mistet deres statsretlige Betydning; Kongen kunde hæve eller forandre dem, naar han vilde; kun privatretlig, i Forholdet mellem Mand og Mand, stode de urokkede. Stænderne havde ventet sig noget andet. Men selve Begrebet Stænder som rummende visse Korporationer med sikrede Rettigheder havde ikke længere nogen retsgyldig Plads i den

danske Forfatning ¹⁾); endnu mindre kunde der være Tale om Stændermøder ²⁾).

Kongeloven havde ikke noget Forbillede i nogen europæisk Forfatning; den var nærmest bygget over de Souverænitetsprinciper, som Thomas Hobbes havde udviklet ³⁾. Absolutismen havde ved den i Theorien naaet et Højdepunkt, som ragede op over ethvert andet Lands i det daværende civiliserede Verden.

Hvis denne Undersøgelses Resultater ere rigtige, havde Udviklingens Gang altsaa omtrent været følgende:

Frederik III's hemmelige Planer om Arveregeringens Erhvervelse bragtes til Virkeliggjørelse den 13. Oktbr. 1660 ved et frivilligt Samtykke fra Gejstlighedens og Borgerstandens Side, men ved en under Trusel om Vold afnødt Indvilgelse fra Rigsraadets og Adelsens Side. Ved Arveregeringen opnaaede han ikke alene Kronens Arvelighed i sin Slægt, men ogsaa en betydelig forøget Magt; dog var denne Magt begrænset af Stændernes Privilegiers Bevarelse; han gav vistnok ogsaa Tilsagn herom. Haand-

¹⁾ Jvfr. Andreas Højer, *Jus Publicum*, det er Statsret for Danmark, Norge og Fyrstendommerne, Christiania 1783, S. 4.

²⁾ Et Bevis paa Misfornøjelsen endnu længe efter med Stændermødernes Ophør findes i Jens Bircherods Dagbøger S. 60: «Det Møde, som i Dag anfangedes i Kjøbenhavn, var baade det første og det sidste Stændernes Møde, som er bleven holdt i Danmark udi min Livstid; ja vel en mærkelig Konvent og Sammenkomst, hvis Slutning faldt omsider saaledes ud, at vi, der skulle have vort Brød og Bopæl i dette Rige, maa aldrig vente saadanne Møder flere, i hvilke Stændernes Vota skulde faa noget at sige; men vi maa alle med hinanden bekvemme os til *ex Unius suprema et arbitraria potestate at dependere*».

³⁾ Jvfr. Tilskueren 1886 S. 766.

fæstningen maatte imidlertid forandres; Stænderne gave nu Kongens Magt en yderligere Forøgelse ved den 14. Oktober at beslutte dens fuldstændige Kassation; denne Beslutning havde dog til Forudsætning Forventningen om, at han med Stændernes Samraad vilde udstede en ny Forfatning, som tænktes at skulle indeholde Privilegier, uden at dog hverken Forfatningens eller Privilegiernes Indhold nærmere var angivet. Kongen hyltedes som Arvekongen den 18. Oktober og afgav til Gjengjæld et Løfte om Oprettelsen af en Regeringsform, der kunde sikre Undersaatterne mod Misbrug af Magten. Han var ikke gaaet ind paa Forudsætningen om, at Forfatningen skulde gives med Stændernes Samraad; men han vedblev faktisk at anerkjende Stænderinstitutionens Bestaaen og gav ved Reformationen af Administrationen de lavere Stænder Plads i de nye Kollegier. Først i Januar 1661 lod han sig ved Enevoldsarveregeringsakten overdrage absolut Magt samt ubetinget Ret til paa egen Haand at ordne den nye Regering; af Løfter var kun bleven staaende en Forsikring om, at Riget ikke skulde deles. I Juni 1661 udstedtes Privilegier for Stænderne, hvilke dog saa godt som ingen politiske Rettigheder indeholdt. Ved Kongelovens Underskrift 14. Novbr. 1665 oprettedes den nye Regeringsform, men uden væsentlige Garantier for Undersaatterne og med Ret for Kongen til at forandre og hæve alle Love og Forordninger, altsaa ogsaa de udstedte Privilegier. Stænderne indkaldtes først henved 200 Aar senere under ganske forandrede Forhold.

Tillæg.Optegnelser af Dr. Ludvig Pouch om Stænderudvalgets
Møde den 14. Oktbr. 1660.

(I Ny kgl. Saml. Fol. 649; jvfr. ovfr. S. 767 ff.)

I^{ma} prop.

Om Homagium strax aff præsentibus solenniter skal præsteris eller, til de andre kunde forsamlis, opsettiss.

Remitteris til hanss k. M. egen naadigste villie oc decision. Ellerss siunis gott, det strax foretagis, anseende Stænderne alleegne fra ere tilstæde eller deriss fuldmect., oc de andre enten til Herredage eller andensteds, huor oc naar det behager, aff hanss Mayst. dertil kunde forscriffuis.

2. At hanss Mayst. eximeris fra de fundamental lowe, som hand videre har været obligeret, end en arffuekonge competerer, saa vilt at hand sig igien reverserer en huer sine privilegier at conservere, oc den ed, hand har giort baade i haandfestningerne oc ellerss, fra libereris, saa vilt som den strider imod den ny regeringsform, som nu er samtyckt, oc iura hæreditariorum regum et majestatis.

a) saa vilt de icke stride imod den Kongl. arffueretighed.

R. Suan: Effter handfestningens Extradition at oprette noget nyt oc ellerss alt remitteris hans Mayss. villie a).

Det at remittere til hanss May^{ts} egen gode villie.

a—a) Senere tilføjet i Randen.

1. Haandfestningen extraderis oc cassaris.
 2. En ny Oprettiss alio nomine Recess aut slig [?].
- NB. Riget ingenlunde at divideris eller til anden religion.
Om riget med andre lande eller herskaffter formeeris, dem at annexeris som til et [?] Kongerige.
Huilchen aff Fræckenerne skal Succedere, den allerede gifte eller den yngre, som hiemme er?
- NB. Suan: At tage handfestningen for sig oc derudi corrigere eller forandre.
Bielke. Det af M. at begære.

Hviss ellers videre til Rigets gaffn kunde forfalde, som nu i hast icke kand erindriss, det at conservere til Herredage eller anden beleilig tid oc hanss K. M. naadigst derom sig lade informere.

NB.

Haandfestningen ^{a)} at extraderis oc cassaris vndtagen huiss Christeligt, billigt oc ræt oc ingen Stand til præjuditz eractes kand ^{b)} at gerade effter hans K. M. egen Naadigste ^{b)}.

Concl.

1. Er fornøden, at hanss K. M. sin Eed remitteris, oc haandfestningen offuerleveris ^{c)} til forandring vdi alt det, som høystbem. hans K. May^{sts} Person videre derudj forbunden er, end en arffuekonge ^{d)} med billighed kand tilkomme ^{c)}, vdi

a) Herover er tilføjet: alle exemplaria med K. Haand vnderkreffne.

b—b) er understreget.

c—c) er understreget og indklamret.

d) Et Tegn henfører hertil en Tilføjelse paa de to Lægs sidste Side: oc Souverain.

ald vnderdanighed formodende, at hanss K. M. dereffter ^{a)} lader formeere en Recess, saalediss som det kand være Hans K. M., Riget oc ^{b)} samptlige Stenderne ^{b)} til gaffn ^{c)} oc ^{d)} gode oc ^{e)} enhuer Stand med tilbørlige Privilegier Naadigst forsiuner ^{d)}.

R. Suan: Obligare regem til handfæstningen, excludi putat illa ab ^{f)}.

NB. en Recess, saalediss som en huer i særdelighed kand være til gaffn oc fornøielse oc Stenderne i gemeen til beste og conservation.

Aut oc Huer Stand med tilbørlig privilegier oc friheder derimod saalediss at forsiunes, at de ingen aff Stenderne ere til nogen præjuditz oc skade ^{g)}, men sig henstrecke til huers nytte oc fornøielse oc det algemeene bestis conservation oc en god, fuldkommen oc tryg eenighed oc sandrectighed imellem alle Stenderne ^{h)}.

1.

Er fornøden, at hanss K. M. sin Eed remitteris oc Haand-

i)

a) Over dette Ord er skrevet: derimod.

b—b) Herover er skrevet: en huer Stand især oc samptlig i gemeen.

c) Herover er skrevet: beste.

d—d) er understreget.

e) Omtrent hertil er ved et Tegn knyttet en senere Tilskrift: effter derom Naadigst giorde Kongel. tilsaffn.

f) Ved et Tegn er dette henført til det S. 813 c—c indklamrede.

g) Herover er skrevet: forderuelse.

h) Paa Lægenes sidste Side findes følgende Tilføjelser, som vistnok høre herhen:

Nobilium

oc huerss privilegier til beste.

oc huer til sine tilbørlige privilegiers conservation.

oc en huer privilegiers bekræftelse efter derom gjorte Kongel. tilsaffn.

i) Her findes nogle, vel senere tilskrevne Optegnelser om Kapitlernes Særanliggender og Forhandlinger derom med Erik Krag.

festningen offuerleweris, vdi
ald vnderdanighed formodende,
at hanss K. M. derimod lader
formeere en Recess, saaledis
som det kand være hans K. M.,
Riget oc en huer Stand i sær
til gaffn oc det gemeene beste.

2.

Stilliss til hanss K. M.
egen naadigst betenckende, om
høystbem. K. Mayst. nu strax
vil tage Eeden af de hervæ-
rende Stender, som eractiss at
være de fleeste, oc at de, som
befindes icke nu tilstæde at
være, siden ved forscriffuelse
eller til førstkommende Herre-
dage i ligemaade deriss ed af-
legge kunde.

NB.

Causæ tur[barum?] et mu-
tationis videntur:

1. Haandfestningens wbillige artikler.
2. wfrij Mand et alia i Recessen.
3. O: Kr: haarde tale oc ord til Stederne i Brøggerslaghuset: Ingen hafde nogen privil., Geistl. eller verdselig, eller noget at sige uden Rigens Raad, Adelen, saadan oc Kiøbenhaffns by.
Item O: Juel: Icke Kongen

ald vnderdanighed formodende, at hanss K. M. dereffter ^{a)} lader formeere en Recess, saalediss som det kand være Hans K. M., Riget oc ^{b)} samptlige Stenderne ^{b)} til gaffn ^{c)} oc ^{d)} gode oc ^{e)} enhuer Stand med tilbørlige Privilegier Naadigst forsiuner ^{d)}.

R. Suan: Obligare regem til handfæstningen, excludi putat illa ab ^{f)}.

NB. en Recess, saalediss som en huer i særdelighed kand være til gaffn oc fornøielse oc Stenderne i gemeen til beste og conservation.

Aut oc Huer Stand med tilbørlig privilegier oc friheder derimod saalediss at forsiunes, at de ingen aff Stenderne ere til nogen præjuditz oc skade ^{g)}, men sig henstrecke til huers nytte oc fornøielse oc det algemeene bestis conservation oc en god, fuldkommen oc tryg eenighed oc sandrectighed imellem alle Stenderne ^{h)}.

1.

Er fornøden, at hanss K. M. sin Eed remitteris oc Haand-

i)

a) Over dette Ord er skrevet: derimod.

b—b) Herover er skrevet: en huer Stand især oc samptlig i gemeen.

c) Herover er skrevet: beste.

d—d) er understreget.

e) Omtrent hertil er ved et Tegn knyttet en senere Tilskrift: effter derom Naadigst giorde Kongel. tilsaffn.

f) Ved et Tegn er dette henført til det S. 813 c—c indklamrede.

g) Herover er skrevet: forderuelse.

h) Paa Lægenes sidste Side findes følgende Tilføjelser, som vistnok høre herhen:

Nobilium

oc huerss privilegier til beste.

oc huer til sine tilbørlige privilegiers conservation.

oc en huer privilegiers bekræftelse efter derom gjorte Kongel. tilsaffn.

i) Her findes nogle, vel senere tilskrevne Optegnelser om Kapitlernes Særanliggender og Forhandlinger derom med Erik Krag.

festningen offuerleweris, vdi
ald vnderdanighed formodende,
at hanss K. M. derimod lader
formeere en Recess, saaledis
som det kand være hans K. M.,
Riget oc en huer Stand i sær
til gaffn oc det gemeene beste.

2.

Stilliss til hanss K. M.
egen naadigst betenckende, om
høystbem. K. Mayst. nu strax
vil tage Eeden af de hervæ-
rende Stender, som eractiss at
være de fleeste, oc at de, som
befindes icke nu tilstæde at
være, siden ved forscriffuelse
eller til førstkommende Herre-
dage i ligemaade deriss ed af-
legge kunde.

NB.

Causæ tur[barum?] et mu-
tationis videntur:

1. Haandfestningens wbillige artikler.
2. wfrij Mand et alia i Recessen.
3. O: Kr: haarde tale oc ord til Stederne i Brøggerslaghuset: Ingen hafde nogen privil., Geistl. eller verdselig, eller noget at sige uden Rigens Raad, Adelen, saadan oc Kiøbenhaffns by.
Item O: Juel: Icke Kongen

self kan imponere Adelen
noget.

H. Gyld: Adelen er fød til
frihed, de andre haffuer
ingen frihed.

Fr. Rantzow.

Chr. Scheel.

Tillæg.Optegnelser af Dr. Ludvig Pouch om Stænderudvalgets
Møde den 14. Oktbr. 1660.

(I Ny kgl. Saml. Fol. 649; jvfr. ovfr. S. 767 ff.)

I^{ma} prop.

Om Homagium strax aff præsentibus solenniter skal præsteris eller, til de andre kunde forsamlis, opsettiss.

Remitteris til hanss k. M. egen naadigste villie oc decision. Ellerss siunis gott, det strax foretagis, anseende Stænderne alleuegne fra ere tilstæde eller deriss fuldmect., oc de andre enten til Herredage eller andensteds, huor oc naar det behager, aff hanss Mayst. dertil kunde forscriffuis.

2. At hanss Mayst. eximeris fra de fundamental lowe, som hand videre har været obligeret, end en arffuekonge competerer, saa vilt at hand sig igien reverserer en huer sine privilegier at conservere, oc den ed, hand har giort baade i haandfestningerne oc ellerss, fra libereris, saa vilt som den strider imod den ny regeringsform, som nu er samtyckt, oc iura hæreditariorum regum et majestatis.

a) saa vilt de icke stride imod den Kongl. arffueretighed.

R. Suan: Effter handfestningens Extradition at oprette noget nyt oc ellerss alt remitteris hans Mayss. villie a).

Det at remittere til hanss May^{ts} egen gode villie.

a—a) Senere tilføjet i Randen.

1. Haandfestningen extraderis oc cassaris.
 2. En ny Oprettiss alio nomine Recess aut slig [?].
- NB. Riget ingenlunde at divideris eller til anden religion.
Om riget med andre lande eller herskaffter formeeris, dem at annexeris som til et [?] Kongerige.
Huilchen aff Fræckenerne skal Succedere, den allerede gifte eller den yngre, som hiemme er?
- NB. Suan: At tage handfestningen for sig oc derudi corrigere eller forandre.
Bielke. Det af M. at begære.

Hviss ellers videre til Rigets gaffn kunde forfalde, som nu i hast icke kand erindriss, det at conservere til Herredage eller anden beleilig tid oc hanss K. M. naadigst derom sig lade informere.

NB.

Haandfestningen ^{a)} at extraderis oc cassaris vndtagen huiss Christeligt, billigt oc ræt oc ingen Stand til præjuditz eractes kand ^{b)} at gerade effter hans K. M. egen Naadigste ^{b)}.

Concl.

1. Er fornøden, at hanss K. M. sin Eed remitteris, oc haandfestningen offuerleveris ^{c)} til forandring vdi alt det, som høystbem. hans K. May^{sts} Person videre derudj forbunden er, end en arffuekonge ^{d)} med billighed kand tilkomme ^{c)}, vdi

a) Herover er tilføjet: alle exemplaria med K. Haand vnderkreffne.

b—b) er understreget.

c—c) er understreget og indklamret.

d) Et Tegn henfører hertil en Tilføjelse paa de to Lægs sidste Side: oc Souverain.

ald vnderdanighed formodende, at hanss K. M. dereffter ^{a)} lader formeere en Recess, saalediss som det kand være Hans K. M., Riget oc ^{b)} samptlige Stenderne ^{b)} til gaffn ^{c)} oc ^{d)} gode oc ^{e)} enhuer Stand med tilbørlige Privilegier Naadigst forsiuner ^{d)}.

R. Suan: Obligare regem til handfæstningen, excludi putat illa ab ^{f)}.

NB. en Recess, saalediss som en huer i særdelighed kand være til gaffn oc fornøielse oc Stenderne i gemeen til beste og conservation.

Aut oc Huer Stand med tilbørlig privilegier oc friheder derimod saalediss at forsiunes, at de ingen aff Stenderne ere til nogen præjuditz oc skade ^{g)}, men sig henstrecke til huers nytte oc fornøielse oc det algemeene bestis conservation oc en god, fuldkommen oc tryg eenighed oc sandrectighed imellem alle Stenderne ^{h)}.

1.

Er fornøden, at hanss K. M. sin Eed remitteris oc Haand-

i)

a) Over dette Ord er skrevet: derimod.

b—b) Herover er skrevet: en huer Stand især oc samptlig i gemeen.

c) Herover er skrevet: beste.

d—d) er understreget.

e) Omtrent hertil er ved et Tegn knyttet en senere Tilskrift: effter derom Naadigst giorde Kongel. tilsaffn.

f) Ved et Tegn er dette henført til det S. 813 c—c indklamrede.

g) Herover er skrevet: forderuelse.

h) Paa Lægenes sidste Side findes følgende Tilføjelser, som vistnok høre herhen:

Nobilium

oc huerss privilegier til beste.

oc huer til sine tilbørlige privilegiers conservation.

oc en huer privilegiers bekræftelse efter derom gjorte Kongel. tilsaffn.

i) Her findes nogle, vel senere tilskrevne Optegnelser om Kapitlernes Særanliggender og Forhandlinger derom med Erik Krag.